

Tusi I

Gagana Sāmoa

Gagana Sāmoa

Tausaga 12 Tusi Muamua

MĀLŌ O SĀMOA
MATĀGALUEGA O Ā'OGA TA'ALOGA MA AGANU'U

Agaga Fa'amālō

E momoli atu le fa'amālō a le Matagaluega i tusitala mo manulauti, onosa'i ma galulue fa'atasī mo le tu'ufa'atasiga o lenei tusi tāua.

Tusitala:

Elaine Ufagafā Lameta

Agafili Tuitolova'a

Fa'atonu o Tusitusiga:

Agafili Tuitolova'a

© Ministry of Education, Sports and Culture, Sāmoa, 2004

Designed, edited and typeset by Egan-Reid Ltd, Auckland, as part of the Sāmoa Secondary Education Curriculum and Resources Project for:

Government of Sāmoa Ministry of Education, Sports and Culture, 2004.

Funded by the New Zealand Agency for International Development, Nga Hoe Tuputupu-mai-tawhiti.

Printed through Egan-Reid Ltd.

Managing Contractor: Auckland UniServices Limited.

ISBN 982-517-057-3

Anotusi

Āutalaga 1	Gagana Fa'amauina – Tala Fatu	5
Āutalaga 2	Sa'iili'iliga	44
Āutalaga 3	Fa'atufugaga o Fale Sāmoa, Va'a, Tatau	61

Āutalaga

1

Gagana Fa‘amauina - Tala Fatu

ĀLĀFUA MA FA‘ANAUNAUGA IA ‘AUSIA

Ālafua

Fa‘anaunauga ia ‘Ausia

E tatau ona mafai e tamaiti ona:

Gagana

Feliua‘i faaupuga ma fuaiupu e fa‘aali ai lagona, mafaufauga ma fautuaina ai se tulaga e tatau ona fai. Ia talafeauga feliua‘iga o faaupuga ma fuaiupu ma le uiga o le lagona ‘autū;

vā‘ili‘ili le kalama o fuaiupu, ma le fesoota‘iga o palakalafa ina ia fesoota‘i uiga; ona fa‘aaogā le gagana faauigalua ma le Gagana o Lauga i ni tulaga e talafeagai ma le ‘autū;

talanoa ma iloilo auala e fausia ai upu fou – vaega o upu, tala‘aga o upu, faaofi mai o upu mai isi gagana ft. (a) ia iloa le a‘a o le upu (root), (e) ia iloa le uiga, (i) ia iloa le fa‘aaogāina o le upu ia talafeagai ma lona uiga, ma le ‘autū e fa‘aaogā i ai.

A‘oina o Gagana

Mata‘itū o latou tomai i tusitusiga ma faitaulaulu i le aurili‘ili o a latou fa‘atinoga ma fautuaga mai isi, ia iloa ona mātau vaega tāua o galuega tusitusi ma fautuaina tusitusiga a isi tamaiti mo le fa‘aleleia atili;

fa‘aaogā auala e fetu‘una‘i tatau ai upu, fuiupu ma fuaiupu ia tusa lea ma se ‘autū, taimi, ma ē o fa‘atatau i ai;

iloilo ma faaali manatu i fa‘aliliuga oloo iai nei e pei o ni isi o tusi ma siata ua fa‘amauina i le Gagana Sāmoa.

Faamaumauga ma fetufaaiga

Iloilo vaega tāua o tala fatu ma fai ni o latou manatu i fāiā o nei vaega ma le ‘autū o le tala;

fetufaa‘i i uiga ma le ‘autū o āta faalemāfaufau o fa‘aaogāina i tala fatu;

folasia i‘uga o ni su‘esu‘ega sa faia i se matā‘upu i ni faaupuga logolelei e talafeagai ma ē o faalogologo ft. seminā, lipoti;

fa‘aali ni manatu i matā‘upu talanoaina ma ia aumai ni mau e lagolago ai manatu. Ia mafai foi ona tali fuitau atu i manatu fa‘aalua ma manino ni faamaoniga e te‘ena ai pe lagolago i se mau. Ia fausia ma fa‘aaogā faaupuga logolelei ma logomālie e talafeagai ma e o faalogologo;

faitau ma maua le agaga fiafia ma naunau i tala fatu, ma ia mālamalama i le loloto o faitaulaulu o moomia. Ia maua e tamaiti mālamalamaga i:

- tagata o le tala: uiga, manatu, lagona, amioga, talitonuga
- feso'ota'iiga i le va o tagata o le tala
- 'auga
- fatuā'iiga o tala fatu
- lagona, va'aiga, manatu po o le leo o le tusitala
- fete'ena'iiga o i le tala
- feso'ota'iiga o le taimi, nofoaga na tusia ai le tala ma lona fa'asologa, fatufatuga, ma le gagana fa'aaogāina.

mālamalama i aga a tusitala, ma ē faamatala, ma ni mafua'aga o le fa'aaogāina o ia aga i tala fatu;

auai i faatalatalanoaga o matā'upu eseese ma faaali manatu i se tulaga e tatau ona fai, ia faalautele manatu i le aumaia o ni pine po o ni fa'ata'iita'iiga, ma iloa fetu'una'i mafaufauga ona o ni faamatalaga po o ni mau foi a isi;

faataatia mai vaogagana o tusitusiga eseese, ma faamatala le fāiā o le 'autū, aufaitau, le auivi, ma le gagana o faaaogāina ft. tala fatu;

malamalama, iloilo ma faalautele 'autū o tusitusiga ma ia fa'afesootai atu ma so latou iloa ua iai po o ni isi tusitusiga ina ia mālamalama loloto i ai;

faaali manatu i mafua'aga o tusitusiga ma aga a tusitala, ma ia mafai ona faatusatusa tusitusiga eseese i o latou mafuaaga, fausaga ma fa'aaogaga o le gagana.

Fa'atinoga 1

Gagana Fa'amauina i le Tausaga 9, 10, 11

O tomai o le Gagana Fa'amauina olo'o fa'asolo mai i tusi a le Tausaga 9 ona galuea'iina. Olo'o 'oto'oto atu i le siata olo'o i lalo Āutalaga ma Matā'upu o le Gagana Fa'amauina olo'o aofia ai. E tāua ona outou toe taga'i lelei i tusi ia mo ni fa'apupulaga atili o matā'upu olo'o iai. O le Gagana Fa'amauina i tusi a le Tausaga 12 ua galuea'iina le loloto o faitaulaulu, malamalamaga i fatua'iga o tala ma aga a tusitala, aemaise le mafai ona fa'atino tusitusiga e faaali ai ð outou manatu i tala 'ese'ese.

O fa'amatalaga o aga 'ese'ese o tusiga tala ua na'o na fa'amataali i tusi o le Tausaga lenei ona o le manatu maualuga sa outou auilililia ia vaega i tusi a le Tausaga 9, 10, ma le 11.

Tausaga	Āutalaga	Matā'upu 'autū olo'o iai
Tausaga 9 Tusi 2	Āutalaga 1: Fatua'iga Tala	<p>Fatua'iga o tala fatu Aga fa'atusitala:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fa'amatala o le tala <ul style="list-style-type: none"> – aogā o suinauna • Fa'aaoaga o le gagana <ul style="list-style-type: none"> – filifilia o upu, fa'aupuga, fuaiupu ft. soānauna, soāveape • fa'atalanoaga • gagana fa'atusatusa • upu si'i • gagana fa'auigalua • agana / upu tausua • fa'atagataola • fuaiupu 'ese'ese • fau o le gagana fa'amauina <p>Tala fatu pupu'u: 'O le Galu Lolo' 'O La ma Malaga ma La'u Pua'a' 'Fagotaga'</p>
Tausaga 9 Tusi 3	Āutalaga 3: Gagana Fa'amauina	<p>Tala fatu pupu'u 'O le tu'uga fautasi'</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fatua'iga o tala fatu pupu'u • Tagata o le tala • Tusitusiga i tala fatu pupu'u
Tausaga 10 Tusi 2	Āutalaga 1: Gagana Fa'amauina	<p>Tala fatu pupu'u 'Maunu mai Loimata o Apaula' 'O se olaga puapuagatia e ī'u manuia' 'Salote ma Lemalie'</p> <p>Fatuā'iga o tala:</p> <ul style="list-style-type: none"> • taimi • nofoaga • 'auga • feso'ota'iga o nofoaga ma mea e tutupu • tagata o le tala • fete'ena'iga

Tausaga	Āutalaga	Matā'upu 'autū olo'o iai
Tausaga 10 Tusi 2		<p>Aga fa'atusitala</p> <ul style="list-style-type: none"> • fatuā'iga o fuaiupu ma pā'ō • upu tāutū • tepe i tua • talanoaga • uigā (irony) • fa'a'ila • fa'atagataola • gagana fa'atusatusa • upu tutusa amataga • fau o le gagana fa'amauina <p>Tusitusiga i tala fatu</p> <ul style="list-style-type: none"> • fa'atusatusaga o tala fatu • 'auga o le tala ma lona feso'ota'iga ma le olaga i Sāmoa i aso nei • tagata o le tala ma suiga • nofoaga o le tala ma le fatua'iga o le tala
Tausaga 11 Tusi 1	Āutalaga 1: Talatu'u, Fagogo, Pese	<p>Talatu'u, Fagogo, Pese</p> <p>'Ua atoa tino o Va'atausili'</p> <p>'O le toe aso nai Moamoa'</p> <p>'O Taftofau ma Ogafau'</p> <p>'O Sina ma Tauveve'</p> <p>Pese o le Siapo</p> <p>Fatua'iga o tala</p> <ul style="list-style-type: none"> • manamanu o talatu'u, fagogo, pese • tagata o le tala • 'auga • va'aiga po o le leo o tusitala <p>Aga fa'atusitala</p> <ul style="list-style-type: none"> • fa'aataataga ma fa'atusatusaga • talanoaga • tagi a le fagogo • fa'a'ila • gagana o alaga'upu ma muagagana • pā'ō • ituaga fuaiupu • upu tāutū • tala fa'atino
Tausaga 11 Tusi 2	Āutalaga 2: Gagana Fa'amauina	<p>Tala fatu pupu'u</p> <p>'Fa'amaniuiaga Motusia'</p> <ul style="list-style-type: none"> • faitaulaulu • fa'aaoogaga o le gagana • tala fa'atino • fau o le gagana fa'amauina • 'auga o le ala • tagata o le tala • gagana • aga a le tusitala • fa'asologa o le tala

Fa'atinoga 2

Toe fa'amanatu

1. Vaevae le vasega i ni vaega se 6. Fa'anumera vaega.
2. Fa'asoa tala nei i vaega ina ia tofu le vaega ma ni tala se 2. E lelei pe ā toe aumai tusi olo'o iai tala nei e fa'aaogā mo le taimi o le galuega lenei.
 - i. 'O le Galu Lolo'
 - ii. 'O La ma Malaga ma La'u Pua'a'
 - iii. 'Fagotaga'
 - iv. 'O le Tu'uga Fautasi'
 - v. 'Maunu mai Loimata o Apaula'
 - vi. 'O se olaga puapuagatia e i'u manuia'
 - vii. 'Salote ma Lemalie'
 - viii. 'Ua atoa tino o Va'atausili'
 - ix. 'O le toe aso nai Moamoa'
 - x. 'O Tafitofau ma Ogafau'
 - xi. 'O Sina ma Tauveve'
 - xii. 'Fa'amaniuaga Motusia'.
3. Fa'atusatusa tala a le tou vaega i itū olo'o avatu i pusa olo'o i lalo.
4. E matuā tāua le aumai o le aotelega o fa'atusatusaga ina ia manino ua outou malamalama i itū 'ese'ese o le fatuāiga o tala.
5. Fa'atalanoa i le vasega atoa pe fetufaa'i vaega taito'alua ft. Vaega 1 ma le Vaega 2 mf.

	'auga o le tala	taimi ma nofoaga	tagata 'autū o le tala: uiga, manatu, talitonuga	aga a le tusitala: (e mafai ona fa'aopoopo i aga e tolu ua avatu i lalo)	fatufatuga le tala: amataga ogatotonu fa'aiuga	fa'amatala o le tala	fa'atusatusa fa'aaogaga o le gagana ft.: gagana uigalua soanauna soaveape fuaiupu upu tāutū
Tala 1							
Tala 2							
Aotelega							

Fa'atinoga 3

Au'ili'iili fesili o tala fatu ma Fa'anaunauga ia 'ausia

O le 'autū o le āutalaga lenei o tala fatu. Sa mafuli galuega o le Gagana Fa'amauina o le Tausaga 9 i le Tausaga 11 i tala pupu'u. O aga fa'aaogā a tusitala i tala fatu ua lē tele se 'ese'esega mai tala pupu'u. Pau o lea ona o le pupu'u o tala pupu'u, ua mo'omia ai le fatuā'i e tusitala o itū 'ese'ese i se taimi vave. E iai faiga po o auala a le tusitala e vave ai le lalagaina o ia itū. O se farata'ita'iga e vave ona iloa e le 'aufaitau uiga, lagona, talitonuga mf. o le tagata 'autū o se tala pu'upu'u i mea olo'o tutupu, o ona mafaufauga, o lana tautala i isi tagata, o le gagana olo'o fa'aaogā i le tala mf.

Ua tatau ona maua'a ō outou iloa i itū 'ese'ese o le Gagana Fa'amauina olo'o fa'amano i tusi a le Tausaga 9 i le Tausaga 11. O galuega o le Tausaga 12 i le āutalaga lenei olo'o una'iina le mafai ona outou feaofa'i tomai 'ese'ese o le Gagana Fa'amauina mai isi tausaga e vā'ilīlī ai **tala fatu**, ma fa'aali manatu anoa i fesili 'ese'ese ole'ā su'esu'eina ai.

1. Galulue i vaega ta'ito'alua.
2. Au'ilīlī fesili o le Gagana Fa'amauina olo'o avatu i itū nei:
 - Vase lalo o upu 'autū
 - Fa'atalanoa matā'upu e tatau ona aofia i le tali
 - Fa'atalanoa le fa'avasegaga ma le fa'asologa o le tali, fa'aali i se ata a tou tali
3. Toe faitau lelei fa'anaunauga ia 'ausia olo'o i le amataga o le āutalaga.
O fea o ia fa'anaunauga e feso'ota'i ma fesili olo'o su'esu'e ai tomai o tala fatu?
4. Fa'atalanoa i le vasega atoa a outou tali o le fesili 2 ma le 3.
5. Teu lelei a outou tali o le galuega lenei auā tou te toe fo'i mai i ai i le fa'ai'uga o le āutalaga.

Sāmoa School Certificate Gagana Sāmoa 1998

FESILI 4-A : TALA FATU

Filifili se tala fatu sa e su'esu'eina.

- i. Fa'amatala mai tagata 'autū o lea tala, i mea e tutusa ai manatu ma fa'atinoga.

5 togī

MA

Fa'amalamalama mai ni a'oa'oga e mafai ona feso'ota'i mai i o tatou olaga.

5 togī

PO O LEA FO'I

- ii. Fa'amatala mai se fe'ese'esea'iga a ni tagata se to'alua o se tala fatuna e su'esu'eina.

MA

Fa'amalamalama mai po o le ā se taunu'uga, pe lelei pe leaga.

Sāmoa School Certificate Gagana Sāmoa 2002

FESILI 4-A : TALA FATU

Filifili se tala fatu sa e su'esu'eina.

1. i. Fa'amatala mai se tagata 'autū na e su'esu'eina. Ta'u mai lona igoa.

Fa'amatala manino ni ona uiga, o ana aga, ma ni ona lagona na e fiafia ai i lea tagata. O le ā le ituaiga gagana sa fa'aaogāina e lea tagata na e fiafia i ai?

5 togī

MA

Fa'amatala ni ana gaoioiga na faia i taimi o se fa'afitauli na tula'i mai ina ia fō'ia lea fa'afitauli.

PO O LEA FO'I

2. i. Fa'amatala mai se vaega o le tala fatu na e su'esu'eina e fetau lelei lona fa'auigaga ma le fa'aupuga 'E sili le toa e pule i lona loto, i lo le toa e a'ea le 'olo.'

5 togī

MA

- ii. Fa'amatala mai se feso'ota'iga ma le faaupuga 'A ita nofo i lalo'.

5 togī

Sāmoa School Certificate Gagana Sāmoa 2003

Filifili se tala fatu sa e su'esu'eina.

1. i. Fa'amatala mai se tagata 'autū na e su'esu'eina. O ā a'afiaga o lona olaga i nofoaga na fatufatu ai le tala?

5 togī

MA

Fa'amatala se fa'afitauli na tupu pe na fa'apefea ona ia 'alofia pe fō'ia.

5 togī

PO O LEA FO'I

2. i. Fa'amatala mai se vaega o le tala fatu na e su'esu'eina e fetaui lelei lona fa'augaga ma le fa'aupuga 'E sili le manu e tasi ua i lou lima i lō manu e lua olo'o tata'a i le vaomatua'.

5 togī

MA

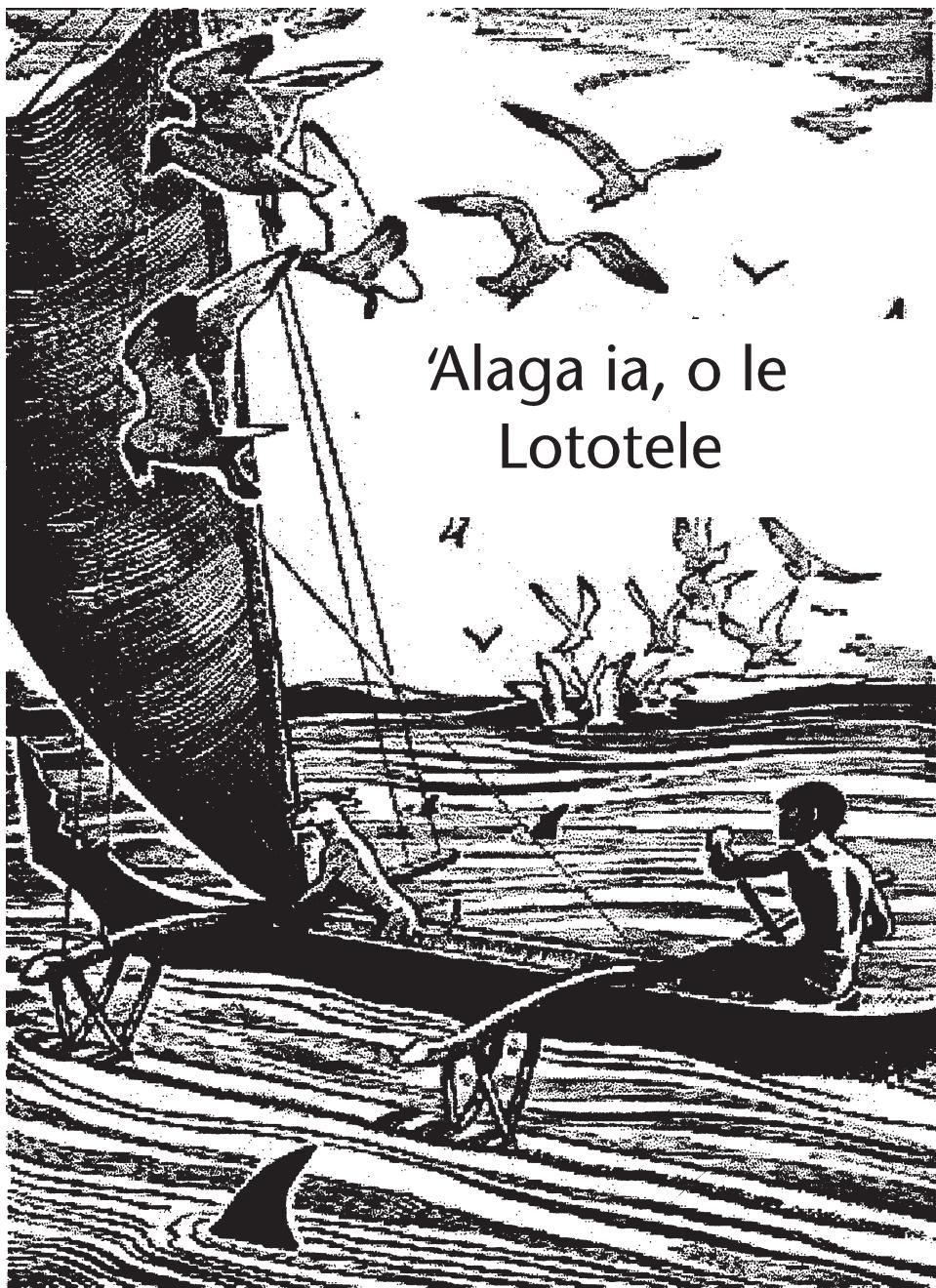
Fa'amalamalama mai se feso'ota'iga ma le fa'aupuga, 'E lelei le mativa fesāga'i'.

5 togī

TALA FATU: ‘ALAGA IA, O LE LOTOTELE’

Fa'amatalaina e Aiono Fanaafi Le Tagaloa mai le tusi a Armstrong Sperry.

Ata 1.0 'Alaga ia, o le Lototele'

Fa'atinoga 4

A'o le'i faitauina le tala

1. Fetufa'i le vasega atoa ma le faiā'oga i tulaga nei:
 - a. O ai na tusia le tala?
 - e. O ai na fa'aliliuina i le Gagana Sāmoa?
2. Faitau ma fa'atalanoa e le vasega atoa nisi o fa'amatalaga i le tusitala ma nofoaga olo'o i le tala. ft. O le ā se sao o le olaga o le tusitala i le fatua'iga o le tala lenei ‘Alaga ia, o le Lototele’?

Tusitala: Armstrong Sperry 1897–1976

O Armstrong Sperry o se ali'i Amerika ua ta'uta'ua i lona faiva o tusigatala fa'apea le tusiata. Na fanau o ia i le setete o Connecticut i le aso 7 o Novema 1897, ma maliu i le aso 26 Aperila 1976. E to'alua alo o Armstrong, o le tama ma le teine.

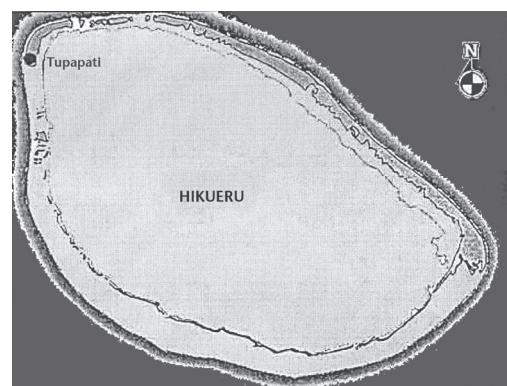
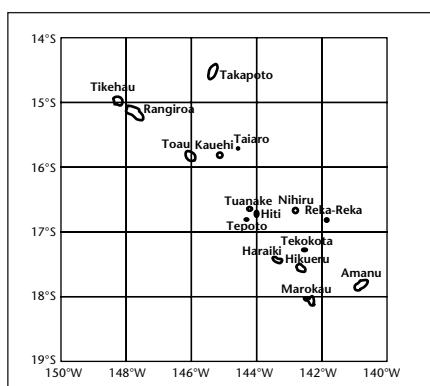
E 38 tala na ia tusia mai le 1933 i le 1967.

Sa fa'afailele lona naunau i tusigatala a'o tuputupu a'e i lona 'āiga ma fālogologo i tala sa tu'utu'utaliga mai e ona tua'a, i ā latou folauga i itu e fia o le lalolagi. O se isi o ia tala na matuā pu'ea lona fia su'esu'e atili i atumotu polenia. O le tala lea na fa'amatala e le tamā o lona tamā i le matagofie o laufanua o le motu o Bora Bora ma ona tagata, ina ua afātia ai lo latou va'a. O le tausaga e 1940 na tu lau'ele'ele ai Armstrong i Bora Bora. O se va'aiga na matuā maofa ai o ia ona o laufanua maualuluga o le motu e foliga e mānu sa'o a'e lava i le sami ma fa'atū i se maualuga pe tusa ma le 2000 futu. Sa nofo Armstrong i le motu mo ni nai masina ma ia mātauina le olaga o tagata aemaise lo latou lotoa ma le finau e ā'ea fitā o le soifuaga na feagai ma i latou.

Ua aupito i sili ona lauiloa Armstrong i le tala ua ta'ua fa'aperetania 'Call it Courage' po o le 'Alaga ia, o le Lototole'. Na ia tusia le tala i le 1940 ma ia maua ai le fa'ailoga taualoa i le 1941 i Amerika, ona o se tala mo tamaiti ua matuā maoa'e lona fatua'iga. O le tala lenei ua silia i le 60 tausaga olo'o lolomi pea. Ua fa'aili'u i le tele o isi gagana e aofia ai ma le Gagana Sāmoa. O le tala fo'i lenei olo'o lolomiina i Peretania i lalo o le ulutala 'The Boy Who was Afraid.' Sa fa'atino ma pu'eina le tala mo se ata televisé ia Aperila i le tausaga e 1974.

O Hikueru

O le motu o Hikueru o se isi o nofoaga o le tala 'Alaga ia, o le Lototole'. O Hikueru o se motu o le Atu Tuāmotu. O le motu e fa'alapotopoto umi (oval) ae 15 kilomita le umi. O le tusigāigoa o le 1988 na iloa ai e 123 tagata olo'o nonofo ai ma e fa'alagolago lo latou tamaoaiga i le popo. Va'ai i le faafanua.

Ata 2.0 Atu Tuāmotu ma Hikueru

3. Fa'asino i se fa'afanua o le Pasefika motu ma atunu'u nei:

- Atu Tuāmotu
- Bora Bora
- Hikueru
- Sāmoa.

4. Fa'amata o ā ni uiga o atumotu ia e tutusa ai ma Sāmoa? Aiseā?

5. O ā ni uiga o tagata, o laufanua ma le tau o atumotu ia, e ono fa'aaogā i le fatufatuga o le tala? O se fa'ata'ita'iga, o tagata olo'o 'ainā le Atu Tuāmotu o tagata Polenia – o ā uiga, talitonuga o tagata Polenia a'o le'i fa'atalaleleiina?

- O le ā se feso'ota'iga ma uiga ma aga a tagata o le tala?
- O ā ni uiga ole tau? O le ā se feso'ota'iga ma mea e tutupu i le tala?
- O ā foliga ma uiga o laufanua? ft. O Hikueru o se motu 'amu. E fa'apefea ona maua a latou mea'ai?
- O ā ni mea e fa'atāuaina i ia atumotu i ā latou tu ma agaifanua? O le ā se feso'ota'iga ma mea e tutupu i le tala?

6. Sue vave le tusi, mātau ata ma vaega o le tala:

- i. O le Sola'aga
- ii. O le Vasa Loloa
- iii. O le Motu
- iv. O Lali.

7. O ā ni o outou manatu:

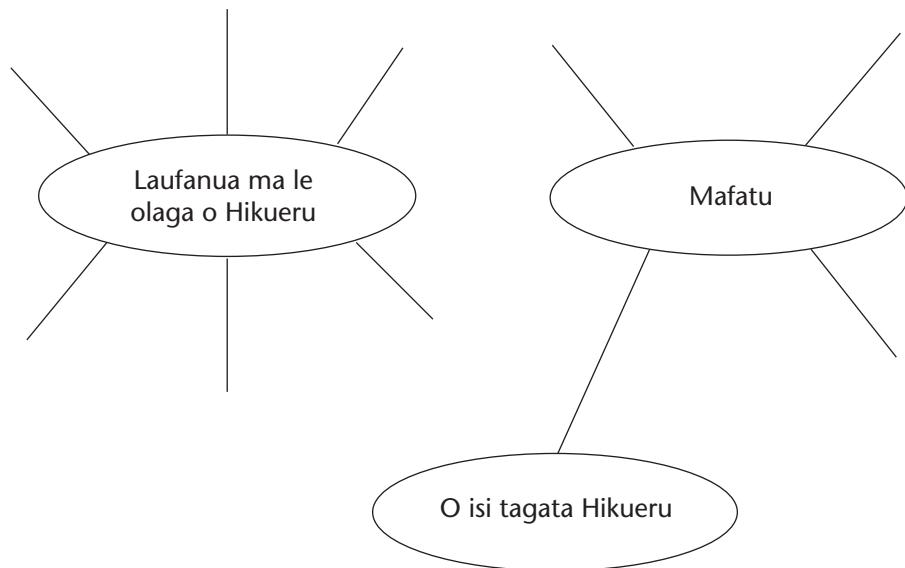
- O fea olo'o fatufatu ai le tala?
- O ai olo'o i le tala?
- O ā mea olo'o tutupu i le tala ma lo latou fa'asologa peā taga'i i ulutala o vaega ta'itasi ma ata?

Fa'atinoga 5

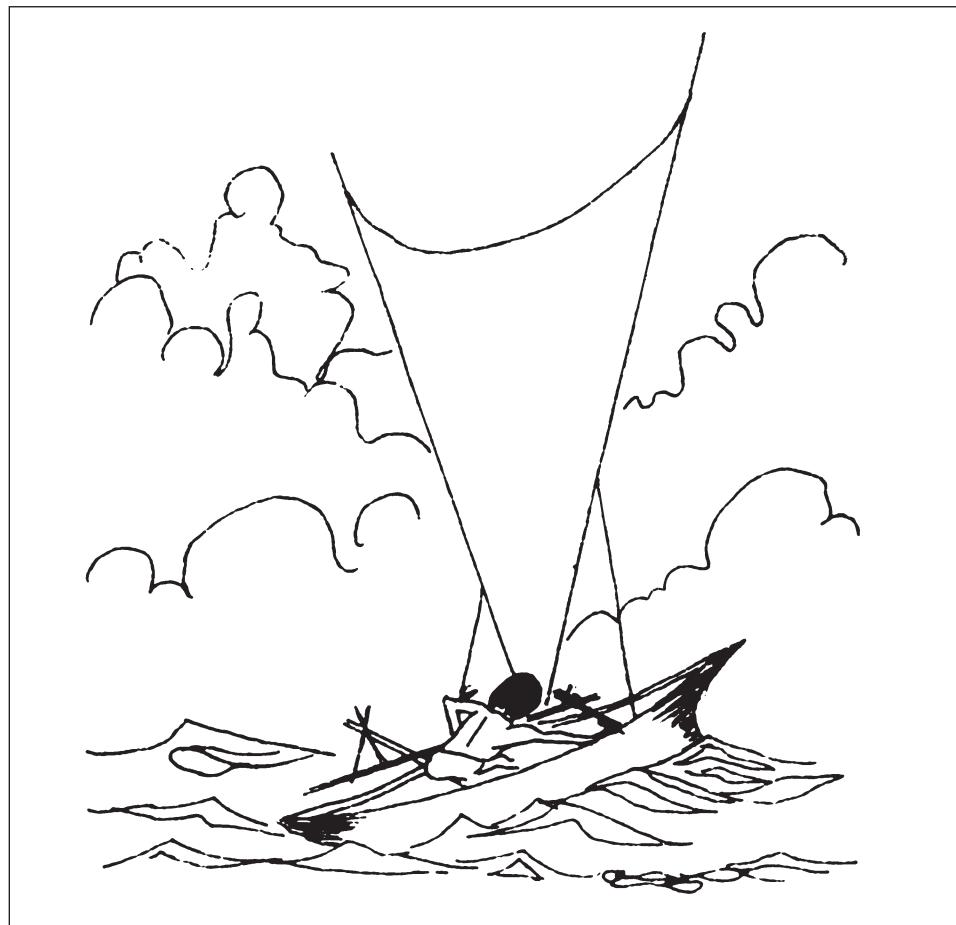
Faitauina o le tala Matā'upu I –
O le Sola'aga, 2–10

1. Faitau e le faiā'oga le Matā'upu Muamua o le tala: 'O le Sola'aga' ae fa'alogo ma mulimuli i ai le vasega. O le fa'amоemoe ia una'iina loto o le vasega e fiafia e faitau le tala ma ia amata ona mātau vaega fa'atulagaina.
2. A o fa'alogologo, fa'atumu fa'aaupogaleveleve i upu po o ni fuiupu talafeagai e fa'amatala ai foliga, uiga, talitonuga, faiā, va mf.
3. Fa'atalanoa a tou tali i le vasega atoa. Fa'aopoopo ia tou fa'aaupogaleveleve.

4. Galulue ta'ito'afā. Fa'atalanoa tali o fesili olo'o avatu e fa'atatau i le matā'upu lenei.
5. Tusi tali i api.

Fesili o le Matā'upu I – O le Sola'aga, 2–10

Ata 3.0 O le Sola'aga

1. Oto'oto mai i se palakalafa (pe tusa ma le 8 fuaiupu) le 'autū o le vaega lenei. Fa'avasega lau palakalafa i ni vaega se tolu: o le amataga o le vaega, o le ogatotonu, ma le fa'ai'uga.
2. O ai olo'o fa'amatalaina le tala? E fa'apefea ona e iloa?
3. Fa'amatala i se palakalafa se tasi le tagata e iai Mafatu e pei ona fa'aalia i ona uiga ma lagona i le matā'upu muamua lenei o le tala. Aumai ni pinefa'amau mai le tala e lagolagoina ou manatu.
4. O se isi auala e faailoa ai uiga o tagata o se tala o lo latou va fealoa'i ma isi tagata o le tala. E iloa i a latou upu, i o latou mafaufauga, ma amio fa'aalia. Fa'amatala le va fealoa'i o Mafatu ma tagata nei i le amataga o le tala.

Tavana Nui

tagata matutua o le nu'u

tupulaga o Hikueru

Kana

5. O le ā le mafua'aga o le fefe o Mafatu i le sami?
6. O le ā le tāua o le fefe o Mafatu i le fatufatuga o le tala?
7. O se tasi auala olo'o fa'aaogā e le tusitala e fa'amalosi ai va'aiga ma lagona i le tala o le **fa'atusatusa**. Faitau le fuaiupu atoa i itulau olo'o iai. Ta'u mai po o ā mea olo'o fa'atusatusa i fuaiupu nei. Aiseā e fa'aaogā ai e le tusitala fa'atusatusaga?

Itulau e 2

... a'o pei o le oneone le to'atele o tagata polenisia; a'o pei o afimumū le 'aasa o ō latou loto tetele

Itulau e 4

... ma ua nunumi fa'alaukului e le au le va'a o Mafatu ma lona tina

Itulau e 4

... Na fa'afuase'i ona po e peisea'i ua ufitia le la e se apa'au o se atafa

Itulau e 9

... O le malū o le aloalo ua foliga e pei o se tioata uliuli ua pisipisia i le pupula o ataata o fetū o le lagī

8. O le ā le uiga o le 'tapua'ia e tagata Polenisia o le lototele? Aiseā na tapua'ia ai e tagata Polenisia le lototele? (itulau e 3)

9. O ā ni mo'omo'o'oga o le nu'u mo le atalii o le latou alii sili?

10. Na fa'apefea ona fa'aihoa e tama tane o Hikueru lo latou loto fa'atama tane? (itulau e 7)

11. Aiseā na fa'aesea ai Mafatu e le nu'u? Na fa'apefea ona fa'aihoa lo latou fa'aesea o Mafatu?

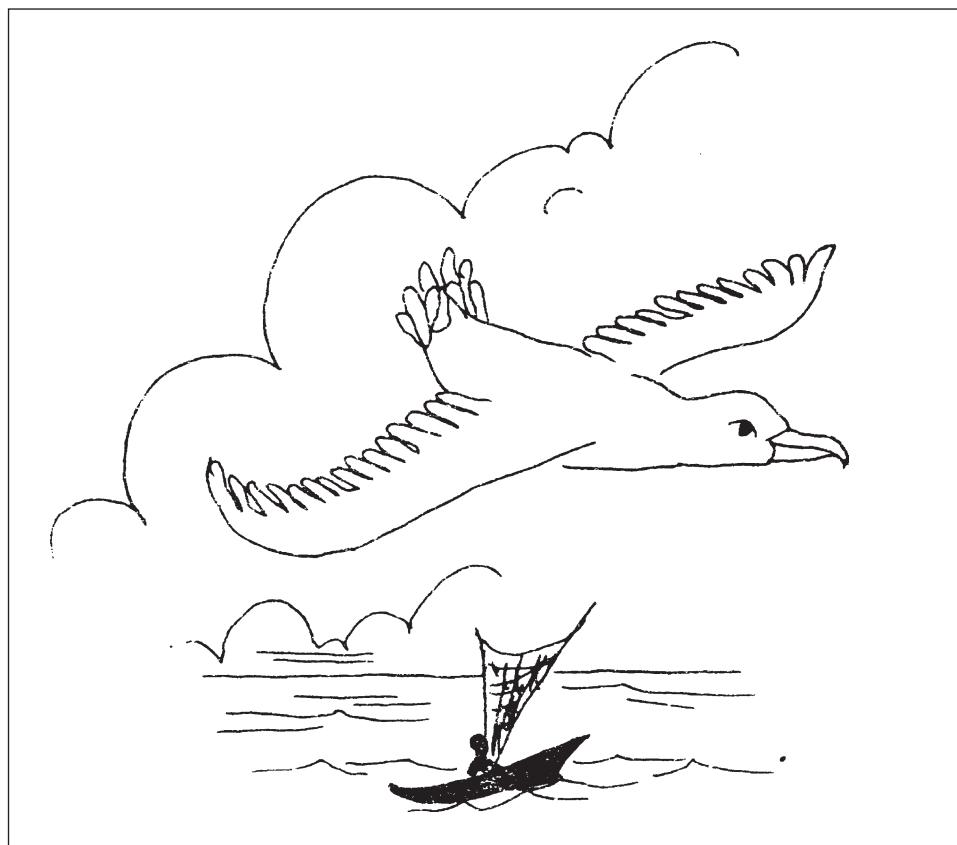
12. Fa'amata e fa'aesea Mafatu pe ana lē o se atalii o le alii sili? Aiseā?

Nofoaga ma taimi

13. Fa'amatala le feso'ota'iga o nofoaga ma taimi olo'o fatufatu ai le tala ma mea olo'o tutupu, talitonuga ma uiga o ē olo'o i le tala.

Fete'ena'iga

14. Fa'amatala le fete'ena'iga olo'o i le loto o Mafatu i lona va ma tupulaga o le nu'u.

Ata 4.0 O Kivi olo'o ta'i le alava'a

Fa'atinoga 6

Faitauina o le tala Matā'upu II – O le Vasa Loloa, 11–21

1. Galulue taito'atasi. Faitau le māta'upu e lua o le tala: Vasa Loloa.
2. Tali fesli o le matā'upu lenei i ā tou api.
3. Fa'atalanoa a tou tali i vaega ta'ito'afā.
4. Fetufaa'i i le vasega atoa.

Fesili o le Matā'upu II – O le Vasa Loloa, 11–21

1. 'Oto'oto mai mea na tutupu i le amataga, ogatotonu ma le fa'ai'uga o le matā'upu lenei.
2. O le ā le vaitausaga olo'o iai le sola'aga i le vasa loloa? E fa'apefea ona e iloa? (itulau 12.)
3. Aiseā e tāua ai lea vaitausaga i le fatufatuga o le 'auga o le tala?
4. O ā ni suiga olo'o atagia mai i ā Mafatu i le matā'upu lenei? Aumai ni mau sī'i e fa'alauatele ai ou manatu.
5. O le ā le sao o Uli ma Kivi i le tala?
6. Fa'amatala le uiga o laina nei:

Itulau 14 Palakalafa 2

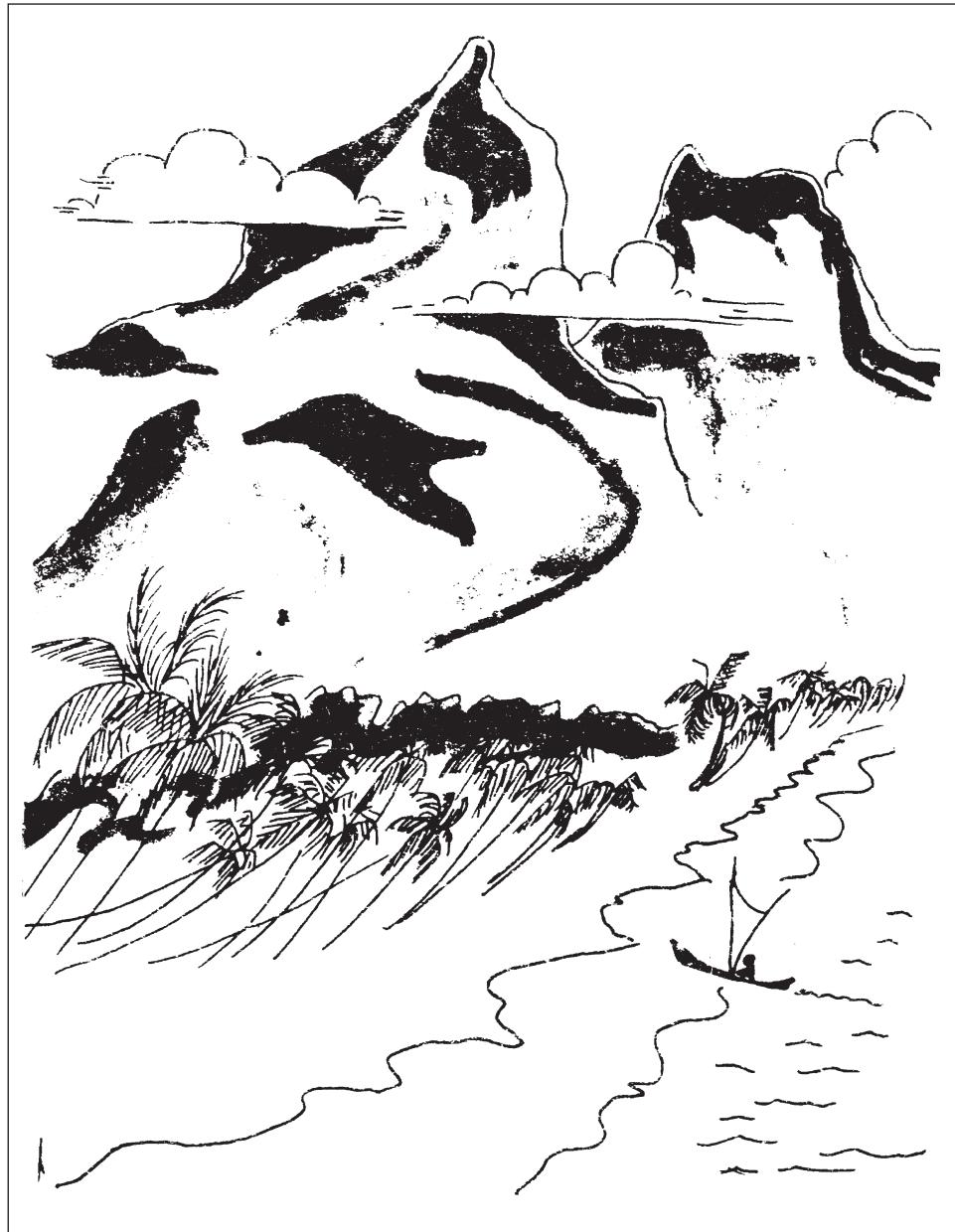
'Ua amata ona vanuvanu le ogasami na iai lo la va'a, ma ua agi mai nei le matagi ma ua peisea'i o taumafai e sasa ma isiiisi i galu e pupue.'

Itulau 14 Pakalafa 4

'E ma'eu le atamai o tuaā o tagata Polenia aua o le vaa e ta atoa mai lava i le ogala'au o le tamanu, ma e leai ni teuga tele, a o lenei ua tusa lava o se isi vaega totino o le vasa.'

7. Aiseā na fa'apea ai Mafatu . . . 'se ua moni lava lo'u fefe i le atua o lenei moana'. (itulau 15 Palakalafa 1.)
8. Itulau 16: '*Na faramaliuliu ane le la i lona tulaga . . .*' O le ā le ta'u o le aga fa'atusitala lea? O le ā sona aogā i le agaga o le fuai'upu ma le tulaga olo'o iai le gasologa o le tala?

Ata 5.0 O le nu'u

9. O ai Maui? Lisi mai upu olo'o fa'atatau i ai.
10. O le ā le fa'afitauli tūgā olo'o feagai ma le tama ma lana maile (itulau 16).
11. O fea le itulagi na tafea i ai le va'a mai Hikueru?
12. Fa'amatala le uiga o fuaiupu nei ma aga fa'atusitala olo'o fa'aaogāina:

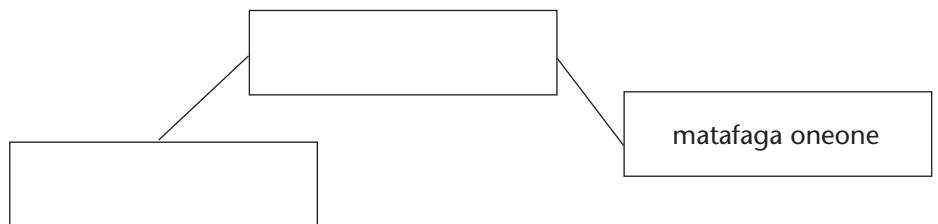
Itulau 19 (laina e lua mulimuli):

'Ua na'o na fafati atu nei galu i le a'au ma e tusa o latou leo o ni pesega a ni tautai vāivai ma le leo o'olo.'

Itulau 20 Palakalafa 1:

'Na tolotolo lemu mai le po e pei o se gaoi ma ua uftitia ai le lalolagi i le pogisa.'

- 13.** Fa'atumu pusa ia e 'oto'oto ai va'aiga o le tala i le matā'upu lenei.
Fa'amatala au'ili'iili se va'aiga se tasi.

matafaga oneone

- 14.** O ā ni eseeseaga o Mafatu i le matā'upu lenei ma le matā'upu muamua?
Aumai ni pinefa'amau mai le tala.

Ata 6.0 Fa'aolatia i le motu

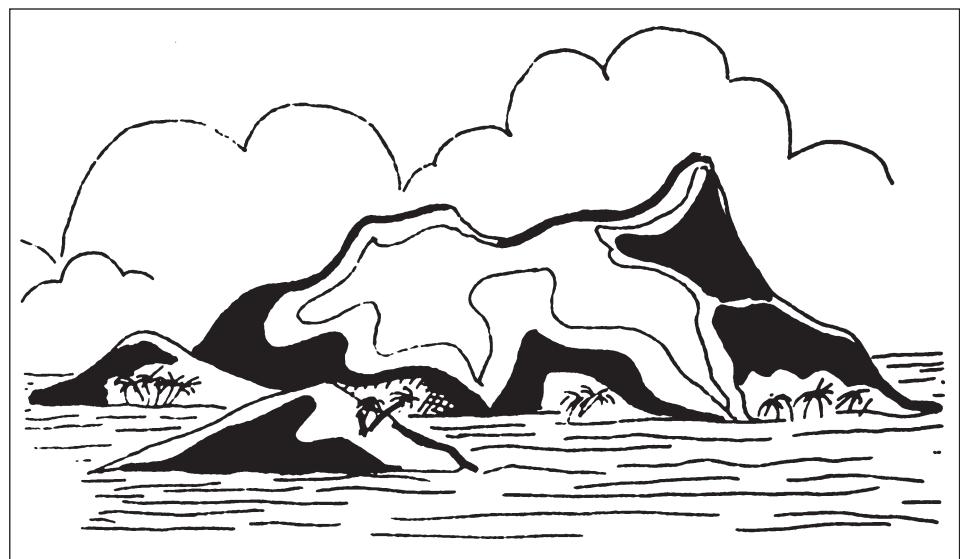

Fa'atinoga 7

Faitauina o le tala Matā'upu III – O le Motu, 22–34

1. Galulue taito'atasi. Faitau le matā'upu e tolu o le tala: O le Motu.
2. Tali fesli o le matā'upu lenei i ā tou api.
3. Fa'atalanoa a tou tali i vaega ta'ito'afā.
4. Fetufaa'i i le vasega atoa.

Fesili o le Matā'upu II – O le Motu, 22–34

Ata 7.0 O le Motu

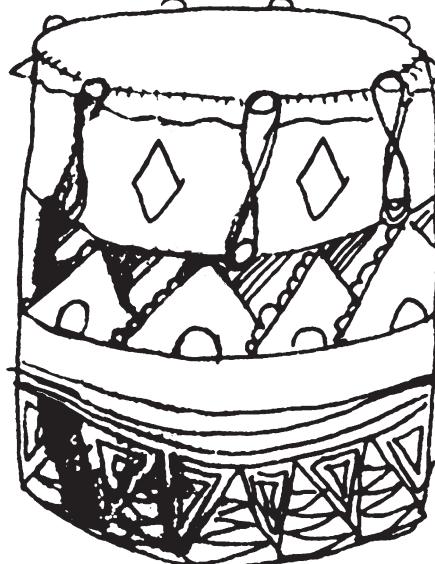
1. O ā foliga o le motu e iloa ai na gaosia mai se mauga mu? (itulau 24.)
2. O ā ni suiga o Mafatu i le matā'upu lenei? E fa'apefea ona e iloa?
3. E tāua le lisi mai o suiga, ma fa'amatala mau sī'i e fa'amaonia ai. Manatua o aga a tagata e iloa i o latou mafaufauga, upu, ta'utinoga, amioga mf.
4. Tusi sau fa'afanua e fa'aata ma fa'aigoa ai vaega ma va'aiga o le motu pei ona tā'ua i itulau 25–27.
5. O ā foliga o le motu na masalomia ai e Mafatu sa iai ni tagata? (itulau 28–29.)
6. O le ā le motu lea ua iai Mafatu ae na fa'apefea fo'i o na ia iloa?
7. O le ā le mea e sili i le agaga o Mafatu ua ia 'ausia? Aiseā? (itulau 32.) O le ā le 'ese'esega o Mafatu i le taimi lea ma le amataga o le tala?
8. 'Oto'oto mai mea na tutupu i le amataga, ogatotonu ma le fa'ai'uga o le matā'upu lenei.
9. O le ā le tāua 'O le Motu' i le fatufatuga o le 'auga o le tala? ft. O lona uiga – ta'u mai le 'auga o le tala, ta'u mai po o ā foliga ma uiga o laufanua o le motu olo'o fesoasoani i mea na tutupu, ma le fatufatuga o le 'auga o le tala.

Fa'atinoga 8

Faitauina o le tala Matā'upu IV – O Lali, 35–56

1. Galulue taito'atasi. Faitau le māta'upu e fa o le tala: O Lali.
2. Tali fesli o le matā'upu lenei i ā tou api.
3. Faatalanoa a tou tali i vaega ta'ito'afā.
4. Fetufaa'i i le vasega atoa.

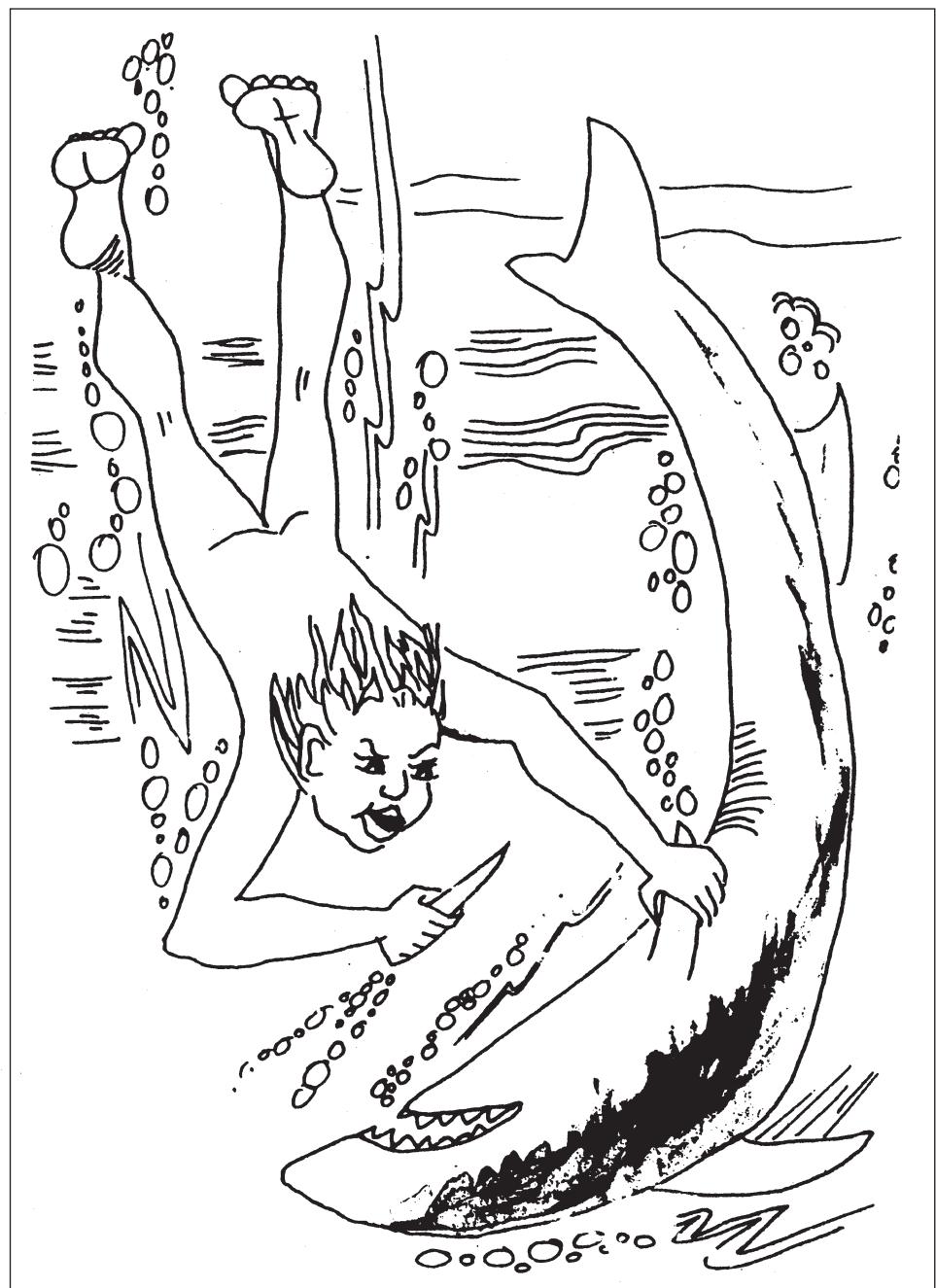
Fesili o le Matā'upu IV – O Lali, 35–56

Ata 8.0 O Lali

1. Fa'amatala le aogā o le magālafu (itulau 35).
2. Fa'amatala le tu'uina i lalo o le tamanu.
3. O ā ni mea ua tatou iloa i ā Mafatu i le itulau e 37? Aumai ni pine fa'amau.
4. E fa'apefea ona tatou iloa le ola fa'atuatua o Mafatu? (Itulau 37, 41.)
5. O ā ni molimau e le taumate na 'ainā le motu?
6. Tusi ma fa'aigoa se ata o vaega o le fale o Mafatu.
7. O le ā se suiga o Mafatu ua iloa i le fasiga o le malie ma le fasiga o le pua'a 'aivao?
8. Fa'avasega la'asaga o le faiga o le va'a o Mafatu i se ata.
9. Faailoa mai le telē o le va'a i lona umi, loloto ma le lautele.

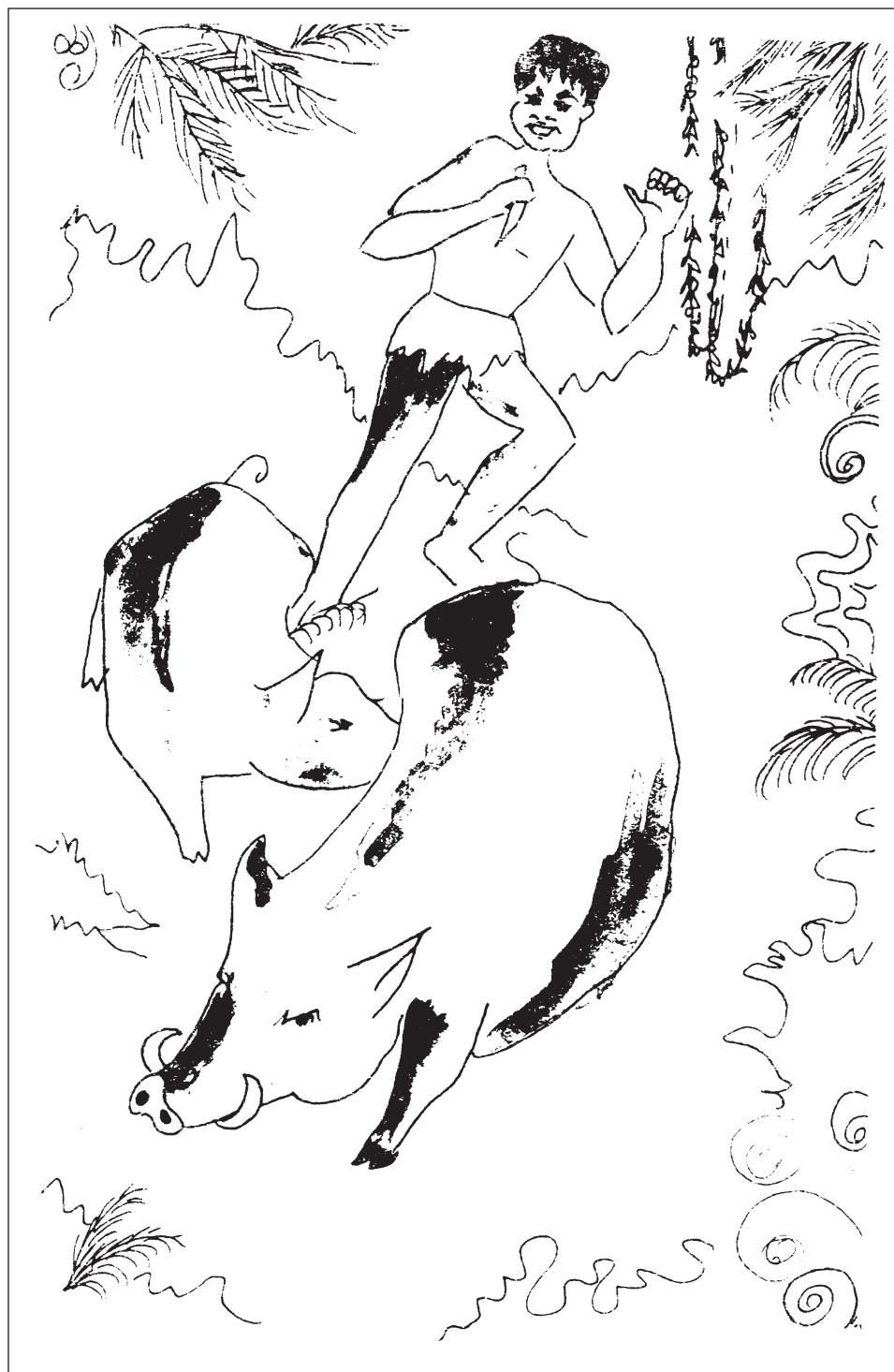
Ata 9.0 O le fasiga o le malie

10. Vaogagana. Fa'amatala le uiga o upu nei e pei ona fa'aaogā ai i le tala:

magālafu	tafatafāilagi
matamatāmatagi (42)	alititai
ulutū'i	taunalalai (46)
tīvao loaloa	mā'ea lafola (51)

11. 'Ona alaga lototele lea ma tauvala'au Uli' (itulau 44). O le ā se feso'ota'iga o le fuaitau lenei, suiga o Mafatu, ma le 'auga o le tala?

12. O le ā le tāua o le ula nifo i fa'amoemoega o Mafatu? (itulau 45–46.)

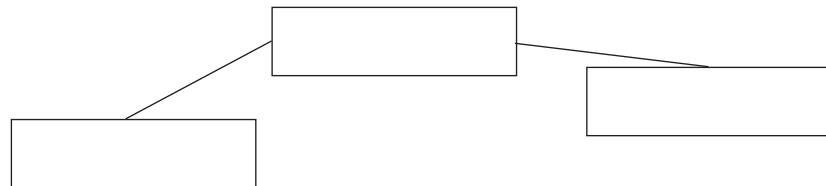

Ata 10.0 O le fasiga o le pu'a 'aivao

13. O le ā se agaifanua o le fa'asamiga o le va'a o Mafatu na ia faia? (itulau 46.)
14. Ina ua i le sami lona va'a, o nisi o lagona sa o'o i ā Mafatu o le mimita, fiafia, faafetai, ma le fa'amaualalo. Aiseā e fa'amaualalo ai?
O lea uiga e ta'u mai ai o Mafatu o se tagata _____?
Auā e _____
15. Fa'amatala le tāua o le pa'ū o le 'o'e a Mafatu i le sami i le fatua'iga o le 'auga o le tala. (itulau 47.)

- 16.** Fa'amatala le va o Mafatu ma lona tamā. E fa'apefea ona e iloa mai le tala?
- 17.** 'Oto'oto mai mea na tutupu i le amataga, ogatotonu ma le fa'ai'uga o le matā'upu lenei.

- 18.** O ā ni faigata na feagai ma le malaga i le toe fo'i i Hikueru? Si'i mai ni upu fa'atusatusa olo'o fa'aaoagā (itulau 51).
- 19.** O ā ni uiga fa'aalia o Mafatu i taimi fitā o le malaga e iloa ai ua ia fa'ato'ilalo lona fefe? (itulau 51–53.)
- 20.** O le ā se manatu o le fa'amatala o le tala i le mafua'aga na lē feoti ai le auva'a. (itulau 53.)
- 21.** O ā mea sa matauina e le nu'u i le taimi na tu'uuta ai le va'a o Mafatu?
- 22.** Va'ai i fuaitau nei olo'o i le itulau 56.

'E lē mafaia ona tineia le lototele olo'o mumū mai i ona mata'

'... musaesae le lototele i o latou agaga'

'... Alaga ia, o le lototele'

Fa'amatala le feso'ota'iga o fuaitau nei, tagata o le tala, ma le 'auga o le tala.

Fa'atinoga 9

Aotelega

O fesili o le fa'atinoga lenei e aotele ai vaega tāua o se tala. Ua aofia ai:

1. Auga.
2. Tagata o le tala.
3. Nofoaga ma taimi.
4. Fa'amatala o le tala.
5. Va'aiga ma lagona o le aufaitau.
6. Fatufatuga o le tala:
 - i. Galulue i vaega ta'ito'aono.
 - ii. Tofu le tagata ma le vaega tāua olo'o i luga e sa'ilirili i ai.
 - iii. Galulue i vaega ta'itasi nei e ono. O lona uiga o sui uma olo'o nafa ma le 'auga, e tatau ona galulue fa'atasi. O sui e nafa ma le tagata o le tala, ia galulue fa'atasi mf.
 - iv. Fa'atalanoa tali o fesili ma fa'atino galuega olo'o avatu mo nafa ta'itasi ona toe fo'i lea o sui i ā latou vaega na ulua'i vaevae i ai e fa'atalanoa tali o nafa uma.
 - v. Galulue ta'ito'atasi e fa'amaumau tali o fesili uma i lau api.

1. Auga

O le ā le 'auga o le tala lenei?

Fa'amatala auala faratusitala olo'o aumai ai le 'auga o le tala.

2. Tagata o le tala

Tagata 'autū

O āi olo'o 'autū i ai le tala?

O ā uiga o lea tagata?

E fa'apefea ona fa'ailoa e le tusitala le ituaiga tagata e iai le tagata 'autū o le tala? ft. i ā latou amio; i ā latou mafaufauga ma manatu; i ā latou tala e fai, o le ituaiga gagana e fa'aaogā; i upu, mafaufauga, ma uiga fa'aalia o isi tagata i ai; i suiga e fa'aalia i le tagata 'autū a'o fa'agasolo le tala.

O isi tagata o le tala

E tāua fo'i isi tagata olo'o i se tala. O ai isi tagata olo'o i le tala lenei?

Aiseā e fa'aaogā ai e le tusitala nei tagata? Ft. E tāua i le fatua'iga o mea e tutupu i le tala. E fa'ailoa ai le 'ese'esega ma le tagata 'autū. E fa'aali ai ni feso'ota'iga ma le tagata 'autū.

Fa'atino le galuega lenei mo le fa'apupulaga atili o tagata o le tala.

- i. Tusi i ni pepa malō igoa o tagata o le tala ft.

Mafatu

Tavana Nui

Kana

Tagata matutua
o Hikueru

Uli

ii. Tusi upu ta'itasi nei i ni pepa malō ma vaevae ia tofu le tagata ma ni ana pepa. E mafai fo'i ona fa'aopoopo e outou nisi upu.

pala'ai	lotoa	finau
lotovāivai	alofa	fa'amaoni
fa'agutugutulua	tapua'i	māluali'i
fa'atuatua	uō uō foa	magoivi
sogasogā	lototele	mānafanafa
fa'atauagafau	agamalu	fa'apalepale
mā'ema'e		malosi
segia		

iii. Auua'i e tur'u pepa i lalo o igoa o tagata o le tala e fetaui i ai. Aumai ni mafua'aga. Talanoa le vaega pe talia. A māe'a ona tusi lea i ā outou api upu mo le tagata 'autū ma mausī'i mai le tala e fa'amaonia ai.

3. Nofoga ma taimi

E seāseā tasi se nofoaga e fa'amautū i ai se tala. E tāua ona mālamalama la tou vaega i nofoaga olo'o tutupu ai vaega o le tala ma ni fesuia'iiga o iai.

E tāua le vaitaimi olo'o fatufatu ai se tala auā e feso'ota'i i talitonuga, tu ma aga, mea e tutupu i se tala, ma lona 'auga.

Fa'amatala foliga o nofoaga 'autū o le tala. E mafai ona e fa'aaogāina upu, fa'afanua, po o se ata fo'i.

O ā a'afiaga o le tagata 'autū o le tala i nofoaga na fatufatu ai le tala?

O ā a'afiaga o le fatufatuga o le tala i nofoaga olo'o iai? ft. O Hikueru ma talitonuga o tagata i le vaitau a'o le'i o'o mai o le fa'amisionare na mafua ai nisi mea na tutupu e pei o . . .

4. Fa'amatala o le tala

O ai olo'o fa'amatalaina le tala? E fa'apefea ona e iloa?

O ā ni a'afiaga o mea ua iloa e le aufaitau ona o va'aiga po o talitonuga o le fa'amatala?

5. Va'aiga ma lagona o le aufaitau

O ā ni ou manatu i le tala – i ona tagata, i lona 'auga?

O ā ni itu e talafeagai ai le tala ma lou olaga, ma le lalolagi olo'o e ola ai?

6. Fatufatuga o le tala

O fa'ape'i ona fatufatu le tala?

O ā aga olo'o fa'aaogā e le tusitala e fatufatu ai le tala?

- a. Vaevae le vasega i ni vaega se 4. Ia tofu le vaega ma le matā'upu o le tala. Fa'ata'ita'iga:

- Vaega 1 – O le Sola'aga
- Vaega 2 – O le Vasa Loloa
- Vaega 3 – O le Motu
- Vaega 4 – O Lali.

- e. Mo matā'upu ta'itasi o le tala, fa'atino galuega nei:

Fa'ata'ita'iga

Matā'upu 1	O le Sola'aga		
Otooto mea na tutupu i le matā'upu lenei (20 upu)	Tusi se ata (diagram) o le tumutumuga o le matā'upu	Aumai se upu si'i mai le matā'upu e fa'amaonia ai lona tumutumuga	Tusi mai aga olo'o fa'aaogā e le tusitala i le matā'upu lenei ma mau si'i
Otootoga o mea na tutupu	O le tumutumuga o le matā'upu lenei ft. o se mea na tupu, po o ni manatu tāua, po o mafaufauga e feso'ota'i i le 'auga o le tala)	Upu si'i e fa'amaonia ai le tumutumuga o le matā'upu	Aga a le tusitala ma mau si'i

- i. Fa'atalanoa ma fa'amautū tali.
 o. Toe vaevae le vasega i ni vaega ta'ito'afā – ia tofu le vaega ma sui mai i matā'upu ta'itasi o le tala. O lona uiga ua iai le tala atoa i vaega uma.
 u. Fa'asolo le fetufaa'iga i vaega, amata mai le sui na iloiloina le Matā'upu I ma fa'asolo se ia o'o i le Matā'upu IV. Fa'amatala e sui ta'ito'atasi le ata ua ia tapenaina mo lana matā'upu o le tala. Tusi i api ina ia atoa vaega o le tala i au fa'amaumauga.

Fa'atinoga 10

Su'esu'eina o le Gagana Fa'amauina

O fesili e su'esue ai le Gagana Fa'amauina olo'o sa'ilia ni tulaga tāua se lua. O le tulaga **muamua**, olo'o sa'ilia po o le ā **lou iloa o le tala** (solo, pese, tala fa'atino). E ao ona e mata'itūina lou iloa o se tala i ni au lava fesili ft.

Ua ou faitaua fa'alua pe sili atu fo'i le tala lenei?

Ou te manatuaina tagata o le tala, nofoaga, taimi?

Ou te manatuaina le fa'asologa o mea na tutupu i le tala?

E mafai ona ou fa'amatalaina uiga o tagata o le tala ma fa'amaonia i ni mau si'i?

E mafai ona ou talanoa atu i le va o tagata o le tala?

E mafai ona ou fa'amatalaina le 'auga o le tala, ma ni o'u manatu i ai?

E mafai ona ou talanoa i ni suiga o tagata o le tala ma ni mafua'aga?

O le tulaga **lonalu** olo'o sa'ilia, o **le mafai ona fa'aali o ni ou manatu i le tala** mf. E tāua lou manatunatu i fesili nei:

Ua ou malamalama i le tala?

Ua ou mafaufau i manatu 'autū ma le 'auga o le tala?

E mafai ona ou fa'amanino ia manatu 'autū i se isi tagata?

E tāua lou mafaufau i tulaga ua fesiligia, ma fa'amaumau ou manatu i se api auā lou sauniuni i su'ega. O le fa'alauatelega o nei fesili olo'o avatu i le Fau o le Gagana Fa'amauina i tusi a le Tausaga 9 i le 11. E lelei pe 'ā toe fo'i e va'ilīlī la'asaga olo'o iai.

Fesili

E mafuli fesili e su'esure ai le Gagana Fa'amauina i ni vaega se lua. O le vaega e su'esure ai lou iloa o le tala, ma le vaega e su'esure ai le mafai ona fa'aali ou manatu i le tala ma ona vaega 'ese'ese.

E lē tatau ona e talia fesili i le toe fa'amatala lea o se tala. E lē iloa ai sou iloa o se tala, ma o faisuega fo'i ua latou iloa lelei tala. E tāua ona e faitau ma mātau matā'upu 'autū olo'o iai i fesili. E iloa ia i upu olo'o fa'amamafa i ai le uiga o le fesili. E lelei ona e vaseina ia upu ina ia taulai'i i ai lau va'ai a 'o taliina le fesili.

E lua ni fesili olo'o avatu e fai ma fa'ata'ita'iga o fesili e masani ona su'esueina ai tomai o tala fatu. Olo'o avatu fo'i ma tapenaga o tali e mo'omia. E tāua lo outou faitau au'ilili'i ma fa'atino galuega olo'o avatu.

Fesili 1: Tagata o le tala

Filifili se tagata olo'o fa'aalia i le tala ni suiga o lona tagata. ft. i ona mafaufauga, lagona, talitonuga, uiga fa'aalia mf. **Fa'amatala** lea tagata i le **amataga** ma le **fa'ai'uga** o le tala, ma ia **fa'amanino** mai pe na **fa'apefea** ona **tutupu ia suiga**.

La'asaga 1: Mātau 'upu 'autū

O upu ia o fa'atonuga ma upu e iloa ai matā'upu e mo'omia i le tali o le fesili ft. filifili se tagata, fa'amanino, fa'aalia suiga, amataga, fa'ai'uga o le tala, fa'apefea ona tutupu suiga.

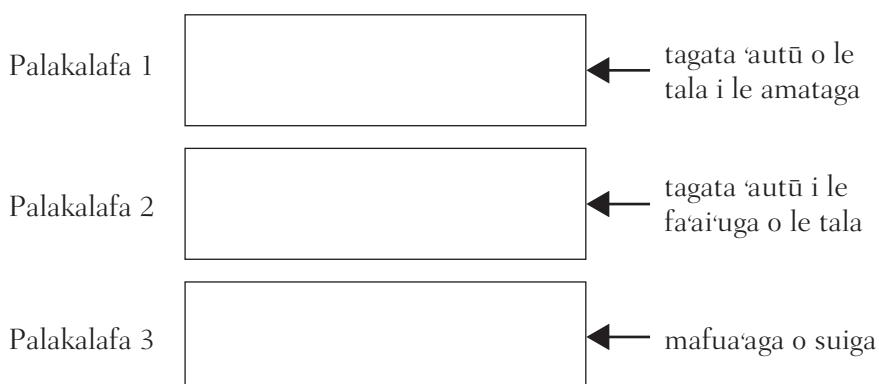
O lona uiga e tatau ona e filifilia se tagata o se tala olo'o iai ni suiga po olo'o sua i le fa'ai'uga pe ā fa'atusatusa i le amataga.

La'asaga 2: Fa'asologa ma fa'avasegaga o le tali

E atagia i le fesili fa'asologa ma fa'avasegaga o manatu o le tali.

1. Galulue ta'ito'alua.
2. Fa'atalanoa le a'ano o le fesili i le fa'amalamalama lea o uiga o upu 'autū.
3. Fa'ata'atia se lua fa'asologa o le tali ft.

Matā'upu

O le fa'asologa o le tali e tatau ona fa'aaogā le palakalafa muamua e fa'amatala ai le tagata o le tala i le amataga o le tala. O le palakalafa lonaluā e fa'amatala ai le tagata i le fa'ai'uga o le tala. O le palakalafa mulimuli po o le lua fo'i mulimuli, e tatau ona fa'amanino ai mafua'aga o suiga.

La'asaga 3: Matā'upu e aofia i le tali

E faigofie ona maua matā'upu po o manatu e tali ai le fesili pe afai sa lelei ona fa'amaumau au tali o fa'atinoga o le Gagana Fa'amauinā i tala fatu. E tāua lou filifili mai o matā'upu e talafeagai tonu i le fesili e pei o:

❑ uiga ma aga a le tagata o le tala i le amataga ma le fa'ai'uga o le tala.

Tatou te iloa **uiga ma aga** a se tagata o le tala i:

1. lana gagana e fa'aaogā i le va ma isi tagata o le tala. O se fa'ata'ita'iga tatou te iloa i lana gagana pe – fa'aaloalo, loto ita, se mafutaga e vavalalata, lotomaualalo, agamalu, fa'amaualuga, fa'asausili, fa'atupu filemu, alofa, lotoa, pala'ai, fe'alofo'ai.

2. ona uiga fa'aalia.

3. ona mafaufauga, o ni ana miti, fuafuaga, o ni ona fa'amoemoega.

4. upu, manatu, ma uiga fa'aalia o isi tagata ia te ia ft. e fa'aesea, e fa'aeaea i ai, e inosia ma fāifai i ai, e fa'atatuatuaina i mea e fai.

E tāua ona fāifa'i mai ni upu, fuaiupu si'i mai le tala e fa'apupula atili manatu ua e filifilia i uiga ma aga o le tagata o le tala ua filifilia.

i. Galulue ta'ito'alua.

ii. Fa'aaogā le tala 'Alaga ia, o le Lototele'.

iii. Filifili se tagata o le tala ua suia i le fa'ai'uga o le tala.

iv. Fa'atalanoa lea tagata e pei ona iai i le amataga o le tala – i ona uiga, aga, talitonuga, mafaufauga, o uiga o isi tagata ia te ia, o ō latou fa'anaunauga mo ia.

v. Lisi pe fa'aupogaleveleve ō oulua manatu. Manatua ia aumai ni mau si'i e lagolagoina manatu ua filifilia.

vi. Fa'atalanoa uiga ma aga o lea tagata i le fa'ai'uga o le tala. Lisi pe fa'aupogaleveleve a oulua tali.

vii. Fa'atalanoa mafua'aga o ia suiga.

O se fa'ata'ita'iga

Mafatu

O ona suiga ma mafua'aga i le tala ‘Alaga ia, o le Lototele’

Amataga o le tala

- ❑ O le uiga o lona igoa o le **loto toa** ae loto vāivai ma fefe tele i le sami
- ❑ E fa'alogoina i lona ulu le taufāifai o le sami i lona pala'ai
- ❑ Na inosia ma faifai e Hikueru i lona pala'ai 'ailoga a ai si ona tama i se i'a o sona faiva,' 'pe maua afea sona loto toa e ta'ita'i ai au a le nuu' (itulau 5)
- ❑ Sa fa'aesea e taulelea o le nu'u – e lē auai i o latou faiva ma ta'alogia
- ❑ Sa upu leagaina, amusia e lana uo o Kana – 'Na o Mafatu ai ate lava e le'o alu i le faiva. E 'ese le pala'ai o lea tama.'
- ❑ E agamalu, e lē gaoiā – e iloa i le lē tali fuaitau atu i le faifai o ia
- ❑ E lagona le alofa i lona tama le ali'i o le nu'u – 'e matuitui i lona loto le pupula fa'anoanoa a lona tama' (itulau 6)
- ❑ O se tagata taumafai e ui i lona fefe ft. sa alu pea i fagotaga a lona tama ma ona uso e ui ina fefe (itulau 6)
- ❑ Sa o'otia, mafatia, fa'anoanoa ma maasiasi i le taufāifai o tupulaga ia te ia
- ❑ Sa lotomalosi i lona fa'amoe'moe e fa'afetaia'i i lona fili o le sami ma fa'ato'ilalo ai

Mafatu

O ona suiga ma mafua'aga i le tala ‘Alaga ia, o le Lototele’

Fa'aiuga o le tala

- ❑ Lototele, lotoa – ua fa'ato'ilalo e ia lona fili o moana, lototele i ana folau, ua mafai ona toe maulu e aumai lana o'e na pa'u i le sami, ‘lototele ua mumū mai ona ‘i'oimata’ (itulau 56)
- ❑ Finau – tauivi ma lona fili – le faigatā o le sami, le afātia na iai, ma tulaga uma i le motu
- ❑ Mautonu i ana filifiliga ma fuafuaga fai mo le toe fo'i i Hikueru
- ❑ Lē fa'alologologo tīgā – e ui i le to'atasi ma le mafatia i le afātia o lo la va'a, ae na malosi lona naunau ia ola
- ❑ E atamai ma sogasogā ana fuafuaga ft. faiga o le va'a, tapenaga o le sola'aga mai le motu pe 'ā o mai tagata fe'ai
- ❑ E tapasāina lona olaga ft. O lona fa'atutuua ia Maui, e tulimata'i lona fa'amoemoe e toe feiloa'i ma lona tamā (itulau 37)
- ❑ Sa le fa'atutu'u i lona fefe ft na ia gaoia le tao e ui na fefe, ina ia ona iloa e mafai ona ia faia
- ❑ E mausali lona talitonuga e toe fo'i i lona nu'u i se tulaga fa'aeaea
- ❑ Ua iai sona agaga to'a ma ua mausali lona talitonuga i lona mafai ona fa'atino lona fa'amoemoe ft. mitamita i lona va'a.

Mafua'aga o suiga

- ❑ Agaga fa'anoanoa ma le mafatia i le fāifai ma le fa'atauemū i ai o ana uo ma le nu'u i lona pala'ai
- ❑ Agaga alofa i lona tamā o le alii i Hikueru
- ❑ Maualuga lona fa'amoemoe ia fa'aeaina – ia fa'ato'ilalo lona pala'ai
- ❑ Filifili o ia ua tatau ona fa'afetaia'i ma lona fili 'ua tatau ona ma fagatua ma le atua o le sami o Moana ma ia ou manumalo ai'
- ❑ Filifili o ia ua tatau ona alu i se isi motu e nofo ai se'i mafai ona fa'ato'ilalo i lona fefe
- ❑ Tulimata'i o lona fa'amoemoe ia iai se aso e fa'apea ai lona tama 'o lou atali'i lenei o Mafatu o le uiga o lona igoa o le lototele'
- ❑ O mea uma na tutupu o avanoa ia na fa'afetaia'i ai e Mafatu lona loto fefe ma manumalo ai ft.

folau to'atasi i le vasaloloa ma afatia ai
o le iai i le motusa ua fa'amalosia ai lona loto mo lona toe fo'i i se
tulaga fa'aeaea
fasiga o le pua'a 'aivao
fasiga o le malie
gaoiga o le tao mai le fata faitaulaga
o le tofu i le moana e aumai lana 'o'e

La'asaga 4: Au'ili'ili se tali ua saunia

1. Galulue ta'ito'atasi.
2. Toe faitau le fesili ua fa'atonuina.
3. Faitau ma au'ili'ili le tali ua saunia:
 - Fa'atumu pusa olo'o avatu i autafa o le tala, e fa'ailoa ai vaega 'ese'ese o le tali ma le talafeagai i le fesili.
4. Fetufaa'i i le vasega atoa.

Filifili se tagata olo'o fa'aalia i le tala ni suiga o lona tagata. ft. i ona mafaufauga, lagona, talitonuga, uiga fa'aalia mf. **Fa'amatala** lea tagata i le **amataga** ma le **fa'ai'uga** o le tala, ma ia **fa'amanino** mai pe na **fa'apefea** ona **tutupu ia suiga**.

La'asaga 5: Toe manatu

O fesili o le Gagana Fa'amauina e masani ona sa'ilia ni vaega se lua:

1. O lou iloa o le tala / pese / solo / tala fa'atino.
2. O lou iloa fa'aali manatu i ai.
 - i. Galulue ta'ito'alua.
 - ii. Fa'atalanoa lo lua iloa olo'o iai i le tala lenei ma le mafai ona fa'aalia o lua manatu i nisi o vaega tāua o le tala:
 - 'auga
 - tagata o le tala.

Mafatu

O ona suiga ma mafua'aga i le tala 'Alaga ia, o le Lototele'

○ Mafatu o se tagata na matuā tele ona suiga i le tala 'Alaga ia, o le Lototele' na tusia e Armstrong Sperry ae fa'aliliuina e Aiono Fanaafi Le Tagaloa.

O le palalafa atoa olo'o fa'atatau ia Mafatu i le **amataga** o le tala.

○ le amataga o le tala olo'o iloa ai o Mafatu o se tagata e tumu i le loto väivai ma le fefe i le sami, e ui o le uiga o lona igoa o le lototele. Ona o ia o le atali'i o le ali'i sili o Tavana Nui o lea na maualuga ai fa'amoemoe o le nu'u mo ia i sona loto toa e ta'ita'iina ai le nu'u i ni aso o i luma. Peita'i ua avea lona fefe i le sami ma mea na inosia ma faifai ai e Hikueru i lona pala'ai ma fa'apea 'ailoga a 'ai si ona tama i se ia o sona faiva;' 'pe maua afea sona loto toa e ta'ita'i ai 'au a le nuu'. ○ lona pala'ai fo'i sa fa'aesea ai e taulelea o le nu'u – e lē auai i o latou faiva ma ta'alogia. E o'o i lana uō o Kana na ia amusia fa'apea 'Na o Mafatu 'ai ate lava e le'o alu i le faiva.' E 'ese le pala'ai o lea tama.' Sa tumu o ia i le mafati, fa'anoanoa ma maasiasi i le taufaifai o tupulaga ia te ia. Sa lē tali fuaitau le tama i le faifai o ia e le nu'u, na'o ona uiga agamalū ma lagona alofa i lona tama – 'e matuitui i lona loto le pupula fa'anoanoa a lona tama'.

O le taua o le palakalafa lenei o le

○ le fai'iuga o le tala ua iloa ai le telē o suiga o Mafatu. Ua lē toe pala'ai a'o se tagata lototele ma le loto toa ina ua tauivi ma ia fa'ato'ilalo lona fili o moana ma faigatā na feagai ma ia i le vasa loloa ma le motu. Na toe taunu'u i Hikueru ua tino leaga i le galala, ae na talitonu lona tamā o lona atali'i lea ma 'e lē mafai fo'i ona tineia le lototele olo'o mumū mai i ona i'oimata'. Sa lē fa'alogologo tīgā i le vasa na afatia ai. E ui i lona to'atasi ma mafatia o le afatia o lo la va'a ma Uli, ae na malosi lona naunau ia ola. Ua fa'aalia fo'i i le iuga o le tala o Mafatu o se tagata finau. E ui ina fefe ae na ia gaoia le tao mai le tulaga o le tupua o tagata fe'ai. E tīgā le fefe i le sami, ma faigatā sa feagai ma ia ae taumafai pea e ā'ea lona loto väivai. Sa lē fa'atutu'u i lona fefe ina ua osofa'ia e le pua'a 'aivao, ina ua osofa'ia o Uli e le malie, ina ua pa'u lana o'e i le loloto o le moana ae na ia fa'afetaia'i ma manumalo ai. ○ se tagata mauttonu i ana filifiliga, atamai ma agava'a i ana fuafuaga fai mo le toe fo'i i Hikueru. Ua fa'ailoa i le faiga o lo la va'a ma le tapenaga o mea'ai ma vaiinu. Sa fa'aalia i lona fa'atuatua ia Maui o ia o se tagata e tapasāina lona olaga. ○ le fai'iuga o le tala ua tatou iloa ai ua iai se agaga to'a o Mafatu ma ua mausalī lona talitonuga ia te ia lava.

Toe fo'i i le lisi o manatu na filifilia mo le vaega lenei. Matau po o fea manatu ua fa'aaogā i le tali.

Na sua Mafatu ona o lona fa'anoanoa ma le mafatia i le fāfafai ma le fa'atauemū a le nu'u i lona pala'ai aemaise ai o lona alofa i lona tamā, le Ali'i Sili o Hikueru. ○ lea na filifili o ia ua tatau ona fa'afetaia'i ma lona fili 'ua tatau ona ma fagatua ma le atua o le sami o Moana ma ia ou manumalo ai'. O mea uma na tutupu i le tala o avanoa ia na fa'afetaia'i ai e Mafatu lona loto fefe ma manumalo ai ft. ○ le folau to'atasi i le vasaloloa ma afatia ai; o le iai i le motusa ua fa'amalosia ai lona loto mo lona toe fo'i i se tulaga fa'aeaea; fasiga o le pua'a 'aivao; fasiga o le malie; gaoiga o le tao mai le fata faiatalaga; o le tofu i le moana e aumai lana o'e; o tuliga ma tagata fe'ai ma le toe folau ai i Hikueru. Sa maualuga ia te ia lona fa'amoemoe ia mitamita lona tamā ia te ia, o lea na tautō ai e toe fo'i i Hikueru i se tulaga fa'aeaea ma fa'apea ai lona tamā 'o lo'u atali'i lenei o Mafatu o le uiga o lona igoa o le lototele!' ○ suiga o Mafatu na fa'aalia i le tala na mafua ona o lona agaga finau e faato'ilalo le mea na fāfafai ai Hikueru ia te ia, o lona loto fefe lea. Sa taula'i lona loto, ma ana galuega uma i le toe fo'i manumālō i lona tama, ma ia tineia ai le faatauemū o le nu'u ia te ia.

O ā mafua'aga olo'o aumai i le palakalafa lenei e pei ona mana'omia e le fesili?

○ Mafatu o se tagata na sua mai le lotofefe, loto väivai, ma le pala'ai i se tagata lototele ma loto toa.

O fa'apefea ona fa'ai'u le tali?

Fa'atinoga 11

Su'esu'eina o le Gagana Fa'amauina – Tagata o se isi tala

1. Fa'aaogā le fesili olo'o avatu i le Fa'atinoga 10, la'asaga ma galuega olo'o iai e tapena ma tusi ai sau tali i se tagata o se isi tala olo'o iloa ai ni suiga.

Fa'atinoga 12

Su'esu'eina o le Gagana Fa'amauina – Nofoaga o le tala

Fa'amatala se nofoaga o le tala ma lona tāua i le fatufatuga o le tala.

La'asaga 1: Matau 'upu 'autū

1. Vase upu 'autū o le fesili.
2. Fa'atalanoa ma lau paga le uiga o le fesili, fa'asologa ma le fa'avasegaga o le tali.
3. Faitau fa'alautelega.

O le fesili olo'o fa'atatau i se feso'ota'iga o se **nofoaga** olo'o i le tala ma le fatufatuga o mea olo'o tutupu i le tala. O ni fa'ata'ita'iga:

O le ā se sao o le nofoaga ua filifilia i uiga ma aga o le tagata o le tala? O lona uiga e ono avea se nofoaga olo'o iai i le tala ma māfua'aga po o se auala e fa'aalia nisi o talitonuga, mafaufauga, ma amio a tagata o le tala. E ono avea fo'i nofoaga o le tala e malamalama ai le aufaitau i manatu o tagata o le tala i isi tagata olo'o iai. Ia manatua o nofoaga o le tala ua lē na'o laufanua o se nu'u, atunu'u, motu ae ua aofia ai le vaitau òlo'o fatufatu ai le tala, ma le agaga o le tala. O mea uma ia e feso'ota'i tele i le fatufatuga o

- uiga ma aga a tagata o le tala,
- ò latou talitonuga,
- le va o tagata o le tala,
- le 'auga o le tala,
- mea e tutupu i le tala.

O tala fatu e masani ona 'ese'ese nofoaga olo'o fatua'i ai.

4. O ā nofoaga olo'o fatufatu ai le tala 'Alaga ia, o le Lototele' i le amataga, ogatotonu, ma le farai'uga?
5. O le ā le vaitau olo'o fatufatu ai le tala?
6. O ā talitonuga o tagata i ia vaitau? O ai e tapuai i ai? O ā o latou talitonuga i le mafua'aga e tutupu ai nisi o mea e pei o afā?

La'asaga 2: Fa'asologa ma fa'avasegaga o le tali

E lua vaega e tatau ona atagia mai i lau tali. O le tulaga muamua, e tatau ona iai se palakalafa e fa'amatala ai se nofoaga (o le fesili ua mana'omia na'o le tasi le nofoaga) ua e filifilia mai le tala. E tatau ona manino ma ma'ati fa'amatalaga o le nofoaga ua e filifilia ft. i foliga o laufanua, o le tau e masani ai. La iai ni fa'amatalaga o le vaitau olo'o tutupu ai mea o le tala ma le agaga po o talitonuga, tu ma aga a tagata o lena vaitau. O lonalua, e mo'omia ona e fa'amatala au'ilii tāua o lenā nofoaga i le fatufatuga o le tala – i le 'auga o le tala, i tagata o le tala, i le va o tagata o le tala, o mea olo'o tutupu ma le fa'asologa.

La'asaga 3: Matā'upu e aofia i le tali

1. Galulue ta'ito'alua.

2. Filifili se nofoaga olo'o tāua i le fatufatuga o le tala 'Alaga ia, o le Lototeli'.

Tāua

- i tagata o le tala
- fatufatuga o le tala
- 'auga o le tala

- usu i ai M i aso uma e va'ai
po o ua o mai tagata fe'ai

lē ola fa'alagolago

- ola finau to'atasi
- avanoa e fa'atupu ai lona lototeli ft. tuliga pua'a
- fuafuaga mamao mo le toe fo'i – faiga o le va'a

fatufatuga o le tala

'auga o le tala

fatufatuga o le tala

fatufatuga o le tala

fanua laugatasi
maualuga

e tu'ufua

feola

O le Motu

malae tapua'i o
tagata fe'ai

vaitafe, vai papatū,
tama'i afu i le matāfaga
lafulemu lona vaomatua
niu tauuifui togāfa'i
vaitafe, vai papatū,
tama'i afu i le matāfaga

gaosia mai mauga mu

fatufatuga
'auga o le tala

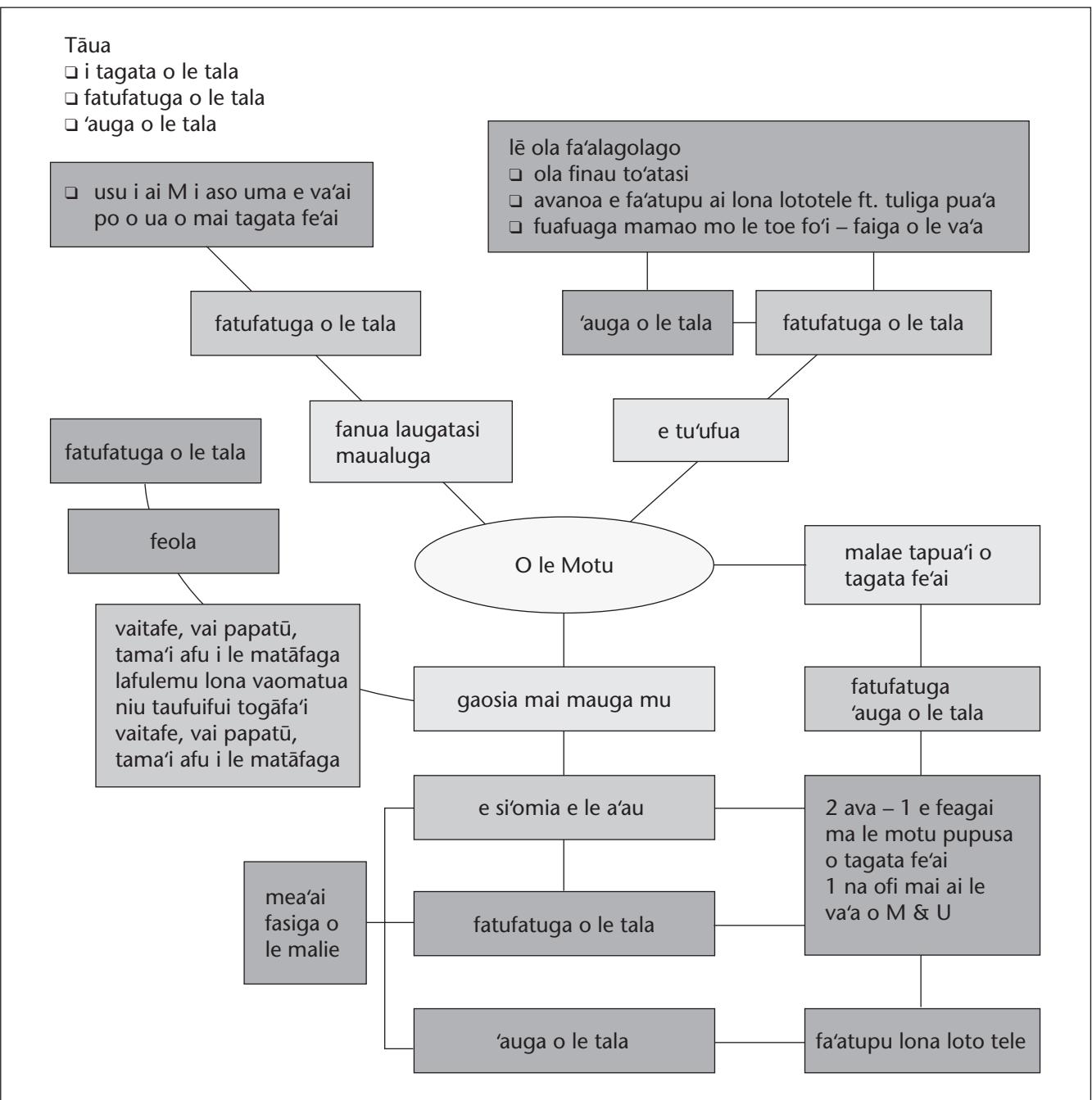
mea'ai
fasiga o
le malie

fatufatuga o le tala

2 ava – 1 e feagai
ma le motu pupusa
o tagata fe'ai
1 na ofi mai ai le
va'a o M & U

'auga o le tala

fa'atupu lona loto tele

3. Fa'atalanoa foliga o lea nofoaga ft. si'osi'omaga, laufanua, tau, lagona mf. ma le tāua i le tala.
4. Fa'aaogā se fa'a'aupogaleveleve e fa'amaumau ai o oulua manatu.
5. Fa'atusatusa a lua fa'atinoga ma le ata olo'o avatu.

La'asaga 4: Au'ili'iili se tali ua saunia

1. Galulue ta'ito'atasi.
2. Toe faitau le fesili ua fa'atonuina.
3. Faitau ma au'ili'iili le tali ua saunia:
 - Fa'atumu pusa olo'o avatu i autafa o le tala, e faailoa ai vaega 'ese'ese o le tali ma le talafeagai i le fesili.
4. Fetufa'a'i i le vasega atoa.

Fa'amatala se nofoaga o le tala ma lona tāua i le fatufatuga o le tala.

La'asaga 5: Toe manatu

O fesili o le Gagana Fa'amauina e masani ona sa'ilia ni vaega se lua:

1. O lou iloa o le tala / pese / solo / tala fa'atino.
2. O lou iloa fa'aali manatu i ai.
 - i. Galulue ta'ito'alua.
 - ii. Fa'atalanoa lo lua iloa olo'o iai i le tala lenei ma le mafai ona fa'aalia o lua manatu i nisi o vaega tāua o le tala:
 - nofoaga o le tala
 - 'auga
 - tagata o le tala.

Nofoaga o le tala ‘Alaga ia, o le Lototele’:

Tāua i le fatufatuga o le tala

Palakalafa 1

Olo'o tali ai le fesili – e fia vaega olo'o tāua ai le nofoaga o le tala i le tali lenei? Lisi.

O se tasi o nofoaga autū olo'o fatufatu ai le tala ‘**Alaga ia, o le Lototele**, o le Motu. E tāua tele le nofoaga lenei i le fatufatuga o mea olo'o tutupu i le tala, i le fatufatuga o suiga o le tagata ‘autū o le tala, ma fa'apena ai ona tāua i le fatufatuga o le ‘auga o le tala.

Palakalafa 2

Fa'amatalaga o le nofoaga. Lisi mai vaega o le nofoaga olo'o tāua.

O le Motu na gaosia mai i mauga mu ma e iai se mauga maualuga i lona ogatotonu lemu. E iai se fanua laugatasi maualuga masalo e le mamao mai le mauga. E vaeluaina e le fanua laugatasi le motu i ni vaega se lua. E iloa atu i le itu i sisifo o le motu se isi motu pupusa. E si'omia le motu i se a'au tele ma na'o le lua avanoa e ofi atu ai va'a i totonus, o le avatele e feagai ma le motu pupusa o tagata fe'ai, ma le ava vāiti na lafoa'ia ai le va'a o Mafatu ma Uli. O le itu fo'i lea e iai se vai papatū po o se afu e lata i le matafaga na ulua'i taunu'u i ai le malaga afatia. Ona o le motu na gaosia e mauga mu, o lea e lafulemu ona laufanua, e ola lausiusi ai niu, ulu, fa'i, moli, mago mf. E fetaula'i solo fue o laau sosolo ma le anoano o manulele. O lona vaomatau e tamaoaiga i lā'au e iai tamanu ma ifi tetele. E maua ai fo'i pua'a 'aivao. O le talafatai e feagai ma le avatele ma le motu pupusa, e iai se malae ta'alaelae olo'o iai se paepae maualuga olo'o tu ai se tupua mataga ona foliga ma ni toega o se taulaga na osi. O le motu e tu'ufua ma o se motu sa, e osi ai taulaga ia Varua Iro le atua o tagata fe'ai mai le motu pupusa.

O le lafulemu o eleele o le motu, o le tamaoaiga o lona vaomatau, o le iai o le vai papatū i le matafaga na lafoaia i ai le malaga o nisi nei o uiga o le motu e tāua i le fatufatuga o le tala ona o le maua ai o meatai, mea inu, vai fofo o manu'a ua fa'aolatia ai le malaga ma mafai ona fa'aauau ai le tala. O le fanua laugatasi maualuga e tāua i le fatufatuga o le tala ona i ina e usu i ai Mafatu i aso uma e va'ai po ua o mai tagata fe'ai e osi taulaga, ma o le faailo lena ua tatau ona o ese ma le motu. O le iai o le malae tapuai i le motu o se auala e faatupu ai le feteenaiga i le va o Mafatu ma tagata fe'ai ina ua solia e Mafatu le malae ma gaoia le tao, ma ina ua ia molimauina le osiga o taulaga. O le iai fo'i o le malae tapua'i ua avea ma mea e una'iina Mafatu ia vave gaoioga mo le toe o ese mai le motu. O nisi nei o auala na faaalia ai suiga o Mafatu i se tagata lototele.

O le tu'ufua o le motu ua tāua i le fatufatuga o mea e tutupu i le tala, fa'aalia o uiga o le tagata 'autū ma le 'auga o le tala. Ua avea ma mafua'aga o le galue toatas i Mafatu e fa'ataunu'u tulaga e mo'omia mo lo la ola ma Uli. O le faiga o so la fare, o le gaosia o mea faigaluega, o le puipuia o lo la saogalemu, o le sa'ilia o meatai, o le faiga o le va'a, o avanoa uma nei na faaalia uiga sogasogā ma le finau o Mafatu. O lona feagai to'atasi ma manumalo ai i lu'i sa iai i le motu ua faailoa suiga o lona tagata mai le palatai ma matafefe i se tagata loto toa ma le lototele. O lona gaoia o le tao mai le fata faitaulaga, o le fasiga o le pua'a 'aivao, o le fasiga o le malie, o tuliga ma tagata uli fe'ai, o fatufatuga ia o le tala i le motu ua iloa ai ua faafetaia'i ma ua faatoilalo e Mafatu lona loto fefe. O le feagai to'atasi o Mafatu ma lu'i na fa'amalosia atili ai lona finau e toe foi i Hikuera i se tulaga fa'aeaea e pei ona fa'ailoa i lana tautoga ia Maui . . . 'ou te toe fo'i i lo'u tama o Tavana Nui ma oleā fa'atumuina lo'u tama i le olioli i lo'u taunu'u atu.'

O le motu sa tu'ufua ua tāua tele i le fatufatuga o le tala ma le 'auga o le tala ona o avanoa sa faaalia ai le faaeaina o Mafatu i lu'itau sa feagai ma ia.

Palakalafa 4

O le tāua o le nofoaga. Lisi mai itu olo'o tāua ai.

Palakalafa 4

O fa'apefea ona fa'ai'u le tali?

Fa'atinoga 13

Nofoaga o tala – o nisi faata'ita'iga

Fa'amatala se nofoaga o le tala ma lona tāua i le fatufatuga o le tala.

1. Galulue ta'ito'atasi.
2. Fa'aaogā La'asaga 1–5 o le Fa'atinoga 12, e tapena ma tusi ai sau tali i le fesili lava lea mo le tala lenei 'Alaga ia, o le Lototeli' ae fa'atatau lea i se TASI o nofoaga nei:
 - Hikueru
 - Malae Ta'alaelae
 - Vasa Loloa.
3. Au'il'iili a tou tali i se fetufaa'iga ma le faiā'oga. Fa'aaogā fautuaga e toe teuteu ai lau tali.
4. Fa'aaogā se isi tala fatu sa e faitau ai – e aofia ai tala pupu'u. Tapena ma tusi sau tali mo le fesili lava lenei.
5. Ao i le faiā'oga.

Fa'atinoga 14

Su'esu'eina o Tala Fatu

Ua tatau ona lava lo outou malamalama i le tala 'Alaga ia, o le Lototeli' e mafai ai ona tali i so'o se fesili o talafeagai ma le tala. O le avanoa lenei e mafai ai ona outou toe tapenapena tali o fesili 'ese'ese auā le su'ega fa'ai'u o le tausaga.

1. Galulue i le vasega atoa.
2. Toe fo'i i le Fa'atinoga 3 i fesili o su'ega o le Sāmoa School Certificate Tausaga 1998, 2002, 2003.
3. Toe fa'amanaatu uioga o fesili, matā'upu olo'o mo'omia, ma fa'asologa o tali.
4. Vaevae le vasega ina ia iai ni tagata e taliina fesili ta'itasi. Va'ai o isi fesili lē talafeagai i le tala lenei aemaise lava le ituaiga fesili olo'o lonalua i fesili ta'itasi.
5. Fa'aaogā La'asaga e 1–5 e pei ona iai i le Fa'atinoga 10 ma le 12 e tali ai fesili ua tu'u atu i tagata ta'ito'atasi.
6. Fa'atalanoa a tou tali i vaega ona fetufaa'i ai lea i le vasega atoa.
7. Ao api i le faiā'oga.
8. E manaia fo'i ae fai se fa'aaliga o tali 'ese'ese i luga o le puipui ina ia va'ai uma le vasega i tali ua saunia mo fesili ta'itasi.

Fa'atinoga 15

Toe Tepa i Tua – Fuatai: O le ā se tulaga o iai ou tomai i le Gagana Fa'amauina?

O le galuega lenei na avatu i le Tusi 2 Tausaga 11. E aogā mo tausaga uma lava le iai o avanoa e toe mata'iitū ai tomai ma agava'a ua iloa. O le ala lea o le toe avatu i le tausaga lenei. O le **fuatai** ua fa'sāmoa ai le 'rating scale'. O le fuatai e fua ai le 'ausia o se galuega mai le 'e le'i tagofia' ma le 'fa'ato'ā tau amata' e o'o atu i se tulaga atoatoa.

1. Fa'aaogā le fuatai olo'o avatu e faailoa ai le tulaga olo'o iai lou malamalama i le taimi nei i le Gagana Fa'amauina.
2. Mafaufau i ni suiga olo'o mo'omia. Fa'atumu avanoa olo'o avatu.

Fuatai o le Gagana Fa'amauina

E le'i tagofia	Fa'ato'ā tau atiā'e	Ua 'ausia	Lelei tāpena	Ua lava tāpena

Fa'amatalaga o le fuatai

Tulaga	Molimau
E le'i tagofia	E leai se molimau ua faia galuega pe malamalama fo'i i vaega o le Gagana Fa'amauina.
Fa'ato'ā tau 'āmata	Fa'ato'ā tau 'āmata le iloa fai galuega ma malamalama i uiga o le Gagana Fa'amauina.
Ua 'ausia	Ua lava molimau i galuega sa fa'atino e iloa ai ua 'ausia fa'anaunauga mo le Gagana Fa'amauina e ui e le'i leva ona iai i lea tulaga ma olo'o iai ni vaega e lē'o mausalī ai.
Lelei tāpena	Ua tele ina lelei le fa'atinoga o galuega. E manino mai fo'i i fa'atinoga ua lelei le iloa ma le malamalama i vaega fa'atulagaina. E iai mau e lagolagoina manatu e ui e tāutū i ni uiga tu'usa'o.
Lava tāpena	Ua lava le iloa ma le malamalama i vaega fa'atulagaina o le Gagana Fa'amauina. E manino i fa'atinoga o galuega le mafai ona aurili'i so'o se vaega o se tala, pese, tala fa'atino mf. i tulaga uma o le Gagana Fa'amauina. Po o le ā le sui o le fatuga ae mafai ona va'ai i itū uma ona ua maua'a tomai ma agava'a o le Gagana Fa'amauina. E mafai ona aumai mau si'i e fa'alauatele ai manatu fa'aalia ma e fetāla'i ona manatu.

O ā ni fa'atinoga ole'ā e faia ina ia faaleleia atili ai ou tomai ma agavaa o le Gagana Fa'amauina? Lisi i lalo au gaoioiga, taunu'uga ma aso e fa'ataunu'u ai. Va'ai i le fa'ataita'iga lea.

Tulaga olo'o mo'omia ona fa'aleleia	Gaoioiga mo se suiga	Taunu'uga e tatau ona iai pe 'ā māe'a	Aso e fa'ataunu'u ai
<p>1. E lē'o mautinoa nisi o aga fa'atusitala ft. fa'aataataga ma o latou fa'auigaga</p>	<p>1. Toe fo'i i tusi 2 Tausaga 9, 10, 11 e faitau ma au'ililili galuega o iai</p> <p>2. Fa'atū se fa'alapotopotoga o le Gagana Fa'amauina a le vasega mo le galulue atili i tulaga olo'o mo'omia (Literary study group)</p>	<p>1. Fa'atino galuega o le Gagana Fa'amauina o i tusi ia</p> <p>2. Ia mautinoa: O ai e iai, taimi e fetaui ai, fa'asologa o 'autū e talanoaina ma galulue i ai fesoasoani e mana'omia ma aula e maua ai</p>	12 Mati 14 Mati

Fa'atalanoa a tou fuafuaga ma le faiā'oga ina ia iloa:

- 1.** Galuega fai.
- 2.** Aso e fa'ataunu'u ai.
- 3.** Molimau e iloa ai ua fai.
- 4.** Aso e toe fa'aaogā ai le fuatai mo se iloiloga o suiga o tomai.

Āutalaga

2

Sa‘ili‘iliga

ĀLĀFUA MA FA'ANAUNAUGA IA 'AUSIA

Ālafua

Fa'anaunauga ia 'Ausia

E tatau ona mafai e tamaiti ona:

Gagana

Feliua'i faaupuga ma fuaiupu e fa'aali ai lagona, mafaufauga ma fautuaina ai se tulaga e tatau ona fai. Ia talafeauga feliua'iga o faaupuga ma fuaiupu ma le uiga o le lagona 'autū;

talanoa ma iloilo auala e fausia ai upu fou – vaega o upu, tala'aga o upu, faaofti mai o upu mai isi gagana ft. (a) ia iloa le a'a o le upu (root), (e) ia iloa le uiga, (i) ia iloa le fa'aogāina o le upu ia talafeagai ma lona uiga, ma le 'autū e fa'aaogā i ai.

A'oina o Gagana

Fa'aaogā auala e fetur'una'i tatau ai upu, fuiupu ma fuaiupu ia tusa lea ma se 'autū, taimi, ma ē o fa'atatau iai;

iloilo ma faaali manatu i fa'aliliuga oloo iai nei e pei o ni isi o tusi ma siata ua fa'amauina i le Gagana Sāmoa;

su'esu'e po o ā manatu o tagata lautele i le Gagana Sāmoa. Ia ta'u mai po o ā vaega/ tulaga olo'o fa'aogā ai le Gagana Sāmoa, ma le faaaogāina lea e tagata. ft. fa'aogāina o upu fou, faaliliuina o upu mai isi gagana, o matā'upu e mafai/lē mafai ona faaaogāina ai le Gagana Sāmoa, suiga o le gagana mf. Ia iloilo le ā'afiaga o le gagana ona o manatu o tagata ma lo latou fa'aaogāina po o le lē fa'aaogāina foi o le gagana;

iloilo ma faaali manatu i fa'aliliuga oloo iai nei e pei o ni isi o tusi ma siata ua fa'amauina i le Gagana Sāmoa;

fa'aali manatu ma ni fa'anaunauga mo le Gagana Sāmoa ma lona lumanaí.

Faamaumauga ma fetufaaiga

Faatinō fetufaā'iga eseese e pei o le seminā e folasia ai i'uga o ni su'esu'ega po o sa‘ili‘iliga sa faia;

fa'aali ni manatu i matā'upu talanoaina ma ia aumai ni mau e lagolago ai manatu. Ia mafai foi ona tali fuaitau atu i manatu fa'aalia ma manino ni faamaoniga e te'ena ai pe lagolago i se mau. Ia fausia ma fa'aaogā faaupuga logolelei ma logomālie e talafeagai ma e o faalogologo;

mālamalama i se tautalaga tu'usa'o po o le pū'eina foi, ma ia mafai ona fa'i mai matā'upu 'autū tāua ma faaiuga ft. lipoti o su'esu'ega a isi tamaiti; feaofa'i mau eseese i le fausia o manatu i se 'autū.

Mo le faiā'oga

Ua lava ma totoe tapenapenaga o sa'iliriliga i le Tausaga 9 Tusi 3, Tausaga 10 Tusi 3, Tausaga 11 Tusi 1 e fesoasoani i fa'atinoga o sa'iliriliga e tamaiti. E lē gata i lea o ni ta'iala tāua tele fo'i mo susuga a faiā'oga. O le fa'amoe moe maualuga, ia si'iitia tomai ma agava'a o tamaiti e fa'atino ma tu'ufa'atasi lipoti o sa'iliriliga ma ia taofia le itua'iga lipoti olo'o mafuli i le kopi sa'o mai i tusi po o ē sa maua ai fa'amatalaga.

E tāua le toe fa'afō'i o le vasega i tusi uma ua tā'ua aemaise le Tusi 1 a le Tausaga 11, e iloilo la'asaga o sa'iliriliga ma fa'atinoga olo'o iai. Ia fa'aaogā galuega olo'o iai e limata'ita'iina ai le fa'atinoga o le sa'iliriliga lenei.

O le sa'iliriliga o le Tausaga 12 e 'autū i le Gagana Sāmoa. E lua vaega fa'atāuaina (1) o le faia o le sa'iliriliga ma lona lipoti, ma le (2) o le faia o se seminā e folasia ai i'uga o le sa'iliriliga.

E 'ese'eise matā'upu 'autū o sa'iliriliga, ae taga tutusa uma i fa'asitepu e tatau ona uia e fa'atino ai. Ua aofia ai le (1) fa'ata'atia o se fuafuaga mo le fa'atinoina o le sa'iliriliga, (2) aoao o fa'amatalaga ma mau, (3) auiliili, feaofa'i, fefulisa'i ma fa'avasega mau (4) tāaofa'i manatu, ata po o uiga ua ālia'i mai i mau (5) tu'ufa'atasi i se lipoti. E mafai fo'i ona aofia ai ma se lipoti tu'usa'o po o se seminā.

Sa'ili'iliga: Gagana Sāmoa

PEPA O GALUEGA

Fa'anaunauga ia Ausia

Fa'atino se sa'ili'iliga i le Gagana Sāmoa; fa'aali manatu ma ni fa'anaunauga mo le Gagana Sāmoa ma lona lumana'i:

- fa'ata'atia fuafuaga mo le fa'atinoina o le sa'ili'iliga
- aoao fa'amatalaga ma mau
- auiliili, feaofa'i, fefulisa'i ma fa'avasega mau
- tāaofa'i manatu, ata po o uiga ua ālia'i mai i mau
- tu'ufa'atasi i se lipoti.

Folasia i'ruga o le sa'ili'iliga i se seminā.

Galuega fa'atino

Filifili ni matā'upu se **LUA** mai le lisi olo'o avatu. Fili ni 'autū **TA'ITASI** mai matā'upu e lua ua filifilia. Fa'atino sau sa'ili'iliga i le **fatua'iga** o ni upu se **lima** mai i 'autū filifilia. Fa'aogā mau ua maua e tali ai fesili nei:

- 1 E fa'apefea ona fatua'i upu o le Gagana Sāmoa i le 'autū filifilia?
- 2 O ā ni ou manatu i sologa o le Gagana Sāmoa a'o fa'atupula'ia pea tulaga fa'aneionapo olo'o mo'omia ai ni upu fou?

Tusi sau lipoti e lē silia ma le 400 upu po o le fa ni itulau o le pepa A4, e fa'amatala ai le i'ruga o lau sa'ili'iliga. Ia folasia lau lipoti i se seminā mo se 5 minute i la tou vasega.

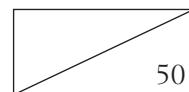
E 3 vaiaso le taimi fa'atulagaina mo le faia o sa'ili'iliga.

O tulaga lautogia ma aiaiga olo'o avatu i pusa.

Aofa'i o togī

Lipoti = 30

Seminā = 20

FA'ALAUATELEGA O GALUEGA

Matā'upu ma 'autū

1. Filifili ni matā'upu se **lua** mai le lisi lenei:
 - i. Tapua'i ga fa'akerisiano
 - ii. Alafa'asalalau: Nusipepa po o le Televisi
 - iii. Vaitau o le tausaga (vaevaega o le tausaga ft. i masina, tau e masani ai, fa'avāegaina o le aso ma taimi)
 - iv. Soifua Mālōlōina
 - v. Si'osi'omaga
 - vi. Faigāmālō
 - vii. Femalagaa'i ga.
2. Filifili se **'autū** se **tasi** i totonu o matā'upu e **lua** ua e filifilia. E mafai ona e aumai se isi 'autū e le'o avatua i le lisi ae fesili muamua i lou faiā'oga.

Matā'upu	'Autū
i. Tapua'i ga fa'akerisiano	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aso fa'ailogaina ft. Aso Maliu, Kerisimasi 2. Fa'amana tuga 3. Papatisoga mf.
ii. Alafa'asalalau	<ol style="list-style-type: none"> Nusipepa po o le Televisi 1. Talafou 2. Tala mai nu'u mamao 3. Fa'asalalau fa'apisinisi 4. Fa'asilasila ga mf.
iii. Vaitau o le tausaga	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tau o le tausaga 2. Vaevaega o le aso i le 24 itula 3. Tai 4. Tala o le tau mf
iv. Ta'alogia (onaponei)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lakapi 2. Netipolo 3. Soka mf
v. Feso'ota'i ga	<ol style="list-style-type: none"> 1. Fa'aonaponei – komipiuta, fa'auealesi, imeli 2. Leitio mf
vi. Faigāmālō	<ol style="list-style-type: none"> 1. Palota 2. Palemene 3. Tulafono mf
vii. Femalagaa'i ga	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lauelele 2. Sami 3. 'Ea

Lipoti o le Sa'ili'iliga: TULAGA LAUTOGIA

Igoa _____

Ulutala _____

Aotelega o le lipoti

- ola ma 'ānoa manatu o le lipoti
- talafeagai manatu uma i le 'autū
- sogasogā le atina'eina o manatu
- ua mafai ona fefulisa'i ma fetu'una'i mau 'ese'ese ma fa'amatala i ana lava upu le 'autū po o le aotelega o ia manatu

/10

Fa'avasegaga

- manino vaega e patino i le 'autū o le sa'ili'iliga lenei ft.
 - vaega o upu
 - uiga o vaega o le upu
 - uiga o le upu
 - fa'aaogāina
 - tala'aga o le upu
- manino le fa'ata'otoga o manatu 'autū
- malosi mau lagolago
- ma'ati le folasaga ma le fata'iuga

/5

Feso'ota'iiga o manatu ma aga a le tusitala

- manino manatu 'autū o palakalafa ma le fa'alauatelega
- sologa lelei o manatu o le lipoti i le manino o le feso'ota'iiga o vaega
- ma'ati, loloto ma talafeagai 'upu o fa'aaogā
- fa'aaogā fuaiupu eseese

/5

Sa'o o le gagana

- sa'o le fa'aaogaga o le gagana i le sipelaga o upu, kalama, ma le fa'aaogaga o fa'ailogia
- sa iloilo ma toe teuteu le lipoti

/5

Tapenaga

- lelei le fuafuaga o le galuega tusitusi
- sogasogā iloiloga ma teuteuga
- olo'o fa'ailoa ē na maua ai mau i auala taualoa
- sainia e le tagata sa faitauina
- iai mau o tapenaga i vaega ta'itasi.

/5

Malosi'aga o le tusitala

la fa'aleleia atili

Seminā TULAGA LAUTOGIA

Vaega lautogia	Aofa'i o Togi = 20
Aotelega o le tautalaga ☐ ola ma 'ānoa manatu o le seminā ☐ talafeagai manatu uma i le 'autū ☐ sogasogā le atina'eina o manatu	/5
Fa'avasegaga o le seminā ☐ manino vaega ☐ manino le fa'ata'otoga o manatu 'autū ☐ malosi mau lagolago ☐ ma'ati le folasaga ma le fa'ai'uga	/5
Aga a le failauga ☐ feso'ota'i taga ma manatu ☐ o le tu ma le va'ai e iloa ai e lē malu'ia ☐ e to'a i lana tautala ma le faiga o le leo ☐ e fetau'i manavaga ma uiga ☐ e manino ata, siata olo'o fa'aaogā ma e talafegai i manatu	/5
Sa'o o le gagana ☐ sa'o le gagana fa'aaogā ☐ e fa'aaloalo ma talafeagai	/5
Aofa'i	/20

Galuega o Sa'ili'iliga : Gagana Sāmoa

Fa'atinoga 1

Tepa i tua

1. Galulue ta'ito'alu.
2. Tusi mai sa lua ata e fa'asolo ai la'asaga o le fa'atinoga o se sa'ili'iliga.
3. Galulue fa'atasi la lua paga ma se isi paga.
4. Fa'amatala ata ua saunia. Fa'amanino la'asaga ta'itasi i galuega fa'atino ma le tāua o ia galuega.
5. Fetufaa'i i le vasega atoa:
 - O le ā le 'a'ano o sa'ili'iliga?
 - Aiseā e fa'amamafa ai le 'aua ne'i kopiina pe sī'i sa'o fa'amatalaga i lau lipoti o le sa'ili'iliga?
 - Aiseā e tāua ai le la'asaga 2 ma le 3?

Fa'atinoga 2

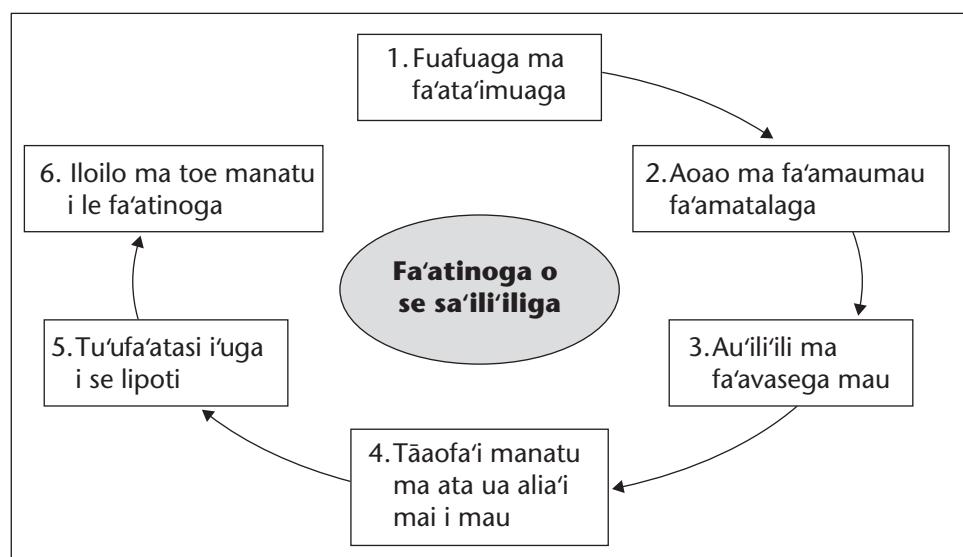
Faamasani i vaega o le sa'ili'iliga

1. Faamasani i la'asaga o le sailiiliga.

O le fa'atinoina o se sa'ili'iliga ua aofia ai tomai e (1) fa'ata'atia se fuafuaga mo le fa'atinoina o le sa'ili'iliga, (2) aoao fa'amatalaga ma mau, (3) auiliili, feaofa'i, fefulisa'i ma fa'avasega mau i ni ata ua alia'i mai, (4) tāaofa'i manatu i ni ata tetele ua tula'i mai, (5) tu'ufa'atasi i se lipoti ata tetele ua alia'i mai ma molimau 'ese'ese e fausia ai manatu i le 'auga o le sa'ili'iliga. E mafai fo'i ona aofia ai ma se lipoti tu'usa'o.

- a. Va'ai i le ata o le sailiiliga a o faamatala e le faiā'oga. Tusi ni faamatalaga faaopoopo i lau ata.

O vāega o le sa'ili'iliga e mafai ona fa'aata fa'apea:

Fa'atino le Laasaga 1 i tulaga nei:

I. Filifili ni 'autū ma le vaogagana

Va'ai i le lisi o matā'upu olo'o i le itulau e 47. Ua tatau ona e filifilia ni matā'upu se **lua**, ma ni 'autū **ta'itasi** mai matā'upu na. A mā'e'a ona fa'asolo lea i galuega nei:

1. Sa'ilili ma lisi mai le vaogagana o le 'autū ft. upu ma fuiupu. Fa'avasega le vaogagana i (1) upu fou po o upu ua ofi mai i le Gagana Sāmoa mai isi gagana, ma (2) upu o le Gagana Sāmoa lava latou. Toe fa'avasega upu fou ua ofi mai i le Gagana Sāmoa i (1) upu Sāmoa, (2) upu nonō. Tusi le upu fa'aaloalo o le upu pe 'afai e iai. Ft.

Matā'upu: Femalagaa'iga	Upu o le Gagana Sāmoa	Upu ua ofi mai i le Gagana Sāmoa		Upu fa'aaloalo
		Upu Sāmoa	Upu nonō	
Autū – Femalaga'iga i le lau'ele'ele	auala moli o le auala faailo foeli nofoa afi mālō fa'auli mālō le tapua'i malaga fai auala tulafono o auala saogalemu saosaoa	ta'avale ta'avale ave – ta'avale ave – pasi	susuki toiota mitisupisi pikiapu loli pasi taina pasese keli kia kalasi kaporeta ta poloka pisi penisini	sa ava

2. O le 'auga o le sa'ililiga e pei ona fa'atonuina o le **fatua'iga o upu** o 'autū filifilia. Sa'ilili pe na fa'apefea ona fatua'i upu fou ua ofi mai i le Gagana Sāmoa i 'autū ia. E iai vaega e tatau ona aofia i le sa'ililiga:

- vaega o upu ft a'a, o se nauna, veape mf.
- uiga o vaega o le upu
- uiga o le upu
- fa'aaogāina
- tala'aga o le upu (olo'o fa'alautele atu i fesili olo'o i lalo).

II. Faata'atia fesili ta'imua

O fesili e faata'imuaina se sa'ililiga e tāua tele. O galuega uma o se sa'ililiga e 'au'au i fesili ta'imua. E tāmau i fesili le 'umi, loloto ma le lautele e o'o i ai le sa'ililiga. O fesili fo'i e mafai ona iloa ai auala e ao ai mau ma tulaga e auiliili ai mau. A tāaofa'i fo'i ni ata ua alia'i mai i sa'ililiga, e tatau lava ona fa'avasega i lalo o fesili ta'imua. O lona uiga o fesili e faata'imua ai se sa'ililiga e limata'ita'iina fa'atinoga o la'asaga ta'itasi. A fa'alētonu fesili ta'imua e fa'apena fo'i ona fesasia'i fa'atinoga o le sa'ililiga.

1. Galulue ta'ito'alua. Tusi ni a lua fesili se 10 e fa'atatau i tulaga po o vaega olo'o fia iloa i upu ft. vaega o upu, uiga, fa'aaogāina, talaaga mf.
2. Fa'avasega fesili i ni vaega tetele se lua pe tolu e aupito sili ona tāua.

Va'ai i le pusa oloo avatu ai fesili mo ni fa'ata'ita'iga.

O fesili e lua ua aotele i ai fesili ta'itasi ua vaevaeina: (1) 'auga o le sa'ililiga – fatua'iga o upu (2) o se fesili e fai i ai sau lava fa'ai'uga pe 'ā mafaufau lea i mau olo'o alia'e mai i le fatua'iga o upu. O lona uiga o sou manatu pe 'ā tu'ufa'atasi mau. O se tulaga e mana'omia ai lou feaofa'i ma fefulisa'i o mau ma ia e va'ai mamao i a'afiaga o le Gagana Sāmoa i faiga olo'o fatua'i ai upu ma fa'aofi mai ai i le gagana. E lē gata i a'afiaga, a'o tulaga fo'i e lelei ai e pei o le fa'atupula'aia o upu o le gagana e fa'aleo ai manatu, mana'oga ma tulaga o le soifuaga fa'aneionapo.

	O fesili nei e tatau ona aofia i le sa'ililiga o le 'autū.	Fesili e fa'ata'imuaina le sailiiliga
Matā'upu 'Autū	<p>1. O le 'ā le Gagana na nonō mai ai le upu?</p> <p>2. O 'ā vaega o le upu?</p> <p>3. O 'ā uiga o vaega o le upu i le gagana na nonō mai ai? ft. telefoni – <u>tele/phone</u>; benzene, petrol (=petroleum), democracy.</p> <p>4. O le 'ā le uiga o le upu i le gagana na nonō mai ai? ft. telefoni, penisini, sunako, paseka, eseta, ekalesia?</p> <p>5. Po ua suia le uiga olo'o iai le upu i lona fa'aaogaga i le Gagana Sāmoa, mai lona uiga i le gagana na nonō mai ai?</p> <p>6. O lē fea vaitau na ofi mai ai le upu i le Gagana Sāmoa?</p> <p>7. O ai na fa'aofi maia le upu i le Gagana Sāmoa?</p> <p>8. E iai se upu i le Gagana Sāmoa e fa'amatalaina le uiga ua fa'aaogā ai nei lea upu nonō ft. ekalesia, esikegi, sikulaki, kesi (catch).</p> <p>9. Aiseā ua fa'aaogā ai e tagata upu nonō ae olo'o iai upu Sāmoa?</p>	<p>O fesili ta'itasi e mafai ona taliina i lalo se fesili aotele:</p> <p>1. E fa'apefea ona fatua'i upu o le Gagana Sāmoa i 'autū filifilia? (Fesili 1–14.)</p> <p>2. O 'ā ni ou manatu i sologa o le Gagana Sāmoa a'o fa'atupula'aia pea tulaga fa'aneionapo olo'o mo'omia ai ni upu fou? (Fesili 15.)</p>

	O fesili nei e tatau ona aofia i le sa'ili'iliga o le 'autū.	Fesili e fa'ata'imuaina le sailiiliga
Matā'upu Autū	<p>10. O le ā sou manatu – o le ā se umi e iai upu nonō fa'apea i le gagana (upu e pei o le esikegi ae olo'o iai le upu fa'alavelave).</p> <p>11. O ā upu olo'o fatua'i i le fa'aaogā o upu fa'avae o le Gagana Sāmoa? ft. solofanua/horse; ta'avale/car.</p> <p>12. O ā upu olo'o fatua'i i le nonō lea o upu o isi Gagana? sipuni/spoon; computer/komipiuta mf.</p> <p>13. O ā a'afiaga o faiga ia e lua? ft. A'afiaga o feso'ota'iga ma le feamalamalamaa'i; a'afiaga o le Gagana Sāmoa.</p> <p>14. E iai nisi auala e fatua'i ai upu e 'ese mai auala ua tā'ua? ft aumai se upu fa'avae Sāmoa ua iai sona uiga i se isi si'osi'omaga ma fa'aaogā lona uiga fa'avae i se isi si'osi'omaga ft. malamala = kindlings, malamala = patikale. Aumai nisi faataitaiga.</p> <p>15. O ā ni ou manatu i sologa o le Gagana Sāmoa a'o fa'atupula'iia pea tulaga fa'aneionapo olo'o mo'omia ai upu fou?</p>	

III. Tapena auala e aoao ai mau

O mau e tali ai fesili o se sa'iliriliga e mo'omia ona iai tulaga nei:

- e tāua ona mā'oti ma lē fa'alauafesasi mau. O lona uiga e mautinoa lē na aumai ai le mau, le feso'ota'iga o mau ma fesili olo'o talia
- e talafeagai mau ma fesili ta'imua
- e lava ni mau ina ia manino mai uiga po o tulaga o aga'i po o mafuli i ai tali, tulaga va'aia, po o manatu faaalia.

Fesili ta'imua	Auala e ao ai mau	Auala talafeagai mo le sa'iliriliga lenei
<p>O fesili ta'itasi e mafai ona taliina i lalo o ni fesili aotele:</p> <p>1. E fa'apefea ona fatua'i upu o le Gagana Sāmoa i 'autū filifilia?</p> <p>2. O ā ni ou manatu i sologa o le Gagana Sāmoa a'o fa'atupula'ia pea tulaga fa'aneionapo olo'o mo'omia ai ni upu fou?</p>	<p>O auala 'ese'ese e aoao ai mau e taliina fesili ta'imua o se sa'iliriliga ua aofia ai:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ le va'ava'ai ma mātau tulaga o iai ☐ le faitau i ni mau ua tusitusia ☐ le fa'atalanoa o ni tagata ☐ le fa'aaogāina o ni pepa fesili ☐ le pu'eina o ni atavito. <p>E fuafua auala e ao ai mau i fesili ta'imua, taimi e fa'atino ai le sa'iliriliga, ma le loloto e o'o i ai le sa'iliriliga.</p>	<p>1. Faitau ma su'esue mau ua tusitusia ft. Lisi mai, e pei o ft. Pratt Milner Tregear (1891) Tusi Paia mf.</p> <p>2. Fa'atalanoa tagata e pei o . . . Lisi mai</p>

E mafai ona aotele tulaga ole'ā e aoina ai mau o lau sa'iliriliga fa'apea:

- 1.** Tusi au fesili ta'imua i pusa olo'o avatu i lalo, ma ni mea ua e iloa i matā'upu o i fesili.
- 2.** Filifili ni auala po o ni alagā'oa e te maua ai ni fa'amatalaga ua mo'omia i fesili.
- 3.** Aoao ma fa'amaumau fa'amatalaga i pusa mo 'autū filifilia.
- 4.** Tusi le aotelega o matā'upu ua aoina e tali ai fesili ta'itasi.

Matā'upu	Fesili 1 1. E fa'apefea ona fatua'i upu o le Gagana Sāmoa i 'autū filifilia? (e aofia ai ma fesili 1–14 olo'o i luga)	Fesili 2 2. O ā ni ou manatu i sologa o le Gagana Sāmoa a'o fa'atupula'ia pea tulaga fa'aneionapo olo'o mo'omia ai ni upu fou? (e aofia ai le fesili 15)	O ni isi matā'upu po o ni manatu i fesili
'Autū			
Upu filifilia			
O mea ua e iloa i tali o fesili ia			
Mau tusitusia 1			
Mau tusitusia 2			
Mau mai fa'atalanoaga 1			
Mau mai fa'atalanoaga 2			
Mau mai fa'atalanoaga 3			
Aotelega o mau (Ia tali ai fesili ta'imua)			

Tapenaga mo Fa'atalanoaga

1. Galulue ta'ito'afā.
2. Fa'alogo a'o fa'amatala e le faiā'oga le faiga o le pepa fesili.
3. Fa'aaogā fesili ua fa'ata'atia i lalo o le vaega II e sauni ai se pepa fesili mo fa'atalanoaga. Va'ai i le Tusi 3 Tausaga 9 & 10 olo'o au'ilīlī ai le tapenaga o pepa fesili.
4. Ia manino i luga o le pepa fesili mea nei:
 - i. Tausaga o ē oleā fa'atalanoa
 - ii. Tamaita'i po o le alii
 - iii. Galuega
 - iv. Autū olo'o 'auga i ai le sa'ilīlīliga
 - v. Upu olo'o sa'ilīlī i ai
 - vi. Fesili (fili mai i fesili ua fa'ata'atia)
 - vii. Avanoa e tusi ai tali.

Faapolokalame Taimi

E tolu vaiaso le taimi fa'atulagaina o le sa'ilīlīliga. E tatau ona fa'apolokalame le fa'aaogāina o lou taimi mo le galuega lenei. E aofia ai ni taimi masani o le vasega a le Gagana Sāmoa. O se fa'ata'ita'iga:

	Piliota 1	Piliota 2	Piliota 3	Piliota 4
Vaiaso 1	Faamasani i vaega o le sailīlīliga	Laasaga 1: Fuafuaga ma Faata'imuaga	La'asaga 2: Aoao mau mai tusitusiga	La'asaga 2: Aoao mau mai tusitusiga
Vaiaso 2	Aoao mau mai fa'atalanoaga (tagata se to'alua)	Au'ilīlī ma fa'avasega mau	Au'ilīlī ma fa'avasega mau	Tāaofa'i manatu ma ata ua ālia'i mai i mau
Vaiaso 3	Tāaofa'i manatu ma ata ua ālia'i mai i mau	Tu'ufa'atasi i'uga i se lipoti	Tu'ufa'atasi i'uga i se lipoti	Iloilo ma toe manatu i le fa'atinoga

Fa'atinoga 4

Faatino le Laasaga 2 – Aoao faamatalaga ma mau

1. Aoao faamatalaga mai tala ua tusitusia.
2. Ao mau mai fa'atalanoaga.
3. Fa'aaogā le pusa o faamatalaga olo'o i lalo o le Vaega III Tapena auala e aoao ai mau, e fesoasoani i le fa'amaumauina o au mau.

Fa'atinoga 5

Faatino le La'asaga 3 – Au'il'i'ili ma fa'avasega mau

O le vaega lenei e mo'omia ai ona faavasega ma auiliili mau ua maua mai i tusitusiga ma faatalanoaga. O lona uiga e fefulisa'i, fetu'una'i, fefulisa'i ma fa'avasega fa'amatalaga ma mau i ni vaega talafeagai ma le 'autū o le sa'iliriliga. O fesili fesoasoani ma galuega fa'atino mo au'iliriliga ma fa'avasegaga olo'o avatu i pusa ia:

Fesili fesoasoani	La'asaga o le sa'iliriliga	Galuega fa'atino
☐ E fa'apefea ona tatou fa'avasegaina fa'amatalaga ma mau ua maua mai? ☐ E iai ni tulaga e tutusa pe 'ese'ese ua aliā'i mai i fa'amatalaga? ☐ O le ā se fa'atusa o fa'amatalaga po'o mau ua tatou maua ma isi tulaga fa'apea? ft. o nisi sa'iliriliga i le matā'upu lenei. ☐ O ā ni tulaga o feso'ota'i ai fa'amatalaga ma mau ua tatou ao maia?	III AU'ILILILI MA FAAVASEGA FAAMATALAGA MA MAU ☐ Au'ilirili, fetu'una'i, fefulisa'i ma fa'avasega fa'amatalaga ma mau i ni vaega talafeagai ma le 'autū o le sa'iliriliga	☐ Filifili ni vaega tetele e fa'avasega i ai fa'amatalaga ma mau ☐ Mātau, fa'amaopoopo ma fa'avasega mau i vāega ua filifilia ☐ Fa'amaopoopo ma turufa'atasi tulaga ua aliā'i mai i ni vaega 'autū

Fa'atinoga 6

Faatino le La'asaga 4 – Tāaofa'i manatu ma ata ua ālia'i mai i mau

O le la'asaga lenei e tāaofa'i ai manatu, ma uiga ua alia'i mai i mau.

O fesili fesoasoani ma galuega fa'atino mo fa'auigaga olo'o avatu i pusa ia:

Fesili fesoasoani	La'asaga o le sa'iliriliga	Galuega fa'atino
☐ O ā ni fa'airuga tatou te faia i ni ata ua aliā'i mai? ☐ O ā ni a tatou fa'auigaga i ni tūlaga ua aliā'i mai? ☐ Ua sui so tātou iloa i le matā'upu ona o ata ua aliā'i mai? ☐ O le ā se fa'ai'uga e mafai ona fai e tali ai fesili sa fa'ata'imua ai le sa'iliriliga? O ā ni mau patino e lagolagoina a tatou fa'ai'uga?	IV FAAUIGAGA O ATA UA ALIĀ'I MAI ☐ Fai ni manatu aotele e talafeagai ma i'uga ua aliā'i mai ☐ Fa'amalāmalama tulaga o tutusa pe 'ese'ese ai ni mea ua aliā'i mai ft. mau tusitusia ma mau mai talanoaga ☐ Fa'amatala tulaga o feso'ota'i ai fa'amatalaga ma mau	☐ Tāaofa'i manatu i ni aotelega ☐ Tali fesili sa fa'ata'imua ai le sa'iliriliga

Fa'atinoga 7

La'asaga 5 – Tāaofa'i i se lipoti

O le lipoti o le sa'iliriliga e iai ona vaega fa'atulagaina:

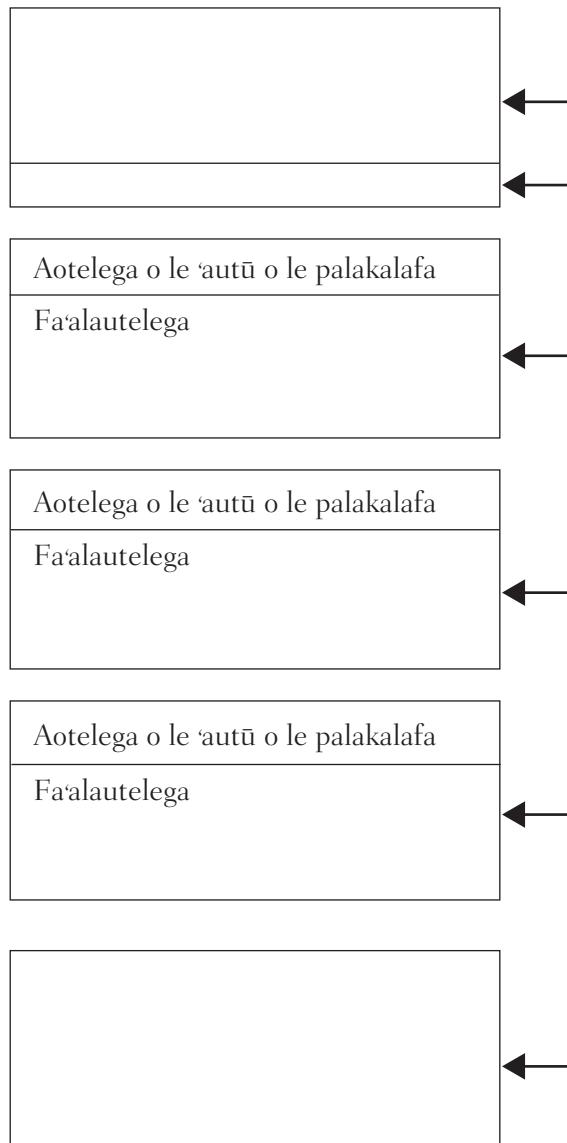
Fa'asologa o le lipoti

Ia fa'asolo fa'apea lau lipoti.

Folasaga

Manatu 'autū

Tino o le lipoti

la ola ma ia fa'aosofia ai le 'aufaitau.

Fa'amatalaga lautele i le matā'upu ft. o le mafua'aga na filifilia ai le 'autū; o molimau na fa'aaogā, o fesili ta'imua.

Fa'matala le aotelega o lou manatu 'autū i le taliina lea o le fesili ta'imua (1) ma le (2).

O le **tino** o le lipoti pe 3–5 ni palakalafa. E aofia i palakalafa nei aotelega o tali o fesili ta'imua e 2 sa tulimata'i i ai le sa'iliriliga. E tatau ona taiulu palakalafa i manatu aotele o lona 'autū ma aumai ma ni fa'alautelega, fa'ata'ita'iga mo se fa'apupulaga atili, aumai ni faatusatusaga, fa'a'e'se'e'sega.

O nei palakalafa uma o mau ia e taliina fesili na fa'ata'imua ai lau sa'iliriliga. E tāua le fa'amatala i au lava upu, ma ia sologa lelei lou lalagaina o mau 'ese'e'se.

Tāaofa'i ai ou manatu, ma toe fa'aupu ai lou manatu 'autū i le palakalafa mulimuli.

Fa'atinoga 8

Iloiloga a le aufaitau

1. A māe'a ona tusi le tapenaga muamua o lau lipoti, ona ave lea e faitau e se isi o lau vasega ma aumai ai ni fautuaga. Fa'aaogā le pepa ua saunia e aumai ai fautuaga.
2. Fa'aaogā fautuaga ua aumai e toe teuteu ai lau lipoti ma tusi le tapenaga fa'ai'u.
3. Ao i le faiā'oga mea ua fa'atulagaina i le pepa olo'o fa'atonu ai galuega.

Iloiloga ma fautuaga a le 'aufaitau

O le pepa lenei e fa'aaogā e aumai ai manatu ma fautuaga a se tagata ua faitauina le tapenaga muamua o lau lipoti.

Iloiloga ma fautuaga a le 'aufaitau i le Lipoti o le Sa'iili'iliga

Tusitala _____

Ulutala o le sa'iili'iliga _____

Tagata faitau _____

Faitau muamua tulaga ua lautogia o le lipoti. Faitau māe'a le lipoti ona fa'atoā faatumu ai lea o le pepa lenei. Toe fa'afō'i le lipoti i le tusitala ma fa'amatala i ai manatu ua e fa'aalia e tali ai fesili nei.

1. O le ā sou lagona i le lipoti?

2. O ā vaega o le lipoti olo'o mana'omia ni isi fa'amatalaga ina ia mālamalama atili ai le 'aufaitau?

3. E sologa lelei manatu o le lipoti? O lona uiga e feso'ota'i lelei manatu ma faigofie ona mulimulita'i le aufaitau i mea olo'o fa'amatala.

4. E ola ma mata'alia le amataga ma fa'aosofia ai lou fia faitau i ai? O ā ni suiga e ono faia?

5. O aofia ma manino i le lipoti vaega nei:

- vaega o upu ft a'a, o se nauna, veape mf.
- uiga o vaega o le upu
- uiga o le upu
- fa'aaogāina
- tala'aga o le upu

6. E iai ni upu, fuaiupu, e ono suia ina ia atili maoti ma manino le lipoti?
-
-

O manino:

- palakalafa
- manatu 'autū o palakalafa
- manatu e fa'alauatele ai manatu 'autū
- amataga,
- fa'ai'uga ?

7. O sa'o:

- sipelaga, kalama, fa'ailogā?
- fa'ailoaina o molimau

Fa'atinoga 9

Tapenaga o se seminā

O le seminā o le folasia lea o se 'oto'otoga o lau sa'ililiga i le vasega. E le'o le faitau leotele o lau lipoti ua uma ona tusi. O le taimi fa'atulagaina ua na'o le 5 minute. O lona uiga e tatau ona fa'avasega lelei vaega ma matā'upu oleā tautalagia. E tatau fo'i ona maoti ma manino ni siata e fa'aaogā e fa'apupula atili ai ou manatu. E tāua le fa'ata'ita'i muamua o lau folasaga ae le'i faia i luma o le vasega. Fa'aaogā le fa'ava'a lenei e fesoasoani i au tapenaga.

1. Fa'atomuaga (Introduction)

Fa'amatala le tāua o le 'autū, mafua'aga o le filifilia o le 'autū.

2. Ata o le Sa'ililiga (Design)

Fa'amatala tulaga nei:

- Fesili ta'imua
- Fesili lagolago po o ni fesili e tatala ai fesili ta'imua
- Auala na fa'aaogā e ao ai fa'amatalaga ma mau
- Taimi na fa'ataunu'u ai
- Tagata sa maua mai ai mau po o tali
- Auala na fa'avasega ma au'ililili ai mau.

3. I'uga

Fa'amatala i'uga o le sa'ililiga ft. o ata sa alia'i mai.

Tali fesili sa ta'imua ai le sa'ililiga. Fa'aaogā siata, kalafi m.f. e lagolago ma fa'alauatele ai.

4. Aotelega

Fa'amatala ni uiga, mafua'aga, ma a'afiaga o i'uga o sa'ililiga.

Aumai ni fautuaga pe 'ā talafeagai.

5. Fa'ai'uga

Tāaofo'i le sa'ililiga mai lona 'autū, fesili ta'imua, mau ua maua ma o lātou tāua i le 'autū.

Fa‘atufugaga o Fale Sāmoa, Va‘a, Tatau

ĀLĀFUA MA FA‘ANAUNAUGA IA ‘AUSIA

Ālafua

Fa‘anaunauga ia ‘Ausia

E tatau ona mafai e tamaiti ona:

Gagana

Feliua‘i faaupuga ma fuaiupu e fa‘ali ai lagona, mafaufauga ma fautuaina ai se tulaga e tatau ona fai. Ia talafeauga feliua‘iga o faaupuga ma fuaiupu ma le uiga o le lagona ‘autū;

iloa vā‘ili‘ili le kalama o fuaiupu, ma le fesoota‘iga o palakalafa ina ia fesoota‘uiga;

fa‘aaogā le gagana faauigalua ma le Gagana o Lauga i ni tulaga e talafeagai ma le ‘autū;

talanoa ma iloilo auala e fausia ai upu fou – vaega o upu, tala‘aga o upu, faaofi mai o upu mai isi gagana ft. (a) ia iloa le a‘a o le upu (root), (e) ia iloa le uiga, (i) ia iloa le fa‘aaogāina o le upu ia talafeagai ma lona uiga, ma le ‘autū e fa‘aaogā i ai;

fa‘aaogā auala e fetu‘una‘i tatau ai upu, fuiupu ma fuaiupu ia tusa lea ma se ‘autū, taimi, ma ē o fa‘atatatau i ai.

A‘oina o Gagana

Va‘ai toto‘a i ō latou tomai i le gagana ma fa‘ata‘ita‘i ni isi auala talafeagai ina ia faalelei atili ai o latou malamalamā ma le fa‘aaogāina o le gagana i le faalogo, faitau, tautala ma le tusitusi ft. faatalatalanoa pe mafaufau muamua po o ā ni matā‘upu e ono tā‘ua i se tautalaga po o se tusitusiga ina ia faafaigofie ona faafesootai se matā‘upu fou ma tulaga ua uma ona iloa; faataatia se āta po o se ‘auivi e fesoasoani ai i le ‘oto‘otoina o matā‘upu o se tautalaga, taumafai e mate‘ia le uiga o upu e faaono lē iloa mai le uiga o se fuaiupu po o se vaega o upu.

Faamaumauga ma fetufaaiga

Auai i faatalatalanoaga o matā‘upu eseese ma faaali manatu i se tulaga e tatau ona fai, ia faalautele manatu i le aumaia o ni pine po o ni fa‘ata‘ita‘iga, ma iloa fetu‘una‘i mafaufauga ona o ni faamatalaga po o ni mau foi a isi;

mālamalamā i se tautalaga tu‘usa‘o po o le pu‘eina foi, ma ia mafai ona fa‘i mai matā‘upu ‘autū tāua ma fa‘auiga;

toe faamatala ma faatino talatuu ina ia manino mai le ‘autū ma le tāua i le gagana ma le aganuu;

feaofa'i mau eseese i le fausia o manatu i se 'autū.

Aganu'u ma agaifanua

Mālamalama i fa'atufugaga ma o latou vaogagana:- *Fauga fale*: tala'aga o fauga fale, le 'ese'esega o fausaga, ma fale e tua i ai, 'autufuga ma tala'aga o tufuga; *Tāgā tatau*: vaega o le pe'a, itū'aiga teuteu ma 'aso, va'ili uiga o teuteu ma vaega taitasi, ato au ma le tunuma/tuluma; *Vaa*: igoa o tufuga fau va'a, tala'aga o va'a o Sāmoa, itū'aiga fausaga ma fale e tu'u ai;

feaofa'i ni alagā'upu e maua mai i vao o fa'atufugaga nei, o le faugā fale, tāgā tatau ma fauga vaa, ma ia malamalama i le va fealoa'i o ia fa'atufugaga uma, ma o latou vaega faailogaina;

iloa āiga tufuga: va'a, fale, tatau, ma o latou faalagiga, vaega tāua o le galuega e faailoga, iloa le vaogagana o galuega eseese.

Vaega 1

Fa'atufugaga o fale Sāmoa

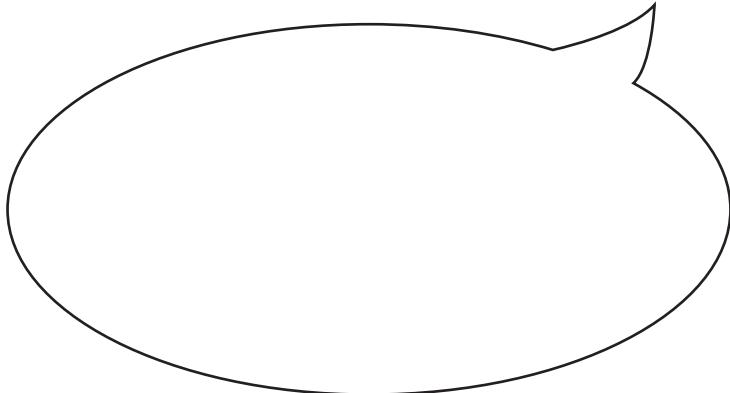
Fa'atinoga 1

Mālamalama i fa'anaunauga ma aiaiga o le 'ausia

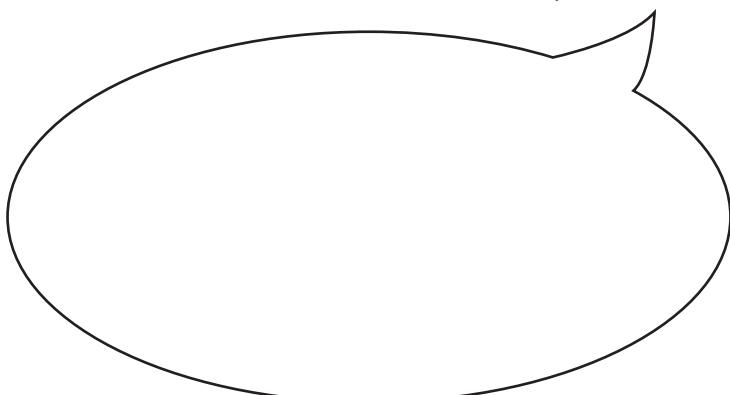
E tāua lo outou mālamalama lelei i fa'anaunauga o āutalaga ta'itasi ma mau e iloa ai ua outou 'ausia. O fa'anaunauga o fa'ata'imuaga ia o matā'upu ma galuega uma i totonu o se āutalaga. O fa'anaunauga fo'i ia olo'o i le Ta'iala mo le A'oao'ina o le Gagana Sāmoa ma olo'o ta'ita'iina ai fa'asinoala o su'ega o le Tausaga 12 ma le 13. O lo outou mālamalama i fa'anaunauga o āutalaga e avea ma ta'iala i ā outou gaoioiga, e tulimata'ia fo'i i ā outou iloiloga le mafai ona outou 'ausia.

1. Galulue i vaega ta'ito'afā.
2. Fa'alogo a'o fa'amatala e le faiā'oga fa'anaunauga ia 'ausia ma aiaiga o le 'ausia.
3. Talanoa le tou vaega i le uiga o fa'anaunauga ta'itasi ma aiaiga.
4. Fa'atumu pusa e lua olo'o avatu.

O tomai ma agava'a ole'ā a'oina . . .

E iloa ua 'ausia pe 'ā . . .

Fa'atinoga 2

Toe sasa'a le fafao

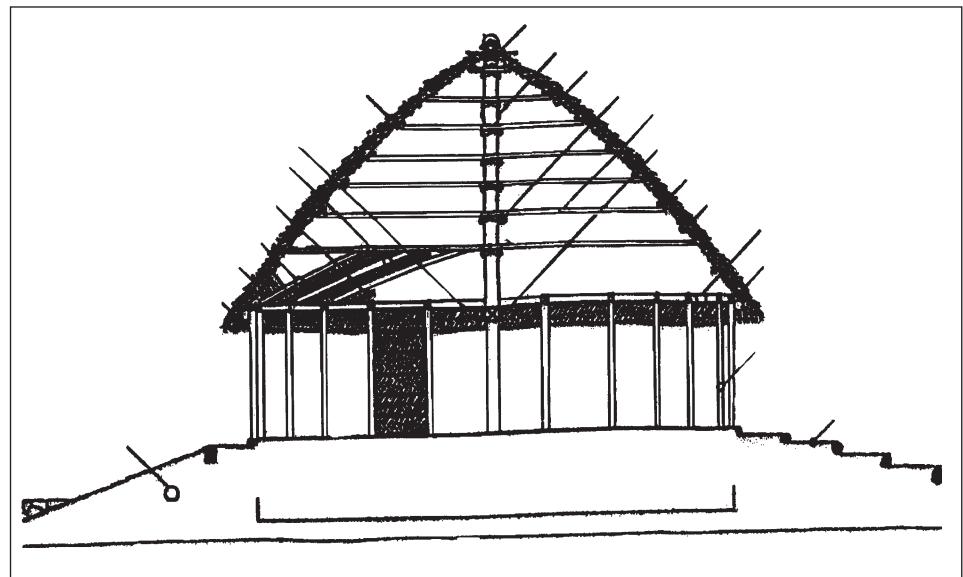
O le fa'atufugaga o fale sa fa'amataali i le Tusi 2 Tausaga 11 Āutalaga 4. O le galuega lenei e toe fafagu ai nisi o matā'upu 'autū olo'o i le āutalaga lenā.

1. Galulue ta'ito'alua e fa'atau nu'u galuega nei.

- a. Fa'atusatusa le fale tele ma le fale afolau. Fa'atumu pusa ia:

	Fale tele	Fale afolau

- e. Fa'amatala le tāuga i le tufuga faufale ma le tāua o fa'atinoga olo'o aofia ai i le va o tufuga ma le tagata e ana le galuega, i le va o tufuga ma le nu'u, i le va o le tagata e ana le galuega ma le nu'u.
- i. Fa'aaogā le ata o le fale afolau olo'o avatu. Fa'asino ma ta'u mai aogā o vaega nei:
 - paepae, 'ilirili, poulalo, niufafo, 'aso, tauāluga, 'aurau, poutū, fatuga, pola, fau vaega, pae'aso, fautū, 'aso, taliso'a, so'a, faulalo, amopou lalo, lā'au matua.

Ata 11.0 Fale Afolau

Fa'atinoga 3

Fa'alogo i le matā'upu 'autū

- Fa'alogo a o fa'amatala le matā'upu 'autū e le faiā'oga. Fa'atino galuega olo'o avatu i vaega ta'itasi o le matā'upu.

Fa'atufugaga o Fale Sāmoa

E augātupulagā fausaga o fale Sāmoa. O tomai turufa'asolo mai tufuga faufale a le Āiga Sā Tagaloā. O tufuga ia na fausia le **tauso'aga ono** o Tuimanu'a ma le teine o Manu, o le afafine o Tuiatua Lufasiaitu.

O le faiga o le maota o Tuimanu'a na suia ai le igoa o Tausilinu'u ia Leifi. Na maua ai fo'i le igoa o Moe.

O le maota o Tauatamainiula'ita ma Tuiana Taufau i Papa i Puleia, na maua ai Segi ma Solofuti.

E eseese talitonuga a o le itū faamaonia, o tufuga e to'afā, o:

- i. Leifi
- ii. Moe
- iii. Segi
- iv. Solofuti.

I. Tusi se ata e fa'aihoa ai le faiā a tagata nei olo'o tā'ua i fa'amatalaga:

Āiga Sa Tagaloa	Leifi
Tuimanu'a	Moe
Manu	Tauatamainiula'ita
Tuiatua Lufasiaitu	Tuiāana Taufau
Tuimanu'a	Segi
Tausilinu'u	Solofuti

2. O le ā le uiga o le **tauso'aga ono**?

E lua ituaiga fale Sāmoa sa **agai** galuega. O le fale talimalo ma le fale to'a.

O le fale talimalo, o le fale tele lapotopoto po o le tauso'aga. O le fale lea e fa'aagaaga mo mālō ma sauniga fā'aleaganu'u.

O le fale to'a, o le fale utupoto. E fua lona telē ma le umī i le aofaiga o utupoto. O le fale tōfā o le matai aemaise o tamalii ma tulafale tāua o nu'u.

O fale Sāmoa, o fale ta'alaelae. Na'o polasisi e tatu'u peā timu ma pisi, pe lāina malosi a o nonofo tagata, pe malosi fo'i le matagi. E mālū ma savili. E manava i le ea fou i taimi uma.

E fetaui lelei fausaga o fale Sāmoa ma le tau vevela.

Ua taugatā tele fale i nei aso ona ua tagi lava i meafaufale mai fafo. O aso la, sa tofu le 'āiga ma le tolo fualau. O isi 'āiga tetele e ta'ilua tolo fualau, nuā o le galuega fai pea a teine ma fafine o se 'āiga, le fualau, tasu'i ma faaputu i se faleoo o lau ma taotao lelei se'i mana'omia e uluulu ai ni

tutulu o fale o le 'āiga, ia po 'o le atofuli o se fale tele po 'o le faletō'a, po 'o se fale fou.

O fale tetele ma afolau, o matuā fale lelei lava. E malolosi i aso leaga ma tele tausaga e faaaoga ai. Na pau fili e lamatia ai peā tuluvia.

O lo tatou vao e 'oa i laau lelei mo fale lelei. E tamaoaiga foi i tufuga lima lelei. O itū faigata lea o fale talimalo ma fale to'a, o le faiga, auā o galuega **agai**.

E tatau ona tapena ia lava le tamaoaiga o le 'āiga ae lei faia le galuega:

- Ia lelei le ma'umaga
- Ia lelei le tulaga (fāgaga pua'a)
- Tele moa
- Ia iai se va'aalo ma ni paopao
- Ia lelei ni tautai o le sami ma le vao
- Faaputu ia lava toga ma fala
- Ia lelei se apisā o tufuga
- Ia lava ni 'afa.

E le'i amatā le galuega a ua leva ona fai su'igālau ma tatao.

A lava tapena loa le 'āiga, 'a'ami loa le tufuga ua filifilia.

I. Fa'atumu le pusa lea e fa'aihoa ai le 'esesega o le fale talimalo ma le fale to'a.

	fale talimalo	fale to'a
foliga		
aogā		

2. O le ā le uiga o le **agai o se galuega?**

'A'āmiga o le Tufuga

O aso anamua, sa fai lelei le suāvai. O le ato o afi ma lau'a ma moa, ma le tama'ipua'a, o fuāuli ma palusami. E 'ave le ie tele e ta'ua o le ie o le tāuga. O aso nei, ua ta'i le sua i le pu'a tele po o le povī, o le ie tele ma le pasese. O lona uiga, sa iai se feso'ota'iga a le tufuga ma le matai e ana le galuega ma ua ioe i ai le tufuga. O lea la ua ave aloa'ia le tāuga e aami ai ma se'i feiloa'i ma le matai o le 'āiga, pe 'ā fai o le tufuga e lē se matai. O lea feiloaiga, ole'ā tu'u i ai ma le pasese ma fai le tonu i le aso e taunu'u ai, ma amata loa le galuega.

1. Galulue ta'ito'alua. Tali fesili ia.
2. O le ā le tāuga i le tufuga faufale?
3. Aiseā e ave ai le tāuga?

Taunu'u Tufuga i le Nu'u

O le tiute o le matai e ana le galuega, o le logo o le nu'u i le aso e taunu'u ai tufuga, ona tu'u lea faitalia le nu'u ma le usu ma le aganu'u talimalo e faatino i lea aso.

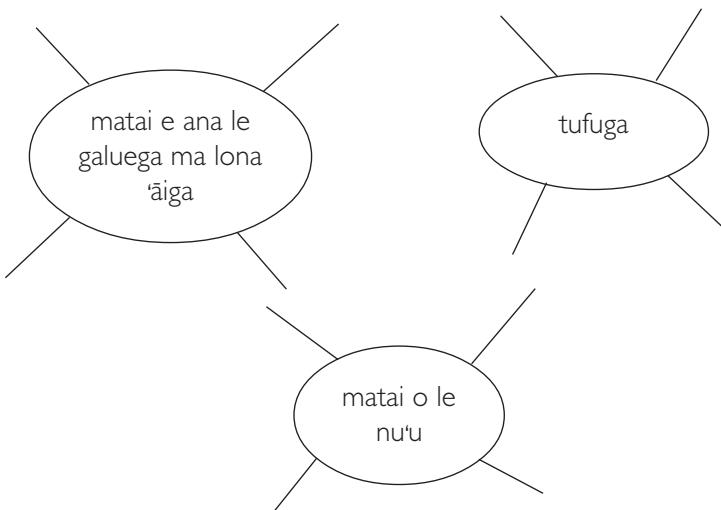
O le matai ma lona 'āiga e ana le galuega, e tapenaina taumafa o le aso o le usu a le nu'u e feiloai'i ai ma tufuga. E fai e le nu'u le fono o le 'ava. O le feiloa'iga fo'i lea e fai ai e tufuga lafo o le nu'u (tupe pe toga) pe 'ā uma le agatonu, ona momoli ane lea i le nu'u le fa'aoso o le tufuga.

A faamalieina le nu'u, o le afiafi o le aso lea, e laulautasi ai le nu'u. Oleā puipui e le nu'u ia tufuga. So'o se faiga'ai fo'i a le nu'u, e fai le inati o tufuga. O le ala lena e tāua ai le tapena lelei foi o tufuga latou i le feiloaiga ma le nu'u.

E ui lava o upu o lauga ua matala ai sasa'e ma sisifo e eva savoloto ai tufuga, ae tatau ona tausisia o tulafono olo'o puipuia ai le nu'u, aemaisae o solitulafono mātuiā, e ono tutupu ai faalavelave.

O le aso e taunu'u ai tufuga, e fa'aavanoa ai se fale lelei o le 'āiga, e api ai tufuga ma e sa ona soli e nisi. O le ala lea e ta'u ai le fale e api ai tufuga o le apisā.

1. Galulue ta'ito'atasi.
2. Fa'aapogaleveleve tagata ma a latou galuega fai i le taunu'u o tufuga i le nu'u. ft.

3. Aiseā e mo'omia ai le auai o le nu'u i le taunu'u o tufuga?
4. O le 'ā le uiga o le palakalafa lea. 'E ui lava o upu o lauga ua matala ai sasa'e ma sisifo . . .'

O le galuega

O aso amata o le galuega e alu ai tāga o laau mana'omia mo le fale. E o uma le matai tufuga ma le autufuga ma se isi o le 'āiga na te iloa lelei le vao faatasi ai ma taulele'a. A maua le laau ona tu'u lea ae tavao ma la'u i tai ma turu i le faletā.

O le faletā, o le fale e faasolo teu ai laau o le fale. Afai o le fale tele, e sa'ilī muamua to'o (pou tetele) la'au matua, amopou, fatuga, so'a, taliso'a mf. A atoa

laau e faatu ai le fame, ona logo lea o le tu'u o le nu'u oleā fa'atū le fame ma e potopoto uma matai ma taulele'a. E iai fo'i **tufugausu**. E fai le 'ava o le taeao, ona soso'o lea ma le mālūtaeao, ma fa'atū loa le fame.

O le faaiuga o le faatūga o le fame, e ta'i le sua a le tufuga ma e tele puaa, povi ma pusaapa e la'u ane i le nu'u, e fa'ainati ai feagaiga, ma tufugausu, ma matai ma taulele'a.

E faasolosolo ona fai le galuega. A uma itu, ona soso'o lea ma le tala muamua.

O le aso e 'ave ai le faulalo, e faailoga. E ta'i le sua a le tufuga ma fai meaai e tele. O isi galuega e faatali se'i uma i luga fau o le tala ona faailoga lea. A 'ave fo'i fau o le isi tala, ona faailoga fo'i lea.

O le faiga masani, a uma loa ona tau'aso le itu po o itu o le fame, ona atolau loa lea, nei uli laau o le fame i le timu'ia ma le lāina. E faapena fo'i i tala. A uma ona tau'aso le tala ma ato.

1. Galulue ta'ito'alua ia malamalama i le vaogagana.

2. Ta'u mai le uiga o upu ia:

faletā

tufugausu

to'o

la'aumatua, amopou, fatuga, so'a, taliso'a, fatuga, itū, tala, faulalo.

O meafaigaluega a le tufuga faufale

O le **tagausi**. O le taga e fafao ai meafaigaluega a le tufuga, pei o:

- to'fafafau, sila, ulaoge
- fuavai, sikuea
- samala
- 'ili
- tofi
- fuatoso mf.

Umusāga

E eseese lava faiga a tufuga. O isi tufuga, o le taeao pō lava o le aso o le umusaga, faato'a sala ai le tulutulu.

O le aso tele lea auā oleā faai'u ai le galuega agai.

1. E fai le lotu e faifeau e faapaia ai le fame (o onaponei).
2. E usu le nu'u i tufuga. E iai fo'i ma tufugausu i le usu lea.
3. E sufi 'ava o le nu'u. E 'a'ami 'ava o ipu ma 'ava o 'ava, faasolo i 'ava o le itumalo ae mulimuli i 'ava o malo usu (tufugausu).
4. E toso le fala 'ava i le itū a tufuga. E folafola le 'ava e se tulafale a tufuga. E topule ma fai le inati o le tanoa. E faaaauau le pule. Ave le 'ava o le ipu i le matai tufuga. E 'ave fo'i le 'ava o le ipu i failotu (muamua pe mulimuli). E topule foi peā tautalia le malama.

E mafai ona toe liliu le fa'asoa i ali'i o le nu'u peā tele 'ava. O 'ava e totoe oleā mānoa e leleo i le maota ma le laulau.

5. E fai le faatau a tulafale o le nu'u, fa'aauau i le itumalo ma se'e atu i le usoga. A maua le tasi ona faapa'i lea i le tala i Āiga. Afai e tapua'i Āiga ona aumai lea o le faamanuiaga.
6. Lauga.
 - 6.1 O le folasaga, o le pa'ia faafeagai o le taeao (fa'alupega)
 - 6.2 O 'ava
 - Faafiti 'ava
 - Tapa ipu ma 'ava o 'ava
 - 6.3 Faafetai
 - Atua
 - Taufalealii
 - Taufalefeagai
 - Taufalemau
 - Ali'ifai'oa mf.,
 - 6.4 Sā o Tufuga
 - Tulouna lou apisā
 - Tulouna lou tofaga folamau
 - Tulouna lou asavao
 - Tulouna lou faletā
 - Tulouna lou lagotā
 - Tulouna lou lagose'e
 - Tulouna lou lagofaasavili
 - Tulouna ia a lou tagausi
 - Tulouna lou to'ifafau
 - Tulouna lou sila
 - Tulouna lou to'ū
 - Tulouna lou ulaoge
 - Tulouna lou pule ma le faiili
 - Tulouna lou puga ma le 'ana
 - Tulouna le malamalafiti ma le malamalafiti mamao
 - Tulouna lou ooloolia ma lou no'ono'oia
 - Tulouna lou lāina ma lou timu'ia
 - 6.5 Faapaiaga faaleaganu'u o le galuega ma le 'anofale.
 - 6.6 Taeao
 - 6.7 Pa'ia ma mamalu
 - 6.8 Faamatafi
 - 6.9 Faamanuiaga.
7. Lauga Tali.
8. Tufa le 'ava.
9. (E eseese lava faaaloaloga e fai i le taimi lea. E la'u mai le taumafataga, aumai pov'i, pua'a ma pusa'apa i le fale o le nu'u ma malo.)

10. A mā'ea taligasua ona liliu lea o le āiga e ana le fale i tufuga. E fola fala i fafo ona o mai lea i ai o tufuga:

- E ta'i le sua a le meana'itāua
- E ta'i foi le sua a le matai tufuga ma le autufuga
- O le ie tele e fai ai tōga a le meana'i, o le Fulumageso
- E fai toga o le tufuga ma le 'autufuga ma o le 'ie e fai ai o le 'ie o le galuega
- E ave le tupe a le meana'i; e 'ave foi le tupe mo tufuga ma fa'alavalava.

O isi umusaga, e fai ulumoega o le meana'itāua.

O le 'afu o le tufuga, e ta'ua fo'i o lana launiu. O se tasi o tapu, o tufuga, e sa ona tatala i le ala. A iai le malo e fia fai mea i le 'afu o le tufuga, e lelei le alu i le nuu ma le āiga o le tufuga.

E iai mafuaaga o lea faiga. E faigata le tapuaiga a le matai ma le āiga ma le nu'u. E lē gata i lea, olo'o iai le 'aufaitatalo na latou talosia le galuega.

E vaai foi le tufuga i āiga na latou āsia le galuega.

O faaaloaloga na fai i le meana'itāua, e fitoitonu lava na'o le tufuga ma lona to'alua.

O faaaloaloga i le tufuga ma le autufuga, o le 'afu lena o tufuga e pule ai le matai tufuga i le faasoasoaga i lana 'autufuga.

11. O le po mulimuli o tufuga ona malaga ai lea i lo latou nu'u, e 'aiavā pe umufono ai le aualuma tamaitai. E fai fifia e soli ai le mogamoga o le fale fou.

1. Galulue i vaega.
2. Talanoa i tāua ma aganu'u faamamalu olo'o iai i vaega ta'itasi o le umusaga.
3. Talanoa i faauigaga ma feso'ota'iga ma tagata.
4. Filifili se vaega se tasi o le umusaga e fa'atāga e le tou vasega. Tofi tamaiti e faia galuega olo'o aofia ai. Tapena tautalaga, lauga, ma fa'atinoga e mo'omia ona fai ai (se'i vagana fa'aaloaloga e pei o toga ma taumafa e lē tatau ona fai). Tu'ufa'atasi tofiga 'ese'ese ma fa'atino.
5. O ā ni **measina** o la tatou fa'asāmoa olo'o fa'aalia i galuega agai o le fa'atufugaga o fale? Tusi mai sou manatu i ni upu e lē silia ma le 250. ft.
 1. O le fale Sāmoa o le fa'amaugagana (vaogagana), 2. Feso'ota'iga o talitonuga fa'aleaganu'u, 3. So'otaga o tagata, ma le sami ma le vao,
 4. Anofale mf.

Vaega 2

Fa'atufugaga o Va'a

O Tufuga fau va'a ma ta va'a o Sāmoa.

O talatu'u a Sāmoa olo'o iai tala'aga fa'aleaganu'u o le mafua'aga ma le fa'apogai o tufuga fau va'a ma tā va'a o Sāmoa. E tolu talatu'u olo'o avatu (e 'ese mai lea i le mau a Manu'a), o le tala ia Lata, o le tala i tufuga o le va'a o Tagaloaalagi, ma le tala ia Funefei'ai ma Tagaloaalagi. Ua fa'aalia i talatu'u ulua'i tufuga fau va'a ma ta va'a, ae lē gata i lea o feusu'aiga ua mafua ai nisi o suafa tāua o le atunu'u.

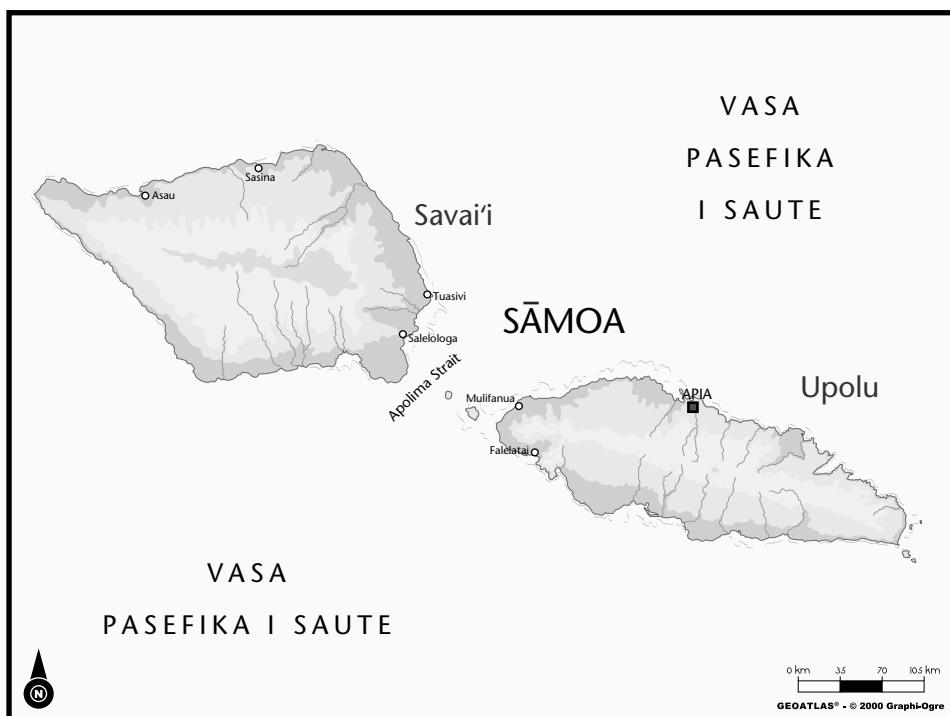
E tāua lo outou iloilo toto'a i nei tala. O vaega tāua o le mamanuina o talatu'u ua māe'a ona fa'ata'atia i galuega olo'o i le Tusi 1 Tausaga 11 itulau 14–39. E tatau ona toe fa'amanatu ia vaega i talanoaga a la tou vasega.

Fa'atinoga 1

Fa'afanua

1. Fa'asino nofoaga nei i le fa'afanua o Sāmoa olo'o avatu:

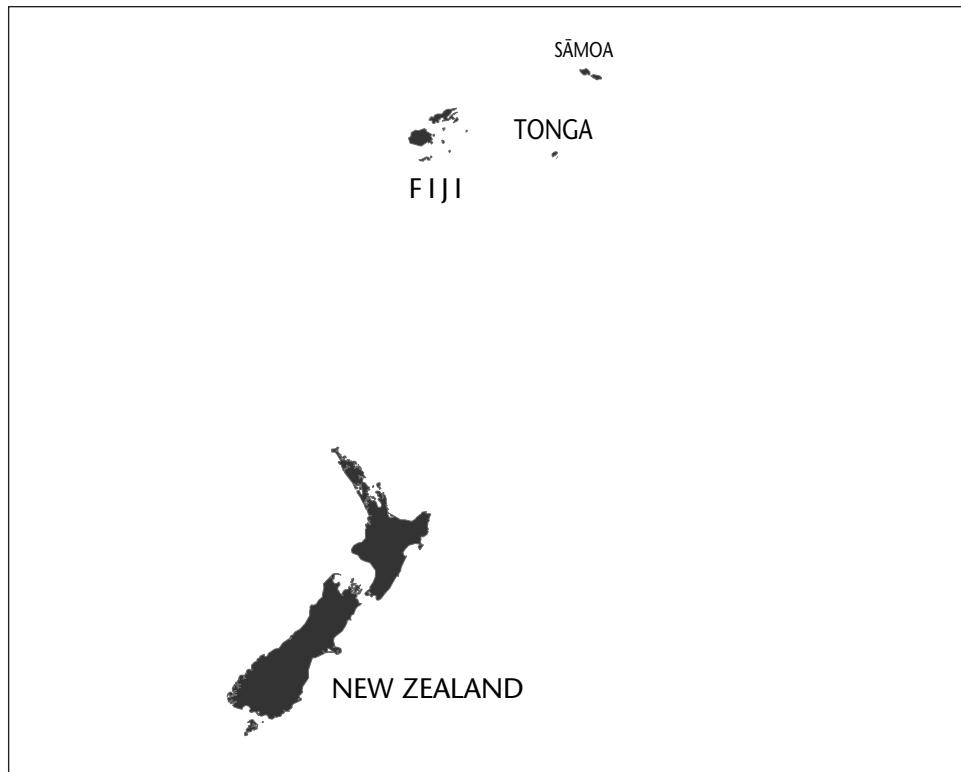
- Lata
- Fogatuli
- Taga
- Sala'ilua
- Sili
- Tuamasaga
- Atua

Ata 12.0 Fa'afanua o Sāmoa

2. Fa'asino i le fa'afanua o le Pasefika atumotu nei:
- Fiti
 Sāmoa
 Toga
 Motu i Saute o Niusila.

Ata 13.0 Pasefika i Saute

Fa'atinoga 2

Fa'alogo i le tala ia Lata

O tala sa tu'utu'utaliga e pei o fagogo ma talatu'u e tāua ona fa'alogo muamua a o fa'amatala ona fa'ato'a faitau ai lea. E tatau fo'i la i le faiā'oga ona fa'amatala le tala ae 'aua le faitaua leotele. O le fa'alogo fo'i e lē na o le fa'alogo ae tatau ona fa'alogo ma mātau vaega ua patino i se talatu'u.

1. Va'ai i matā'upu olo'o i pusa o i lalo. Talanoa i vaega po o le vasega atoa i uiga o matā'upu ta'itasi.
2. Fa'alogo a o fa'amatala le tala e le faiā'oga. Fa'atumu pusa i matā'upu olo'o mana'omia mai le tala.

Matā'upu	Fa'amatalaga mai le tala		
Nofoaga olo'o tupu ai le tala Taimi			
Fa'asologa o le tala			
Tagata o le tala, o ō latou uiga, o ō latou fāiā	Tagata	Uiga	Fāiā
Gagana: Igoa, Alagā'upu, ma Muāgagana na fa'apogai mai le tala			
Pine fa'amau			
Fete'ena'iga o i le tala			
Iuga o le tala			

O le tala ia Lata

O le mau a Manu'a fai mai, na fau lava e Lata ia lona va'a ma na fau i '**Tafagafaga**', o le ogaeleele i le itu i Sasa'e o Ta'ū. Na taunu'u Lata i Savai'i i le ogaeleele ua igoa nei o **Lata**, e le mamao ma Fogatuli. E le'i maua i Fogatuli Matu'utaotao, ona malaga lea o Lata i Toga ma na oti ai Lata i Toga. Na oti Lata, ona ave lea e tagata Toga le va'a o Lata ma o le va'a fo'i lena na fai ma ta'iala i le fauga/taaga o vaa o tagata Toga e iai 'alia. O Matu'utaotao na fasiotia le tamā o Lata ma o le ala lea na tulitatao ai e Lata.

O le mau a Sāmoa fai mai, na turia le va'a o Lata i le ā'au ma liuma'a ai. Ae na ola Lata ma a'e ane i Fogatuli. E na te le'i maua le fasioti tagata, ae na logoina fo'i e tagata Fogatuli, ua sola Matu'utaotao ma olo'o malaga i se va'a tele lava. Ona o le naunau tele o Lata e tuliloa Matuutaotao, o lea na alu ai loa i le togavao e saili ni isi laau e fau ai se isi ona alia. **I ona po nei, o Lata o le ogaeleele e i le va o Taga ma Sala'īlua.**

Na tau atu Lata i ni tamanu sasa'o se lua, ona tatu'u loa lea o laau ma olo faalamolemole le alii ma le ama. Toeitiiti lava mae'a ae po loa, ona alu lea o Lata i le aai e ai ma malolo. O le taeao o le isi aso na usu fiafia ane ai Lata ma lona manatu o le'ā faauma loa lona vaa ma tuuva loa. Peita'i, ina ua taunu'u ane Lata i le vaega o le togavao olo'o fai ai lana galuega, na ia vaaia ua leai le alii ma le ama ua uma ona faalamolemole, leai ni tipigalaau, malamala, penulaau mf., ae ua toe tutu lauolaola mai tamanu – ma ua le mautonu ai Lata pe o sana miti ea le mea na tupu ananafi, pe o se mea moni.

O le ita tele o Lata, na toe faasaga atu ai toe tatu'u laau ma toe fai foi e pei ona fai i le aso ua tuana'i. Na fo'i i le aai ina ua po ma toe usu ane fo'i i le taeao...ua toe tutu fiafia foi tamanu e lua. O le aso lona tolu na toe faasaga atu ai foi Lata ma toe tatu'u laau, ae o le aso lea ua potasi ai le masina atoa. Ua uma ona fai lana galuega, ona le alu lea i le aai, ae lafi loa i tua o laau tetele e latalata ane.

Ua oso a'e le masina atoa, na maofa Lata ina ua suluia ai ni tama'i aitu, o sisiva ma pepese faataamilomilo i ogatamanu e lua olo'o taatitia. Na vaaia e Lata, le fitifiti ae o malamala, penulaau, to'igalaau ma pa'ulaau mai le palapala, ma fepiiti atu i ogalaau olo'o taatitia. Ua mae'a ona toe fo'i lea o ogalaau i o la tulaga na tutu ai ma fepiiti atu i o la tafu'e ma a'a, ua felelei atu i ai lala laau ma laulaau ma laumea na fola solo ma ua toe tutu lauusiusi lauolaola mai ai tamanu, e pei lava e lei afaina.

Lagisolo

Felelei, felelei, malamala, felelei

Fusifusi, fitifiti, faapipii, fepiiti

Afifio ane, potopoto ane

Uilua ane – alo o Tane

Tafitafi, felelei, fitifiti, faapipii

Fusifusi, fitifiti, faapipii, fepiiti,

Maliuliu ane, mafulifuli ane

Uilua ane – alo o Tane

Falala-lala, falala-lala,

Laumea-mata, 'afa'afa

Lanulauava, laumea-mata

Falala-lala, falala-lala

Ola i tafu'e, ola i a'a

Segia matou i le tafa o ata

O lenei lagisolo na faatoa tu'u lava ina ua tutu aulelei laau e lua. Ua uma le lagisolo, ona sisiva lea o aitu ma ta'aalo ma pepese ma fiafia aua ua uma la latou galuega, e pei ona auina mai ai latou e **Tane le atua o le vaomatua**. Peita'i, a tafa ata o le vaveao, ona nimo lea o tama'i aitu. A'o fiafia ma talie aitu, na faafuase'i ona puna ane Lata mai le mea sa lafi ai.

Na liliu ane aitu otegia ma fesiligia Lata: Aisea na e tatu'u ai i lalo laau a Tane? O ai na faatagaina oe? Ae na ave sau taulaga ia **Tane le atua o le vaomatua**, ina ia faataga mai ai oe e tatu'u laau. Isa! Se matua e le mafaufau ma e le popoil' Na vaaia e aitu foliga faanoanoa ma le mafatia o Lata, o lea na alolofa ai ma fai ane ia Lata, ole'a latou fau se vaa mo ia, ae alu e aumai sana taulaga ia Tane. Ua tafa ata, ona segia ai lea o tama'i aitu, ae foi Lata i le aai.

Na faafesootai e Lata le ositaulaga e igoa ia **Lea**, ma o Lea na ta'ua ia Lata **sa o le eleele** ma o le taulaga foi lea e osi ia Tane, e faapea:

1. Ave **ietoga e fusi ai tino o laau** (tamanu) ua filifilia. A talia, e te fo'i atu ua fau lou vaa.
2. Ā 'ē lata i ai, ona **pisapisa** lea.

Olo'o i Sala'ilua – tuaoi ma Lata le '**Tanoa a Lea**' na osi ai taulaga.

O le taeao na soso'o ai na usu ai Lata i le togavao, na tapisa lona alu atu i le mea olo'o iai tamanu ma na matua faateia ma le maofa tele ina ua ia vaaia se 'alia matagofie. O lana pisapisa lea na lē sosola ai aitu, ae na vaa Lata o si'i lona va'a ae leai ni tino o le Au-Tufuga. E faapea le tala o i fo'i na maua ai le igoa '**Manufili**', le ulua'i Tufuga Fauvaa/Tavaa ma e mafua mai i '**Tamanu**' na '**Fili**' e fau ai le vaa o Lata. O i fo'i e faapea na mafua ai le **upu 'Sau-pisapisa'** – **o le sa po o le tapu o le vao**.

Na faaigoa le vaa o '**Pualele**' – **Pua** e faamanatu ai le tama o le tama o Fafieloa lona tama. **Lele**, ina ua pa'i sami le vaa, na taoto lelei ma saoasaoa po o le lele. Na so'o motu o fealua'i ai Lata i le vaa lenei ma na faatoa maua Matu'utaotao i le isi tamai motu o Toga.

Na tau Lata ma Matu'utaotao ma e le'i umi ae fasiotia Matu'utaotao, na vane e Lata le fatu o Matu'utaotao ma 'ai (tulou). O le ala lea na faaigoa ai Rata po o Lata e tagata Maori o '**Rataaitu**'. E le'i 'aia e Lata le ate o lona fili, ona e talitonu tagata Sāmoa, a ai-ate (tulou) se toa o se tagata palaai. ('aiate.)

A'o le'i fasiotia Matu'utaotao, na ia fetu'u ma fa'amalaia le vaa na oo atu ai Lata ia te ia, ona fatia ai lea o le vaa o Lata i ina, ae o ane tagata Toga fa'ata'ita'i le fausaga.

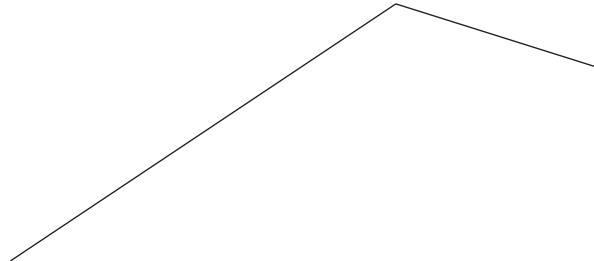
Ua totogo pea mana'o o Lata e saga folau pea e matamata i ni isi motu ma ni isi atunuru', o lea na ia toe fau ai le isi ona vaa ma faaigoa o '**Riwarā**'. O le vaa lenei na femalagaa'i ai Lata i motu o le Pasefika ma e molimauina fo'i e ni isi tagata o atumotu, sa felua'i Lata mai lona tino tagata i so'o se ituaiga manulele.

E tusa ai ma matematega a tagata tusitusi talafaasolopoti, pe o le tausaga 875 talu ona tuana'i le fanau mai o le Keriso, na tulaulelele ai Rata/Lata i Niu Sila ma nofomau ai loa. E manatu foi o Lata lava le Polenia muamua na ulua'i tūvae ma nofo i le Motu i Saute o Niu Sila.

Fa'atinoga 3**Talanoaga**

- 1.** Galulue ta'ito'afa e fa'atalanoa a tou tali o pusa ta'itasi olo'o i le Fa'atinoga
2. Fa'atalanoa a tou tali i le vasega atoa ma le faiā'oga.
- 2.** 'Oto'oto mai i ni vaega se lima le talatu'u ma o latou fa'asologa i se ata. ft.

- 3.** Tagata o le tala. Fa'aaogā a tou tali o le Fa'atinoga 2 e amata ai le galuega lenei.
 - a.** Tusi ni fa'aupogaleveleve se lua e fa'aogātotonu ai ni igoa o le tagata 'autū o le tala, ma se isi tagata olo'o i le tala. Tusi i autafa upu uma po o ni fuaitau e fa'amatalaina ia tagata.
 - e.** O nisi uiga o tagata o talatu'u o le itūlua, e itū tagata toe itū saualii'i po o aitu. O le ā se fa'amaoniga o lea mau mai le tala lenei? Talanoa ona fa'atoā tusi ai lea ta'ito'atasi se palakalafa o a tou tali i api.
- 4.** Fatufatuga o talatu'u. O le fatufatuga o talatu'u ua 'ese lea mai i tala fa'aneionapo. O se fa'ata'ita'iga, o le 'auga o le talatu'u, o mea olo'o tutupu ai, o uiga ma aga a tagata o le tala, o lona vaogagana, o pine fa'amarau o nisi ia o vaega e iloa ai 'ese'esegā. Fa'amatala manino le fatufatuga o talatu'u ma aumai ni fa'ata'ita'iga mai le tala lenei e fa'amaonia ai ou manatu.

Fa'atinoga 4**Faitaulaulu**

O fesili olo'o avatu i le galuega lenei o fesili masani e fa'apupula atili ai uiga ma aga o talatu'u. O le tele o fesili ia sa avatu i le Tausaga 11 ma ua tatau la ona masani i tulaga olo'o mo'omia.

- 1.** Galulue ta'ito'afā pe taito'alua fo'i.
- 2.** Va'ai i le galuega ua fa'aigoaina o le Saunoa Mai olo'o avatu i pusa o i lalo.
- 3.** Auaua'i e tofi le tagata e fa'atinoina galuega olo'o i pusa ta'itasi. O se fa'ata'ita'iga: Afai o Toma, Sina ma Ioane se vaega, e vala'au e Toma le pusa a e fa'atino e Sina ft. A1, ma fa'asolo ai se'ia māe'a. E tāua tele le aumai o mau si'i mai le tala e fa'alautele ma fa'amanino ni ou manatu.

Saunoa Mai

	A	E	I
1.	O le ā le 'autū po o le 'auga o le tala lenei? Fa'amatala ni ou manatu ma ni ou lagona i le 'auga o le tala. Fa'aupupula atili i ni mau si'i mai le tala.	Ta'u mai nofoaga mataimi olo'o tutupu ai vaega o le tala mai le amataga se ia o'o i le iuga. O ā ni feso'ota'iga o nofoaga, taimi, mea na tutupu, ma fa'alogoga o le tala? Fa'aali mai i se fa'afanua nofoaga olo'o iai pine fa'amau o le tala.	O le ā le fete'ena'iga 'autū olo'o i le tala? O le ā le feso'ota'iga o lea fete'ena'iga ma mea na tutupu i le tala? Fatufatuga o le tala. Ta'u mai ni vaega olo'o feto'i ai le sologa o le tala.
2.	O ā ni manatu 'autū o le tala olo'o atagia mai ai uiga po o le olaga Sāmoa i aso nei?	O ai olo'o 'autū i ai le tala lenei? O ā uiga o ia tagata? O le ā se feso'ota'iga o uiga o tagata nei ma mea olo'o tutupu i talatu'u?	E te manatu e talitonuina gofie talatu'u ft. o le tala lenei, e lau tupulaga? Aiseā? Aumai ni mau si'i mai le tala.
3.	Fa'amatala le uiga o igoa ia ma mafua'aga: Manufili Saupisapisa	Fa'apea o oe o se isi o aitu. Fa'atino i au upu ma taga le otegiaaga o Lata i le tatu'u o la'au ae le'i fa'anoi.	Fa'apea o oe o Lea. Fa'atino i au upu ma taga la lua talanoaga ma Lata i le faiga o le taulaga.
4.	Lagi le solo na toe fa'atutū o tamanu.	O le ā se sao o le tala lenei i fa'atufugaga o va'a?	O ā ni mea ua tutusa pe fete'ena'i ai le talatu'u lenei ma talitonuga fa'asaienisi, fa'apea le fa'akerisiano?

Fa'atinoga 5

O le tala i tufuga o le va'a o Tagaloaalagi

1. Fa'alogo a'o fa'amatala e le faiā'oga le tala lenei.
2. Fa'atumu pusa olo'o avatu i fa'amatalaga mai le tala.
3. O le ā le mau po o ni mau a le tala lenei i le 'au tufuga, olo'o tutusa ai ma le tala ia Lata?
4. Fa'atalanoa a tou tali i le vasega atoa.

Matā'upu	Fa'amatalaga mai le tala		
Nofoaga olo'o tupu ai le tala Taimi			
Fa'asologa o le tala			
Tagata o le tala, o ō latou uiga, o ō latou fāiā	Tagata	Uiga	Fāiā
Gagana: Igoa, Alagā'upu, ma Muāgagana na fa'apogai mai le tala			
Pine fa'amau			
Fete'ena'iga o i le tala			
Iuga o le tala			

O le tala i tufuga o le va'a o Tagaloaalagi

O Mata'ite'ite o le afafine lea o Tagaloaalagi. Ua tagi atu Mata'ite'ite i lona tama o Tagaloaalagi oleā alu ifo i lalo nei e saili sana tane. A faapea e iai se tane e uiga faatasi o la igoa ona la nonofo lea.

Na taunu ifo le tamaitai i Fiti ma nonofo loa ma le Tuifiti. Sa faatusatusa o la igoa ma le Tuifiti, e lē fetaui ona alu ai lea i Toga ma nonofo ma le Tuitoga. Sa faatusatusa foi o la igoa ma le Tuitoga, e lē fetaui foi, ona sau ai lea i Sāmoa. Na fetaui ma le alii e suafa ia Mataitai, na faatusatusa Mata'ite'ite ma Mataitai, e le tutusa lava, ona alu ai lea i Lealatele. Na alu e utusami ae fetaui ma tamaiti. Na fesili le tamaitai pe o ai ni o la matua, ae tali tamaiti o la'ua o le fanau a **Matatalalo**. Na faatusatusa e le tamaitai o la igoa ma Matatalalo ma ua fetaui lelei i lona manatu.

Na fai atu Mata'ite'ite i tamaiti, e muamua ane e tai le ala, ae fai ane tamaiti, e leai se aogā e te alu atu ai, o le toeaina o Matatalalo, e ma'i valea toe papala. Ona muamua lea o tamaiti, ma ta'u i lo la tama olo'o sau se tamaitai e vaai ia. Na faatonu e le toeaina tamaiti e fola le talāluma o le fale ma na faatonu foi tamaiti, e aua nei alu ane le tamaitai i tua i le mea olo'o taoto ai. Na alu lava le tamaitai alu sa'o lava i le mea sa taoto ai Matatalalo, ona mālōlō ai lea o le ma'i o le toeaina. Na alo Mata'ite'ite ma faaigoa lana tama ia **Mālōmatau**, na toe alo o **Mālōtoi**.

E mamao ese ma le sami le fanua na nonofo ai Mata'ite'ite ma Matatalalo ma la la fanau, o lea na manatu ai le tamaitai, e lelei ona fau o so la vaa, ae ia fau i uta i le mea olo'o nonofo ai. Na auina lana tama i le lagi i lona tamā ina ia auina ifo ni Tufuga e faua lona vaa. Na tali ifo Tagaloaalagi ua lelei ae ia tautuana ma lā'ua ia tausi lelei Tufuga. **Na poloa'i ifo fo'i Tagaloa, a ave taumafataga a Tufuga, ia tapisa le avega o taumafa ae aua le ave gūgū, ne'i sosola Tufuga ae lē uma le galuega.**

Ua o ifo Tufuga ma ua matau e le nu'u le pā'u'ū o la'au, ae leai ni tino o tagataa olo'o galulue. Ua faasaga le nuu e fai mea'ai, e tapisa ma faumu ona ave lea o taumafa. Peitai, o le isi aso na o ai fafine e ave taumafa, ua ave gūgū ma na tē'ia ai Tufuga ma toe teteva i le lagi, ona e leai ni o latou laei ma e gali fo'i laau i nifo, ona e leai ni a latou to'i.

Fa'atinoga 6

O le tala ia Funefe'ai ma Tagaloaalagi

1. Fa'alogo a'o fa'amatala e le faiā'oga le tala lenei.
2. Fa'atumu pusa olo'o avatu i fa'amatalaga mai le tala.
3. Fa'atalanoa a tou tali i le vasega atoa.

Matā'upu	Fa'amatalaga mai le tala		
Nofoaga olo'o tupu ai le tala Taimi			
Fa'asologa o le tala			
Tagata o le tala, o ō latou uiga, o ō latou fāiā	Tagata	Uiga	Fāiā
Gagana: Igoa, Alagā'upu, ma Muāgagana na fa'apogai mai le tala			
Pine fa'amau			
Fete'ena'iga o i le tala			
Iuga o le tala			

O Funefe'ai ma Tagaloālagi

O Funefe'ai o se alii sa mau i Sili – Savai'i, ma o le alo o Vaasilifiti. O le avā a Funefe'ai, le tamaitai o Sinālāua, o se tamaitai lalelei. O le so'ona lalelei o Sinālāua, na **tumau ai le finagalo** o Tagaloālagi le **atua foafoa**, i lona fia mafuta i ai. O lea na toe tutuli ifo ai loa **soa** o Tagaloālagi e fai lana **faletautū**. O faletautū o Tamālii ma Tupu o Sāmoa e **tutū to'oto'o** o tulafale i le 'āiga ma le nuu o le tamaitai, peitai, o le faletautū lenei, na tu i le toalua o le tamaitai ma tulaga esea ai fo'i lea faletautū i le aganuu a Sāmoa.

O le **tōfale'auga** lenei, e foliga mai o se fefāataua'iga, aua na folafola mai e Tagaloālagi mea uma sa i ona **atulagi e sefulu** ia pe o le **lagituiva** foi, ia Funefe'ai. Na talia e Funefe'ai le fanoga o Tagaloālagi ma o '**Funefe'ai – na ifo i ai mea a le lagi**'. O mea la nei a le lagi na ifo ifo ia Funefe'ai:

- Suafa Tagaloaalagi
- Va'atau o Tagaloaalagi o le 'Ta i le Tai,' ma le vaafolaulau o le 'Ta i le Vai'
- Moatamaga**-ato o meafaigaluega o tāgavaa/faugavaa faatasi ai ma le tomai e fau ai vaa
- Taulauniu** (Falesafune) mf.,
- Ava/Alofi a Tagaloaalagi
- Fale Tulutulu i Tao.**

Ua ave **Sinālāua** ma Tagaloālagi, ona toe **usu** lea o Tagaloālagi Funefe'ai ia Tauanuufaiga le tamaitai Tuamasaga ma fanau ai le tamaitai o Utufaasili. O Utufaasili lea na usu mai i ai le Tuiatua Fepulea'i faaee le gafa, o le tama.

Fai mai na tagi Utufaasili i lona tama o Tagaloālagi Funefe'ai, ina ua na maua le tala oleā lē Tuiatua lana tama, ona to'atama'i ai lea o Tagaloālagi ia Tuiatua ma ua sauni mai ai Funefe'ai oleā fai le taua. O le taua lenei na faaaoga ai le **vaatau** o Tagaloālagi, le '**Ta i le Tai**', faatasi ai ma lona auvaa ma foe mai le lagi. O le vaa lenei fai mai, e na ona palasi lava o foe i luga o le sami, nimo loa le vaa.

Ua o'o mai tala ia Tuiatua Fepuleai, ua sauni foi le Tuiatua o leā faafetaia'i autau a Tagaloālagi, peitai, na talitonu le Tuiatua i le mana o mea a ale lagi ua ifo ia Funefe'ai, ina ua iloa mai le vaa i gatai, na te'i le Tuiatua ua nimo ae te'i ane ua sosolo mai i totonu o le aloalo le vaa, e na o foe e gaioioi ma leo o tagata, ae lē iloa tino o le auvaa. O tua i le taumuli olo'o tūtū mai ai Tagaloālagi Funefe'ai. Ua iloa e le Tuiatua ua lata lona toe taimi. O Utufaasili na alu i le matafaga, atonu e ola ai lana tane le Tuiatua. Ao lei mamau lelei le vaatau, ae ua ioe Tuiatua oleā Tuiatua le tama a Utufaasili, o le afafine o Funefe'ai.

Na iloa ane e Tagaloālagi lona afafine o Utufaasili olo'o tālotalo atu i uta o le matafaga ma tagi, ona alofa ai lea. Mulimuli ane, ona faailoa atu ai lea e Utufaasili i lona tamā o Funefe'ai, ua **mavaea'iina** le tama i lona manava i le **Ao o le Tuiatua**, ona tolo ai lea o le taua.

Na ola Utufaasili o le tama ma na faaigoa ia Tologataua.

Ua Gasolosolo Ao; ua Mafuli foi le La. Ua Gasetoto le Masina i le tupu o Tuiatua Fepulea'i, ona Tuiatua ai lea o Tologataua.

Le Tuiatua Tologataua lea na alu lana moatamaga īā Funefe'ai, ma 'aumai ai le 'Ta i le tai'. Le vaa lea na faaigoa foi o le Faatalatala-se-mata-e-emo, ona o aga a le vaa. E emo loa le vaa, nimo le vaa auā o le 'auva'a o aitu-na-lē-iloa.

E fa'apea le tala o le fautasi muamua lea na fa'aa'oa'o i ai fauga o fautasi Sāmoa.

Fa'atinoga 7

Malamalama i le gagana

1. Galulue taito'atasi. Faitau le tala ma mātau uiga o upu ma fuaitau olo'o vase lalo e pei ona fa'aaogā ai i le tala. Tusi i lau api.

Upu, Fuaitau	Uiga e pei ona fa'aaogā ai i le tala
tumau ai le finagalo	
atua foafoa	
soa (o Tagaloaalagi)	
faletautū	
tutū to'oto'o	
tōfale'auga	
atulagi e sefulu	
lagituiva	
Funefe'ai na ifo ai mea a le lagi	
moatamaga	
Taulauniu	
Fale tulutulu i tao	
usu	
mamau le va'a	
mavaea'iina	
ao o le Tuiatua	
ua Mafuli le La	
ua Gasolosolo Ao	
ua Gasetoto le Masina	

2. Fa'amatala le uiga o upu po o suafa nei ma mafua'aga. Fa'asino i le fa'afanua 'ele'ele olo'o iai tupuaga o nei suafa:

- Taulauniu
- Fale tulutulu i tao
- Tologataua
- Fa'atalatalasemataeemo.

3. Fa'aata mai fāiā o tagata nei olo'o i le tala. Fa'asino i le fa'afanua:

- Tagaloālagi
- Sinālāua
- Funefe'ai
- Va'asilifiti
- Tagaloālagi Funefe'ai
- Tauanu'ufaigā
- Utufa'asili
- Tuiatua Pepulea'i
- Tologataua
- Tuiatua Tologataua.

4. O le ā le mau po o ni mau a le tala lenei i le 'au tufuga, olo'o tutusa ai ma le tala ia Lata, ma le tala i tufuga o le va'a o Tagaloālagi?
5. Galulue ta'ito'afā. Toe fa'amatala auua'i e lē tou vaega le tala. Talatalanoa po o ai e amata ai, ma ē e soso'o atu i ai. O lona uiga ia manino vaega o le tala e faamatala e le tagata, o manatu 'autū i ia vaega, ma le soso'oga o vaega. Āmata ona fa'amatala e se tagata e to'atasi, ona soso'o atu lea e le lonalua, soso'o atu lea e le lonatolu, ma fa'ai'u ai e le lonafā.

Fa'atinoga 8

Tusi se Tala Fa'atino

O tala fa'atino sa muā'i fa'ata'ita'i i le Tusi 1 a le Tausaga 11 (itulau 30–32), mo se va'aiga se tasi o se tala. Sa fa'alautele ia tomai ina ia aofia ai va'aiga uma o se tala i le Tusi 2 Tausaga 11 (itulau 69–72). O lo outou tusi ma fa'atino o tala fa'atino, o avanoa ia e galuea'iina ai le mafai ona 'ausia o fa'anaunauga nei:

Gagana

Feliua'i faaupuga ma fuaiupu e fa'aali ai lagona, mafaufauga ma fautuaina ai se tulaga e tatau ona fai. Ia talafeauga feliua'iga o faaupuga ma fuaiupu ma le uiga o le lagona 'autū;

fa'aaogā auala e fetu'una'i tatau ai upu, fuiupu ma fuaiupu ia tusa lea ma se 'autū, taimi, ma ē o fa'atataatau iai.

Fa'amaumauga ma fetufaa'iga

Auai i faatalatalanoaga o matā'upu eseese ma faaali manatu i se tulaga e tatau ona fai, ia faalautele manatu i le aumaia o ni pine po o ni fa'ata'ita'iga, ma iloa fetu'una'i mafaufauga ona o ni faamatalaga po o ni mau foi a isi;

toe faamatala ma faatino talatuu i tagata ta'uta'ua ina ia manino mai le 'autū ma le tāua i le gagana ma le aganuu;

Ua lē gata ina atina'e ai o outou tomai ma agava'a i feliua'iga ma feaofa'iga o le gagana, ae ua avea fo'i ma auala tou te mafaufau loloto ai i tala'aga o fa'atufugaga olo'o i talatu'u nei.

1. Fili po o le fea o tala nei: 'O le tala ia Lata' po o 'O le tala ia Funefei ma Tagaloālagi' ole'ā faaaogā mo se tala fa'atino.
2. Toe faitau le tala.
3. Fa'atalanoa pe fia va'aiga o i le tala:
 - a. Fa'avasega muamua le tala i ni vaega tetele se tolu e iloa ai le: Āmataga, Ogātonu, Fa'ai'uga.
 - e. Filifili po o ā va'aiga olo'o atagia i totonu o vaega tetele na e tolu.
 - i. Mafaufau i va'aiga ta'itasi ma fa'amautū le Āmataga, Ogātonu, Fa'ai'uga o va'aiga uma.
4. Vaevae le vasega i vaega e fetau ma le aofai o va'aiga.
5. Tofu le vaega ma le va'aiga. Tusi sa tou tala fa'atino e fa'aata ai le va'aiga. Ia lē sili atu i le 2 ni itulau. Ia iai se amataga, ogatotonu, ma le fa'ai'uga i le va'aiga atoa ua nafa ma le tou vaega. Ia manino taga e fai a ē iai, ma upu e fai. Fa'aaogā la'asaga olo'o avatu ma le fa'ata'ita'iga e mulimuli ai i le tusiga o le tala fa'atino.

La'asaga 1

Faitau malamalama i le galuega:

Galuega i Vaega Ta'itasi

Tusi sa tou tala fa'atino e fa'aata ai le va'aiga ua fa'atonuina mo la tou vaega. la lē sili atu i le 2 ni itulau. la iai se amataga, ogatotonu, ma le fa'ai'uga i le va'aiga atoa. la manino tāga e fai a ē iai, ma upu e fai. Fa'aaogā la'asaga olo'o avatu ma le fa'ata'ita'iga e mulimuli ai i le tusiga o le tala fa'atino.

Galuega a le Vasega Ātoa

Tu'ufa'atasi tala fa'atino a vaega uma. Iloilo po o lelei le feso'ota'iga o va'aiga fa'apea va'aiga ta'itasi. Teuteu.

O se isi faiga

Galulue vaega ta'itasi mo le tusia o se tala fa'atino o le tala 'ātoa. O lona uiga afai na vaevae le vasega i ni vaega se lima pe ono, o le fuainumera fo'i ia o talafa'atino e sauni i ai le vasega. E aogā le faiga lea e fa'asolo ai le va'ai a se vaega i le tala 'ātoa.

La'asaga 2

Mafaufau ma talanoa i le 'aula po o le itū oleā fa'ataunu'u ai le tala fa'atino ft. E mafai ona fa'atino i le agaga ua tusia ai le tala. E ono fa'atino fo'i i le silasila a se isi o le tala ft. o Funefē'ai, o Tagaloālagi, o Utufa'asili. E tatau ona mafaufau pe to'afia tagata oleā auai ai, o ā foliga o mea e va'aia i nofoaga olo'o tupu ai le tala.

La'asaga 3

Mafaufau i vaega e tolu: amataga, ogatotonu, fa'ai'uga o le va'aiga ua nafa ma la tou vaega po o va'aiga ta'itasi fo'i pe afai olo'o fa'atino le tala 'ātoa. O ā fa'asologa o tala a tagata e fai i le va'aiga lenei e tasi mai le amataga, ogatotonu, fa'ai'uga? O ai e tautala muamua, o ā taga e fai mf. Ia manatua le 'auga o le tala ma le tāua ia atagia mai i upu, tāga ma laufanua.

La'asaga 4

Tusi le tala fa'atino. O lona uiga, fa'amatala va'aiga o laufanua e tatau ona iai i le taimi lea, tusi tautalaga a tagata olo'o 'auai, tusi tāga ma foliga e tatau ona iai.

Mulimuli i le fa'ava'a olo'o avatu i le Tusi 1 a le Tausaga 11 (itulau 30–32), po o le Tusi 2 Tausaga 11 (itulau 69–72) mo le tusiina o le tala fa'atino.

Fa'atinoga 9

Tala Fa'atino

1. Filifili tagata oleā fa'atinoina le tala. E tatau ona iai:
 - se fa'atonu – e fa'atonutonuina tulaga ma le fa'atāgaina o le tala
 - tagata e va'aia mea e fa'atino ai le tala ft. o le teuga o le nofoaga olo'o tupu ai le va'aiga
 - tagata o le tala.
2. Faitau malamalama i le va'aiga pei ona tusia i le Fa'atinoga 8.
3. Fa'ataita'i ma fa'atino.
4. Aumai ni fautuaga mai le aumaimoa e fa'aleleia atili.

Fa'atinoga 10

Taaofa'iqa

1. Galulue ta'ito'alua.
2. O talatu'u e tolu ua fa'a'autū i ai galuega o le vaega lenei, olo'o iai mau i fa'atufugaga o va'a. Fa'avasega mai e oulua mau o fa'atufugaga olo'o i talatu'u ta'itasi.
3. Tapena ni a lua siata tetele (posters) se lua e fa'ailoa ai o oulua manatu i fesili nei e lua:
 - i. Aiseā e tāua ai talatu'u i le olaga o Sāmoa i aso nei?
 - ii. O ā ni mea ua tutusa pe fete'ena'i ai talatu'u ma talitonuga fa'asaienisi, po o le fa'akerisiano?

Aumai ni mau sī'i olo'o i tala e lagolagoina a lua siata.

O le telē o le siata e tasi pe tusa ma le 'afa o pepa tetele ia e masani ona fa'aaogā e tusi ai pese po o tala mo se vasega atoa.

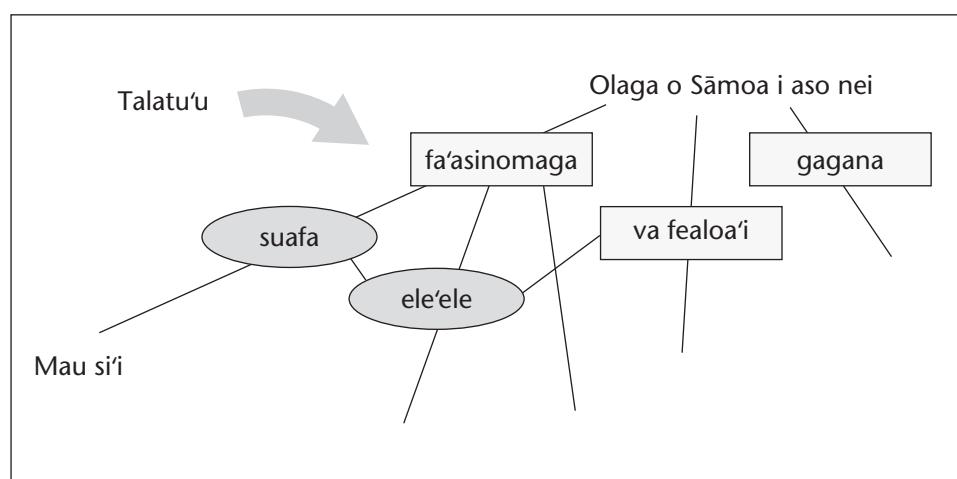
4. Sauni sa lua folasaga o siata i le vasega atoa.

Fa'aaogā la'asaga olo'o avatu e fesoasoani iā lua galuega.

La'asaga 1: Matau upu 'autū o galuega fa'atonuina

- a. Vase lalo o upu 'autū o fesili e lua olo'o i luga. ft.
 i. Aiseā e tāua ai talatu'u i le olaga o Sāmoa i aso nei?

La'asaga 2: Fa'atalanoa ma fa'aata tali o le fesili. ft.

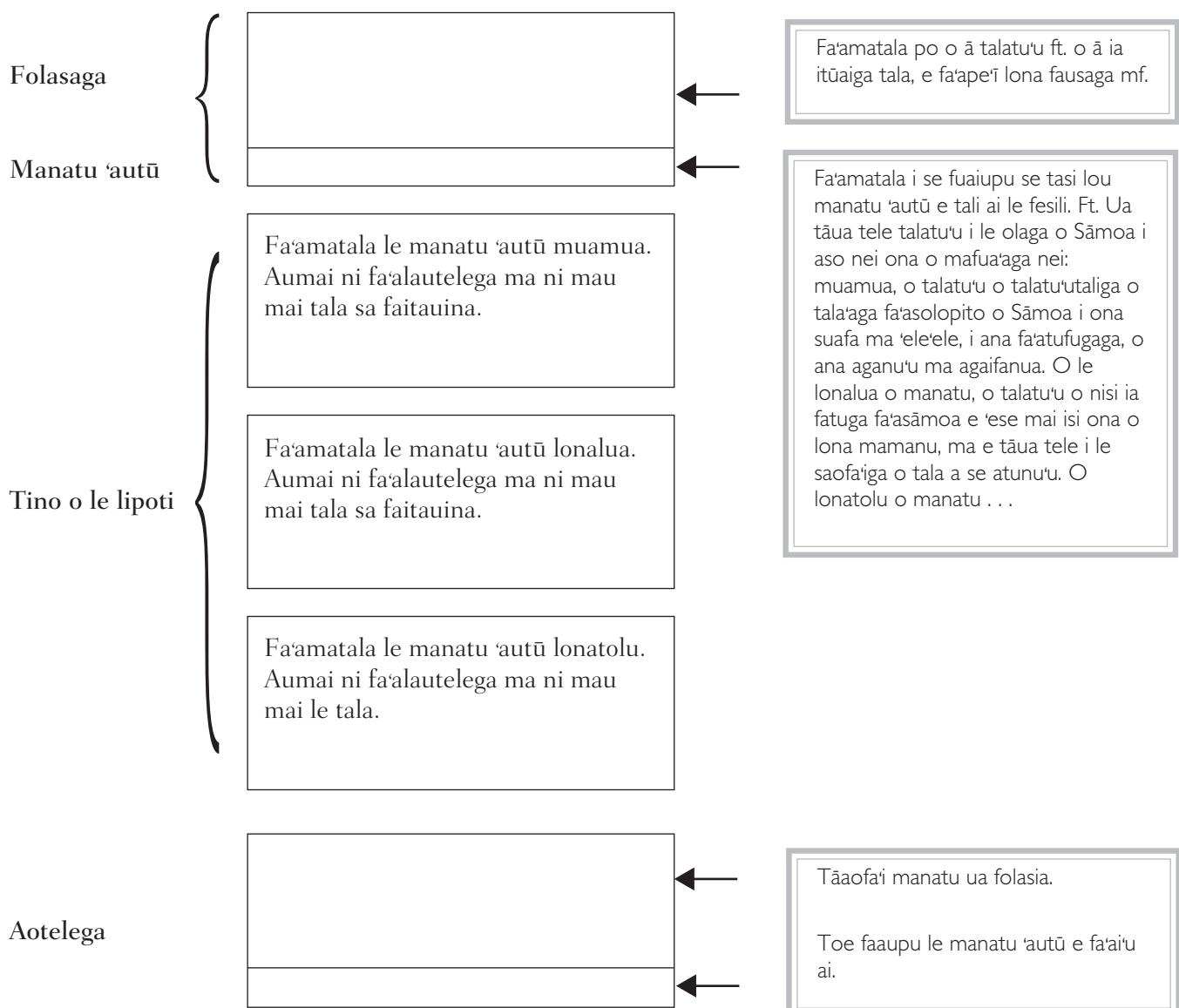
La'asaga 3: Fa'avasegaga o siata tetele

Va'ai i le Tusi 2 Tausaga 11 itulau 20–25 mo se fesoasoani i le tu'ufa'atasiga o a lua siata tetele. E tāua le fa'atalanoa, ma fa'ama'oti manatu 'autū e fa'avae ai a lua tali, fa'apea mau si'i e lagolagoina.

E tatau foi ona fuafua pe fa'apefea ona fa'aalia a lua tali i siata tetele ina ia malamalama gofie le vasega. O lona uiga e mo'omia le fa'aata o nisi vaega o le tali o fesili, ae 'oto'oto manatu 'autū e fa'aaogā ai upu.

La'asaga 4: Fa'avasega ma tusi le folasaga i le vasega

O le folasaga i le vasega e tatau ona mautinoa le fa'asologa o ouluu manatu ft. amataga, ogatotonu, fai'uga. Va'ai i le fa'ava'a olo'o avatu e tapena ai la lua folasaga:

Fa'atinoga 11

Vaogagana o va'a

O se tasi o sao tāua o fa'atufugaga, o le vaogagana olo'o iai e pei o le anoano o alagā'upu ma muāgagana olo'o fa'aaogā i le gagana o lauga. O le fa'atinoga lenei e fa'atatau tonu i le 'ausia o fa'anaunauga nei:

Gagana

Fa'aaogā le gagana faauigalua ma le Gagana o Lauga i ni tulaga e talafeagai ma le 'autū;

talanoa ma iloilo auala e fausia ai upu fou – vaega o upu, tala'aga o upu, faaofi mai o upu mai isi gagana ft. (a) ia iloa le a'a o le upu (e) ia iloa le uiga, (i) ia iloa le fa'aaogāina o le upu ia talafeagai ma lona uiga, ma le 'autū e fa'aaogā i ai;

fa'aaogā auala e fetu'una'i tatau ai upu, fuiupu ma fuaiupu ia tusa lea ma se 'autū, taimi, ma ē o fa'atatau iai.

O le iloa o le vaogagana

E tolu vaega tāua olo'o fa'amamafa i galuega o le vaogagana o fa'atufugaga o va'a.

Vaega 1: Foliga. O le iloa o foliga o upu / alagā'upu i le gagana tautala ma le gagana tusitusi.

Vaega 2: Fa'auigaga. O uiga o upu / alagā'upu e pei ona fa'aaogā ai. Ua aofia ai o latou tala'aga.

Vaega 3: Fa'aaogaga. O le fa'aaogāina tatau lea o ia upu / alagā'upu.

Olo'o fa'amanino atili atu ia vaega i le siata olo'o i lalo. E tatau ona fa'aaogā fesili olo'o avatu e mata'itū ai lo outou iloa o le vaogagana.

E 14 alagā'upu olo'o fa'amatalaina o latou tala'aga, uiga, ma fa'aaogaga i le fa'atinoga lenei. E matuā tāua lo outou sa'ilili'i ai ina ia maua'a lo outou iloa i (1) foliga o ia alagā'upu i le gagana tautala – o fa'aleoga ia, ma le gagana tusitusi – o le tusiga ina ia tutusa ma fa'aleoga; (2) uiga ma tala'aga; ma (3) fa'aaogaga.

O le iloa o se upu

FOLIGA	I le gagana tautala	Ia e mālamalama: O le ā lona fa'aleoga? Ia e iloa fa'aaogā: E fa'apefea ona fa'aleo?
	I le gagana tusitusi	Ia e mālamalama: O ā ona foliga peā faitau i ai? Ia e iloa fa'aaogā: E fa'apefea ona tusi e aofia ai ma le iloa fa'aaogā fa'ailoga?
FAAUIGAGA	O le uiga o le 'upu	Ia e mālamalama: O le ā le tala'aga o le 'upu? O le ā le uiga o le 'upu? Ia e iloa fa'aaogā: O ā nisi 'upu e fa'aaogā e fa'amatala ai lona uiga?
	O 'upu e feso'ota'i	Ia e mālamalama: O ā 'upu / ni 'upu tātou te māfaufau i ai peā fa'alogi i le 'upu lea? O ā nisi 'upu e uiga tutusa ma e ono fa'aaogā e sui ai le 'upu?
FAAAOGAGA	O le ta'atele o le 'upu	Ia e mālamalama: O se upu ta'atele lea 'upu? Ia e iloa fa'aaogā: E ono fa'aaogā so'o lea 'upu?
	O le talafeagai o le 'upu	Ia e mālamalama: O ā tulaga / fa'atinoga e ono maua i ai le 'upu lea? Ia e iloa fa'aaogā: O ā tulaga e talafeagai ona fa'aaogā ai le 'upu?

Mo le faiā'oga

O galuega olo'o avatu e mo'omia ona fa'atino i alagā'upu ta'itasi ina ia loloto ma maua'a le malamalama o tamaiti i ai. E lē mafai ona faia na'o tamaiti ia galuega ae mo'omia lou fa'atonutonuina i la'asaga ta'itasi. E lē gafatia fo'i i se piliota se tasi. A tele pe na'o se lua ni alagā'upu e mafai ona o'o i ai vaega ta'itasi i se piliota. E iā te oe lava le fa'asoasoa ina ia o'o uma tamaiti i alagā'upu ta'itasi.

1. Galulue i vaega ta'ito'alua i le ta'ito'afā.
2. Fa'asoa alagā'upu e 14 i vaega (ia tasi lava le alagaupu e au'il'iili e le vaega i le taimi e tasi).
3. Fa'atino galuega nei e vaega ta'ito'atasi mo la latou alagaupu.

Galuega e fa'atino e vaega ta'itasi mo la latou alagā'upu

1. **Foliga** – fa'aleoga ma tusiga. Faitau ia sa'o le fa'aleoga o le alagā'upu, ma ia sa'o le tusiga e pei ona fa'aleo ai.
2. **Uiga** – faitau ta'i'to'atasi lē leoa fa'amatalaga i le alagā'upu po o le faitau feauaua'i o palakalafa po o fuaiupu.
 - i. Galulue ta'i'to'atasi e tusi ni au fesili se 20 e uiga i le fa'amatalaga o le alagā'upu. Tusi au tali o fesili ta'itasi.
 - ii. Fa'afesuia'i fesili ma tali ma se isi o le tou vaega. O lona uiga o au fesili na tusi ma o latou tali ua tu'u i se isi lava tagata o la tou vaega.
 - iii. Galulue ta'i'to'alu ma le tagata ua ave i ai au fesili ma tali. Auaua'i e fai fesili ma fa'alogi i le tali a lē na tusa fesili pe sa'o (O lona uiga pe tutusa ma lana tali na tusi, ae pe sa'o fo'i i lou manatu auā sa e faitau ai fo'i i le fa'amatalaga).
 - iv. Fa'atāga:
 - a. filifili se va'aiga (scene) se tasi olo'o i le fa'amatalaga o le alagā'upu
 - e. vaevae le tou vaega i tagata olo'o i ai i le va'aiga
 - i. fa'atalanoa pe fa'apefea ona fa'atino, o ā tala ma tāga e fai, o ai e muamua, o ai e soso'o mf.
 - o. a māe'a ona vala'au lea o le faiā'oga e 'TAOFI', ona tu tia'a lea o vaega uma, tu'u uma talanoaga ma tāga olo'o fai, i le mea lava na vala'au atu olo'o iai
 - u. fa'asolo le faiā'oga i vaega ta'itasi ma fa'atonu – e 'Ala mai' – amata ona toe gaoioi fa'atinoga o le va'aiga ua filifilia i le tu'ufa'atasia o tāga ma tautalaga olo'o mana'omia.
3. **Fa'aaogaga** –
 - i. Ta'u mai se isi fuaitau e uiga tutusa
 - ii. Fa'aaogā tatau le alagā'upu i sau fuaiupu po o sau tautalaga pu'upu'u lava.
4. **Toe sasa'a le fafao** – Fa'aaogā fesili olo'o avatu i le pusa 'O le iloa o se upu', e te mafaufau ai i lou iloa o le alagaupu sa fa'atalanoa e le tou vaega.
5. **Tu'ufa'atasi le vasega** – Fa'atino e vaega taitasi la latou alagā'upu ae mate e le vasega le alagā'upu.

1. O atu va'a si'i so'o

E moni lava lea mau. Se ā le aoga e fai ai le va'a ma tu'u i lona siitaga i le faleva'a po o lalo o le ulu, fau, fale (mf), ae lē fagota?

O le ia olo'o faatatau i ai le upu o le atu. E iai vaitau o le tausaga, fai mai faaupuga a tautai,

'Ua ta le taiatu'

'Ua tetele le taiatu'

O lona uiga, ua taa maouta atu. O isi nuu e iloa atu lava i uta le aai o atu i va'a. E iai foi vaimasina e taa maotai ai atu, ma ua mamao tele. E faigata ona o va'a o Sāmoa e taualo, ona mālōlō foi lea o tautai.

O le faauigaga la o le upu, e iloga lava le va'a alu so'o e alo atu, e maua so'o atu. E lē faatalitali se'i ta le taiatu. E iai lava le aso e oso atu ai le va'aalo ae fetau ma atu, ona maua foi lea o atu. E tete'i tautai o le nuu ua ta'u atu le va'a o Pai e fia atu, ae le'i alo va'a o le nuu.

O le masani a tautai o 'āiga, e usu i le faatoaga po o se galuega oloo fai, ae faafiaifi e alo, (va'aalo po o se nofoatasi) i vaimasina e le'o taina ai le taiatu. O lea masani ua faapolokalameina ai galuega ma feau o le aso mai le Aso Gafua e oo i le Aso Toonai. E fai le galuega i le taeao ae alu e alo i le aoauli pei se taelega, ae maua ai atu mo le 'āiga.

Faatoā lē siia le va'a o le tautai ina ua ma'i, pe o le fono po o se galuega a le nuu po o le ekalesia.

O va'a e o faaitulā e alo, e ta'ua oloo faavaeaso/vaeaso.

2. Ua sau le va'a na tiu, tau mai i le va'a na tau, olo'o mamau lago o le va'a na faoafolau.

O aso anamua, na 'a'ave mai ai tala o le lalelei o le teine o Māisagamai i Falelatai. Sa alu i ai aumoega a manaia ma alii maualuluga. Na alu le aumoega a Tuiatua Fotuatama'i i le tama'ita'i ona nofo ai lea o le teine, ona te'a lea o Māisagamai i Aleipata i le 'āiga o lana tane.

E sau la le aumoega a Tuitoga, ua nofo le teine i le Tuiatua, ona toe foi lea o le va'a o le Tuitoga i Toga.

Mulimuli ane, ona sau ai lea o le aumoega a Tuifiti, peitai na logo le Tuifiti o le tamaitai ua nofo i le Tuiatua ma ua te'a i Aleipata. Na faapea Falelatai ua toe foi le va'a auā na ui lava i tuāfanua, ae leai. Na faapea le Tuifiti i lona auva'a, 'tatou o i Aleipata pe moni, auā e iai lava lo'u masalosaloga le iloa po o faalafi le teine e le 'āiga ma le nuu'. Na alu loa le va'a i Aleipata.

O aso ia o mānu le 'ata. O Tuiatua foi o se tupu fiafia i le tiu malie auā o lona faiva lea a o taule'ale'a.

E alu atu la le va'a o Tuifiti ma tuutaula i Aleipata, o moemalie le Tuiatua. O le afiafi, na a'e mai ai le tiuga a le Tuiatua, ma e tau mai, o taula atu le va'a o Tuifiti i gatai, ona masalo lea o le alii ma ua lē fiafia.

Na iloa lelei e le fafine uiga fuā o le alii, ona fai atu lea o le masiofo i le Tuiatua a o afio pea le Tuifiti, 'alii e, o lenā ua sau lou va'a na tiu tau mai i le va'a na tau, ao lenei lava e mamau lago o lou va'a na faoafolau'.

O le gagana faigofie tautino:

- O le va'a na tiu malie, o le va'a o Tuiatua
- O le va'a na faoafolau, o le fafine
- O le va'a na tau, o le va'a o Tuifiti.

A faamatalaina:

'Tuiatua, o lenā ua foi mai lou faiva, ua e tau mai i le va'a o Tuifiti oloo tau, a o a'u lava lenei o lou va'a na tuu i lou fale tofa, o lenei lava ou te faatali mo oe la'u pele. O si ona loto masalosalalo na sau ai sei va'ai, ma ua talitonu o a'u lava o lau avā.'

Ou te manatu e tutusa lelei lenei upu ma le faaupuga:
'O le tali filemu e liliu ese ai le ita.'

O le upu mālie avea ma leo malie e inu ai le faalogo, matala ma tafe lēmū i alatoto.

O le upu fiafia ma faatupu manatu.

3. Sii le va'a

Tūlei le va'a

Alei le va'a

Tau matai

O le upu faamanatu. A sauni le va'a e fagota pe folau foi, e tatau ona iai mea uma e manaomia ma aogā. Ia iloa lelei foi, e iai faigata o le sami. E lelei le tupu se matagi malosi ae mafai ona faafeto'ai e le va'a ma le malosi o tagata. E lelei le a'e ae leaga le to i moana.

4. E faapōpō ni aso ua

Ae lē tuua aso folau

O le upu tima'i. O le faamanatu o le olaga o le Sāmoa i le sami, tusa lava pe timu ma pogisā aso, ae lē tuua ai malaga i va'a. (tulula po o fautasi). A faatatau i le olaga, tusa lava pe tele faalavelave, ae lē tuua ai le mea e tatau ona fai.

5. Se'etia i le malū o le tai taeao

O se upu lapalapata'i. Se'i toe va'ai lelei pe moni lava le malū ua lafo ona o le pe o le tai, ne'i mao alu le va'a ae fetau i matagi malolosi.

Aua e te manatu fa'atauvaa'i se tagata ne'i e va'ai tino po o nai ona uiga agamalū ma lē tautala, ona e fuaao lea o tagata i sou manatu.

6. Faatili foe mo le a'e

Uiga: faatotoe se malosi e alo ai le va'a i fanua pe 'ā a'e le faiva.

7. Fili i le tai se agava'a

O lona uiga, saili i le tai se tagata e iloa aga a le va'a i luga o le sami. A tuu le va'a i tai, e sii i luga ma alu i lalo. E taumalualua, ma a ti'eti'e ai le tagata e lē masani i uiga o le sami ma le va'a, e lē mau nofo ae palasi i le sami.

O le tagata masani, tiga le siisii o le sami ma taumalualua le va'a, ae pei lava e leai se mea o tupu.

O le upu lea ua avea ma fua e su'e ai se tagata talafeagai mo se tofiga.

O lona uiga, o tomai moomia mo se tofiga po o se avanoa, e ao lava ona fua ai se tasi oleā filifili mo se avanoa.

8. Ua logo lē nai atea

Ua logo foi lē nai ama

O le va'a e lua ona itu. O le itu i matau, o le nai atea, ma le itu i ama.

E tatau ona fesootai i se mea oleā fai po o se mea oleā tupu po ua tupu.

Afai o le va'aalo, o le itu i matau, e mafafia ma e tele atu ona pufagota. O le itu i ama e fai si manifi o lona itu ma e itiiti foi pufagota.

O le upu e faatatau i tagata oloo i le va'a peitai e fesootai foi le itu i matau ma le itu i ama.

E faaaogaina tele lea upu i tautai oloo faaaogaina le iatolima faatatau i tāua o le suani ma le suati.

9. E lē aiā moo i liu o va'a

Tusa lava pe iai le moo i le liu o le va'a e lē afaina. E mafai lava ona pipii taliaga i luga o le pūoso ae avanoa lava le liu mo mea e tuu ai.

10. O aso ua mavae sa o tatou feiloa'i i si'utila ma ulu la Sa tatou piiama, a o lenei ua tatou fesilafai i le avafatafata

O aso anamua sa lē feiloai tautai o le isi nuu ma le tasi nuu, po o tautai o le isi motu po o tautai o le atunu i le isi atunu.

O le folaua a le Tuitoga ma le Tuisāmoa. E folau mai Tuitoga ae folau atu Tuisāmoa. A iloa atu e Tuisamaoa le tula po o le ulu la o le va'a o le Tuitoga ona toe seu mai lea i fanua ae toe liliu foi le sa o le Tuitoga.

Na oo i se tasi aso ua toe folau Tuisāmoa. Ua na iloa atu le la o le sa o le Tuitoga. Ua lē seu i fanua a ua folau pea. Ua lē seu foi i fanua le Tuitoga a ua sau pea. Ua felāta'i, ua tālotalo mai le Tuitoga ma ua faapena foi ona tali atu Tuisāmoa ona la piama lea, feofoofoai ma toe tuuama, ina ua maua le tonu oleā feiloa'i i maota, ae oleā aumai e Tuitoga ni niu ae avatu e Tuisāmoa ni moa ma Tuitoga.

O le aso ua faae'e le va'a o le Tuitoga ma lana aumalaga oleā foi i lona atunu, na tasii mai ai atoniu o le mealofa a Tuitoga ia Tuisāmoa, ae alu atu foi le solo a Sāmoa ma ato moa mo Tuitoga.

Na tetee le va'a ma tāloatalo mai foi Tuitoga ma lona auva'a, ae ofoa'i loa le pese a Toga

‘Tuisāmoa a niu niu pulu

‘Tuisāmoa a niu niu pulu

‘Tuisāmoa a niu niu pulu

Ae alalaga atu tagata Sāmoa

‘Tuitoga e, a moa moa lulu

‘Tuitoga e, a moa moa lulu

‘Tuitoga e, a moa moa lulu

O le upu faamatemate leaga sa ola Sāmoa i aso anamua i tauisoga.

O se isi taofi, o moa na ave ae lē o niu.

11. Ua mama i oa ua mama i taloa

O le va'a e mama so'oga o oa, toe mama le vailiu tele. Ua tatau ona ta se va'a fou.

12. A gau le tila tuu i Manono

O le upu na maua mai i le taua na sii mai i Salāfai i le Tuiaana ina ua fasia La'ifai i Leulumoega, ona o le tama'ita'i o Matauiafata sa nofo i le Tuiaana Maugamataotao pei o lea foi tāofiga.

E fetau i le taunu i Sāmoa o le 'auuso o Utu, Taua, Lega, Ga'e, Loga ma Lili ae avatu loa le tala e uiga i le fuatau a Salāfai lea ua sau i Aana i le taua ona toe fa'aare lea o va'a o le 'auuso ma tuliloa mai le taua. E oo mai i gatai o Manono (ina ua aga'i i Falelatai i le nuu e ā'ea ai le tula e faapea oloo afio ai

Tuaana), o tatau le fua a Savaii. E faapea se tala maua i tagata fagogota, oloo taumafai tila o isi va'a ua gaui i le matagi ona tu lea o le tama o Utu poo Ututauaofiti i le taumua o lona va'a ma alaga, ae o taofiofi le fua i le matafaga, 'fa'ae'e le fua tatou o e tau le taua, ua i o tatou lima le manumalo. A gau le tila tuu i Manono'.

O le upu faalā'e'i'au, ina ia maua le loto tele e faataunu ai se faamoemoe ae 'aua le fa'atagataoti, ona o nai faaletonu läiti. E faatatau i le tagata pala'ai po o le tagata fefe vale.

13. O le va'a ua teu folau

O le upu e faatatau i le tagata ua sauni i lona oti, ona ua ia iloa o lona ma'i lea.

O ia lava o le va'a, a oti ona alu ai lea o lana malaga.

E lē 'avea lenei upu i le tagata ua leva ona mafaufau, o le oti o le tali lea o lona faafitauli ae mulimuli ane, ona pule ai lea i lona ola.

14. Ua agiga le tatau

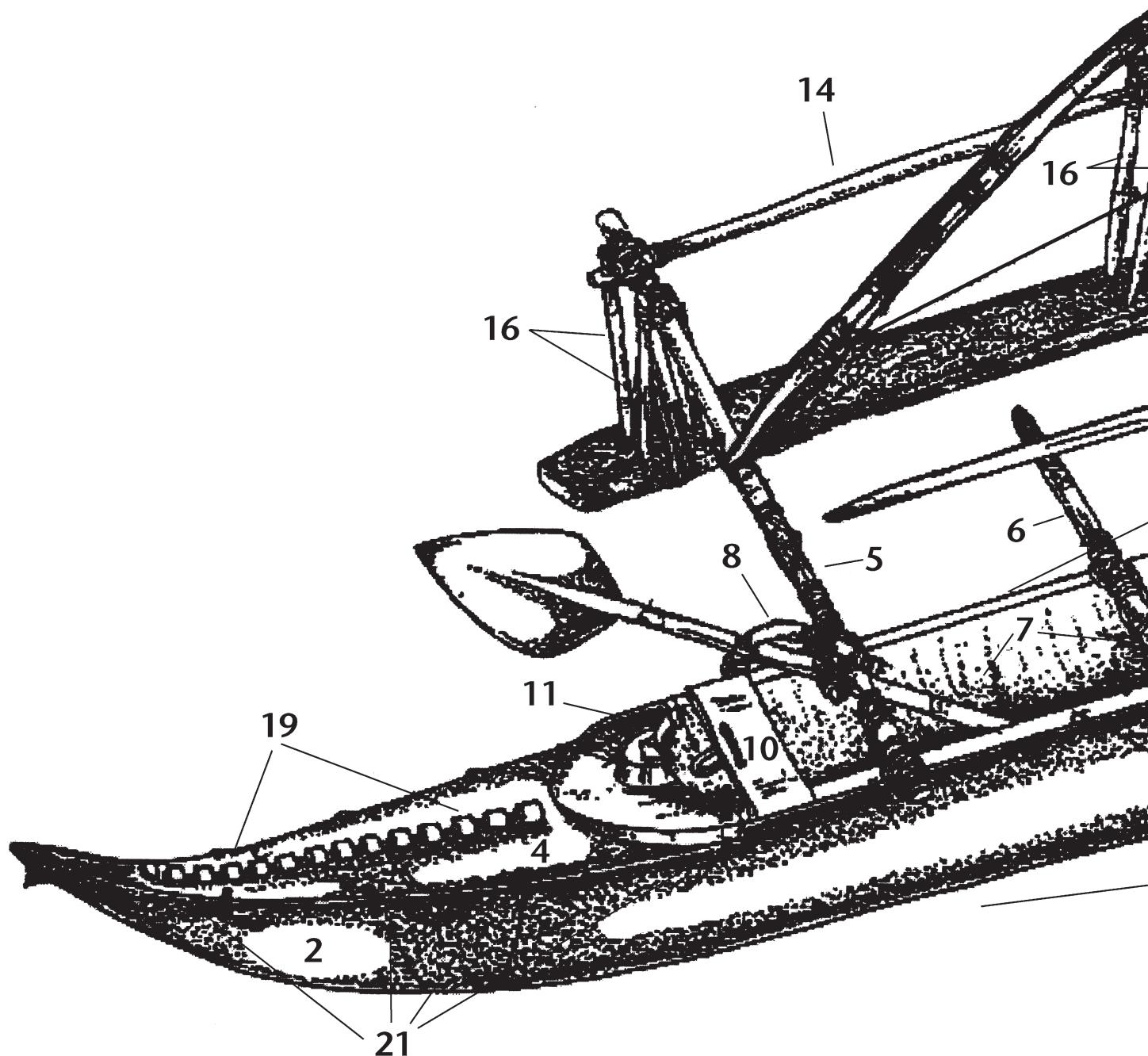
O le tatau o le igoa lea o le fu'a e sisi faavaeloto i le tila o le va'a e faailoa mai ai se faalavelave. Afai o se tautai po o se tasi ua manu'a tigaina i le sami pe oti foi, ona sisi faavaeloto lea o le fu'a – ua agiga le tatau. O le lau'a po o se 'ie'ie e tatau e fai ma fa'ailoilo o se fa'alavelave.

Fa'atinoga 12

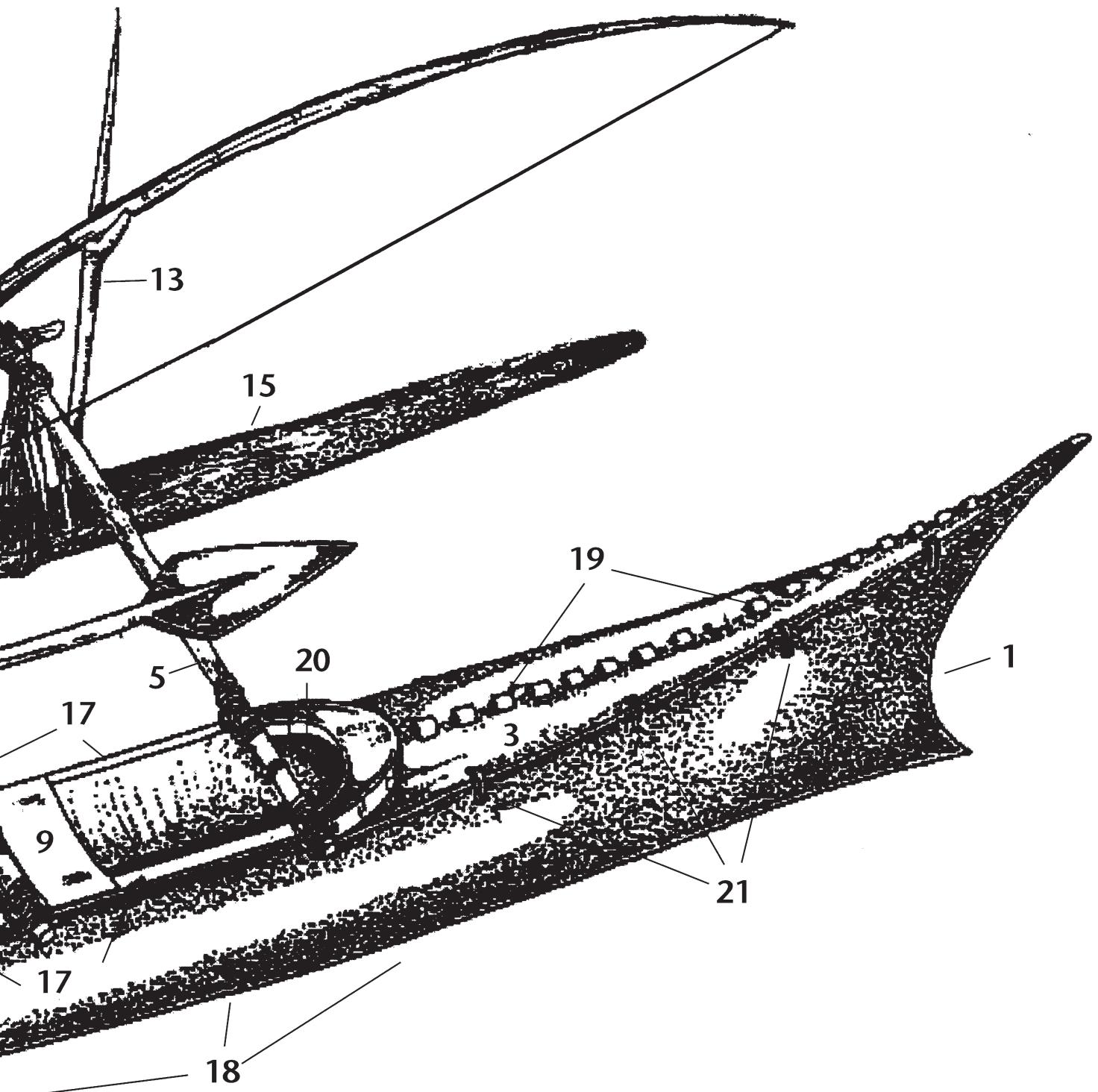
O se va'aalo

1. Va'ai i le ata o le va'aalo olo'o avatu ma mātau vaega 'ese'ese olo'o fa'anumera.
2. Fa'alogo a'o fa'amatala e le faiā'oga le aogā o vaega 'ese'ese nei.
3. Fa'atumu le pusa o fa'amatalaga olo'o avatu.
4. Galulue ta'ito'alua.
5. Auaua'i e vala'au e le isi le vaega o le va'aalo ae ta'u mai e le isi le aogā.
6. Fa'atalanoa a outou tali i le vasega atoa.
7. Galulue ta'ito'alua – vala'au vaega e le isi ae fa'asino le isi. Fesuia'i. Fa'aauau se ia mautinoa igoa ma vaega o le va'a e fa'atatau i ai.

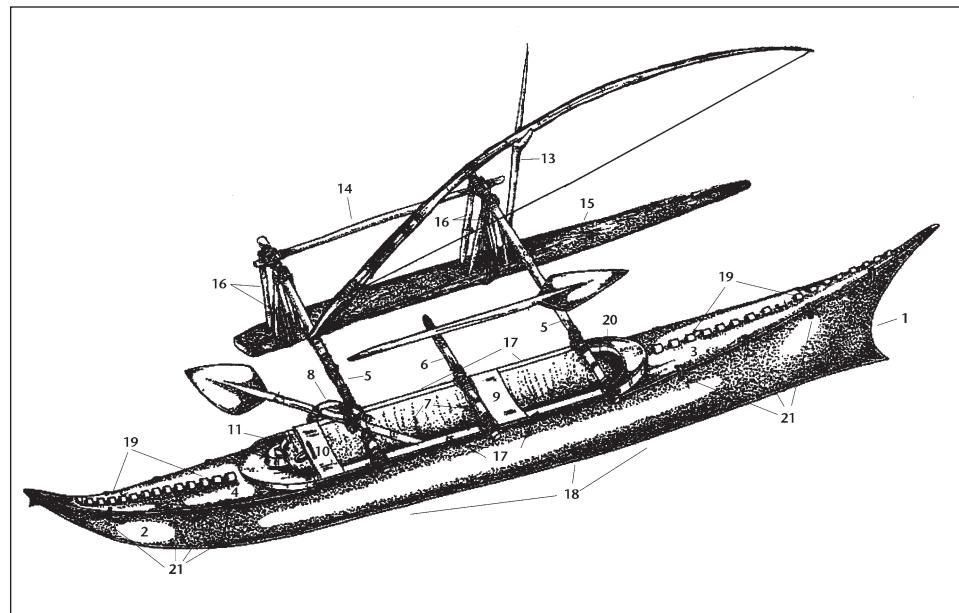

Ata 14.0 Vaaalo

Vaega	Igoa o le vaega	Aogā
1	taumua	
2	taumuli	
3	tau taumua	
4	tau taumuli	
5	iato	
6	iatoloto	
7	vailiutele	
8	pu'ega	
9	nofoa o le foemua	
10	nofoa o le tautai	
11	futia	
12	lago'ofoe	
13	pou 'ofe (failā tu i le ama)	
14	tatao	
15	ama	
16	tu'itu'i	
17	oa	
18	ta'eles	
19	pule	
20	pūoso	
21	mata 'afa	

Vaega 3

Fa'atufugaga o Tāgape'a (Tatau ma Malu)

Fa'atinoga 1

Vaogagana

1. Va'ai i le lisi o upu olo'o avatu.
2. Galulue ta'ito'atasi e tusi i lalo le uiga o upu e pei ona e iloa ai i le taimi nei. Fa'atumu le pusa olo'o i lalo o le **Uiga olo'o iloa i le taimi nei**.
3. A māe'a ona fa'atalanoa uiga o upu, ona toe tusi lea i lalo le uiga sa'o i le pusa **Uiga e tatau ona iai**.

Upu	Uiga olo'o iloa i le taimi nei	Uiga e tatau ona iai
Āiga Sa Tagaloā		
Taemā ma Tilafaigā		
Sura		
Tolouena		
lama		
'afu o le tufuga		
mātū o faiva		
soa		
apisā		
pa'upa'u		
'aumaga		
malosi o le nu'u		
feagaiga		
soga'imiti		
pula'ū		
tunuma		
au		
ta'utinoga		
tāuga		
galuega agai		

Fa'atinoga 2**Talatu'u o Tāgatatau**

1. Galue le tagata lava ia.
2. Fa'alogologo a o fa'amatala le talatu'u o tāgatatau e le faiā'oga.
3. Fa'atumu le siata olo'o avatu e faailoa ai le tala'aga o tāgatatau.
4. Fa'asino nofoaga, nū'u ma motu olo'o aofia i le tala.

Vaitaimi	Nofoaga	Tagata na auai	O mea na tutupu	O le taunu'uga na iai

Talatu'u o TATAU

○ le Fa'atufugaga o Tatau ma Malu i aso anamuā anamuā lava, sa na'o le Āiga Sa Tagaloā lava sa iai le atoau ma lea poto maoā'e. Sa na'o tama foi ma teine o le Āiga Sa Tagaloā sa tatā a latou tatau ma malu.

○ se tasi vaitaimi, na avea ma aso faigata. Na vātau le Āiga Sa Tagaloā ma le Āiga Sa Sa'umani ma oo le taua i le ala i Fuiono i Manu'a.

Na ta'ape le Āiga Sa Tagaloā. Na ō tagata o Fa'atufugaga o Tāgātatau i Fiti ma ave le atoau, ae faatoā toe faafoi mai i Sāmoa e le 'auuso teine, o Taemā ma Tilafaiga.

Oloo faamaugagana lea e le pese
 'O le malaga a teine toalua
 Na feausi mai Fiti i le vasaloloa
 Na la aumai ai o le atoau
 Ma si a la pese e tūtūmau
 Fai mai e tatā o fafine
 Ae lē tatā o tane.'

Na sui le pese ina ua totofu i le faisua, ona tatā lea o tane ae lē tatā fafine.

Na faaaauau pea le feausiga ma a'e i fanua o Safotu. Na taunu'u ia Lavea, peitai e le'i mate'ia e Lavea si o la faiva, ona toe o lea o tamaitai ma afe i Salelavalu. ○ le tale o Mafua na tali ai, peitai, e le'i mate'ia foi e Mafua si o la faiva.

Na faae'e le vaa taumualua o teine ma folau mai ai i Upolu. Na taunu'u i Safata i le nuu o Mulivai. Na malolo i le tale o le tamaloa ua suafa nei ia Su'a.

Na mate'ia e Su'a le faiva o teine ona tuu lea i ai o le atoau ma o le ulua'i Tufuga Ta Tātau muamua lea.

○ Tolouena faatoa maua mulimuli ane ma lua ai Tufuga Ta Tatau na maua ai nei le Falelua o Sa Su'ā.

5. Usu le pese o le tāgatatau. Fa'atalanoa le feso'ota'iiga o le pese ma fa'atinoga i onaponei.

Fa'atinoga 3

Fa'alogo ma mātau manatu 'autū

1. Fa'alogo a'o fa'amatala e le faiā'oga matā'upu ua aofia i le fa'amatalaga **O Tatau ma Malu.**
2. Tusi i lalo le uiga e tatau ona iai o upu e pei ona avatu i le Fa'atinoga 1.
3. Fa'atalanoa ma lau paga a lua tali i fesili nei:
 - a. E fa'apefea ona avea le tatau ma auala o le tama talavou i le saofa'iiga a 'aumaga o le nu'u?
 - e. O le ā le ta'utinoga olo'o fa'amau e le tatau?
 - i. O le ā sou manatu – O mafai i aso nei ona tauave lea ta'utinoga? Aiseā?
 - o. Fa'amatala le mau lenei i le aumaia o ni fa'alautelega.

O Tatau ma Malu, o faamaugagana sa tusia i le pa'u o le tagata; e le'o ni mataitusi, a o ata. O le Fa'atufugaga foi, o le 'api 'anagatā sa teu ai le olaga faasāmoa ma lona si'osi'omaga.

Tatau ma Malu

O Tatau ma Malu, o faamaugagana sa tusia i le pa'u o le tagata; e le'o ni mataitusi, a o ata. O le Fa'atufugaga foi, o le 'api 'anagatā sa teu ai le olaga faasāmoa ma lona si'osi'omaga.

O le tatau o le auala lea e ui atu ai le tama talavou i le saofaiga a aumaga o le nuu. A fanau se alo o se alii ae o se tama, ona amata lea ona faaputu lona lama, o le lama lenei e le gata ina ta ai le manaia, ae tata uma ai foi ma tama talavou o le nuu, ua tatau ona tata. E oo foi la i le aamiga o le tufuga ma le **'afu o le tufuga**, e fai uma lava e le manaia ma lona āiga. O le upu faasamo, **'o mea a Tamalii e pala i Faleupolu'**, e oo foi la i mea a fanau a tamaalii, e pala foi i fanau a faleupolu ma fanau a taulele'a.

O le tatau o le **tautoga oti** a le tamatane, o le tautoga e tusitusia ma faamau i lona tino, seia oo i le oti. O le galuega muamua a le tufuga e fai, o le faamatala taitasi o uiga o mamanu o le tatau i le autata, e faamanino foi e le tufuga i tamatane talavou, o le ta'utinoga oleā ta i lona tino, e ao ona usitaia ma faamaoni i ai. Afai ua ioe tama i lea tautinoga, ona amata loa lea o le galuega a le tufuga.

O tufuga e fai o latou **soa**, e fai foi le autufuga e pei o tufuga faufale ma tufuga fauvaa/tavaa. O galuega a le **mātū o faiva**, o le ta o le tatau, o le galuega a lona soa, o le falō o le pa'u e ta foi pe ā mālōlō le ta'ita'i. O le autufuga e solo isi, e palulama isi, e lomilomi ma falōpa'u isi. O le apisā o tufuga, e tutusa lelei lava ona tapu ma isi apisā.

O le upu taatele a le atunuu, fai mai o le tatau o le laei o le tamatane. O aso anamua sa fai **pa'upa'u** (titi laulaau) o tama, e iloga manaia ma tama e faapelepele i ai āiga, e le mamago o latou pa'upa'u aua o le galuega faifai pea a olomatutua, le fatu o le pa'upa'u fou o le manaia, po o le tamalii, po o so'o se tama foi. E iloga

foi i le nafa o tamaitai, le tama e toatele ona tuafafine, ia po o se tama foi e amanaia ma faapelepele i ai tamaitai o lona āiga.

A mamago titi laulaau, ona valavala lea ona ua manumi laulaau, pe toulu foi ma aliali atu ai itutino e le tatau ona aliali o le tamatane. Peitai, pe ā valavala le pa'upa'u o le tamatane, ae oloo iai sana tatau, ona soloatoa mai lea o ona itutino e le tatau ona aliali. O lona uiga, o le pa'upa'u po o le titifau mf. o le tama Sāmoa, o le laei pito i fafo, aua e le feoai tamatane na o ni tatau, ae leai ni laei (tulou).

O nafa o le **'aumaga** e pito i sili ona mamafa ma faigata auā o le malosi o le nuu, nai lo nafa o saofaiga uma olo'o i totolu o nuu ma alaala faga. O le malosi lea o le nuu, e faato'a le vao, fagota le gataifale, totō maumaga, tau taua, ati pa, ta auala galue, fai suavai, mf. O le aogā lena o le tatau, aua talofa e mamafa ona nafa, ae faigata foi lo la vatapuia ma lana feagaiga, o le mea uliuli o le mata o le tuagane lona tuafafine, pe masue' ane lona titi a o iai tuafafine po o ni tamaitai o lona āiga, e faapogisa e lana tatau ona itutino e tatau ona pogisa i le vaai a ona tuafafine.

E iai le pe'a e ta'ua o le pe'amutu ma o se pe'a amusia ona o le lē uma ona ta. O le masani a le atunu u e lau le pe'amutu ma e lē uma lava lona gao seiloga e alu e toe taoto ina ia faauma lana tatau. O le tele foi o pe'amutu e le faaalialia.

O malu a tamaitai, e leai ni tautoga e fai i ai. Peitai, e iai isi mamanu e tata i tualima ma ogalima o tamaitai matutua o le atunu u, o mamanu na e faailo ai se **matua'u'u** ua iloga i ona faiva alofilima, e pei o le lalagaina o ietoga, fafaiga o lau'a ma siapo, lalagaina o iesina, falalilii, ma so'o se meataulima.

1. Faitau ma mātau la'asaga o galuega fa'atino o le tāga pe'a.
2. Tusi se siata i se pepa A3 e fa'asolo ai la'asaga o galuega e fai.
3. O ā vaega tāua o le olaga fa'asāmoa olo'o fa'avae ai la'asaga ma fa'atinoga?
4. Fa'atalanoa tali e le vasega atoa.
5. Fa'amatala ma fa'amaumau galuega a tagata nei:
 - tufuga
 - solo
 - toso
 - tuafafine
 - 'autapua'i.

Tāga tatau

O le fa'atufugaga o tāgape'a (Tatau & Malu), o se tasi fo'i lea o galuega **agai**.

A tasi i le matai ma lona 'au'āiga ole'ā faia se tagape'a (tatau & malu) ona filifili lea o se tufuga ta pe'a, po o **Su'a** po o **Toluouena**.

A maua le tufuga, ona sauni lea o se matai e alu e ave le **tāuga**. A avanoa ma talia e le tufuga le tāuga ona ta'u ane lea i le tulafale na avea le tāuga, o le aso e taunuu ai i le 'āiga o le 'autatau, ona foi lea o le matai ma logo le sa'o.

E tapena fale ma taumafa e faatali ai le tufuga-ta-pe'a. E usu foi le nuu pei ona faia i le tufuga faufale.

A mā'e'a le 'ava o le feiloa'iga, ona feiloai lea o le tufuga ma le matai e ona le 'autatau. O lea feiloaiga e faailoa ai e le matai i le tufuga le aofa'i o le 'autatā (tele pe itiiti). E ta'u ai foi i le tufuga le faamoemoe, faatasi ma le tagata e ulu i ai le 'autatau.

A mana'o le tufuga e amata ai lava i le aso lea, ona fua loa lea o le vaa o le pe'a a le ulutatau, ma taoto loa.

E pule le tufuga i le telē o le tāga a le tagata i le aso, ona mālōlō lea, ae sauni ane le tagata lonalua ma faasolosolo ai lava. E masani ona tovā teine e amata a latou malu pe'a tuuitiitia tāga a tama.

O le tala o le fale e fai ai le galuega, e sa ona soli e le 'autapua'i, sei vagana le tagata olo'o ta, le tufuga, le solo ma le toso. Faato'a mafai ona soli le tala lea, pe'a fai o lē olo'o ta, ua matuā tiga lava, ona aumai lea o lana feagaiga (tuafafine) ma faanofo i ona autafa, e fai ma vaaiga faalototele ma faamalosi atu i lona tuagane, 'Sole, a e alofa i o'u mata, ta ia uma lau pe'a, ne'i ulagia ita'. O le autapua'i, e fai pesega malie e fiafia i lē olo'o ta ma ia avea ma vai mālū i taotoga tiga.

E pule le tufuga i le taimi e mālōlō ai mo taligasua ma le taimi manava o le aso.

E ofoofogia le galuega a le tufuga tāpe'a. E leai se ata, ae ta i le mafaufau. E toso, ta ma solo, ae a tuuese lima o le toso ma le solo, ona taoto mai lea o se mamanu manaia.

1. Faitau ma fa'atalanoa ma le faiā'oga. Fa'aaogā ata mo se fa'apupulaga atili.

Meafaigaluega a le Tufuga:

'Tunuma Momoe Faatasi ae le fepiitai'

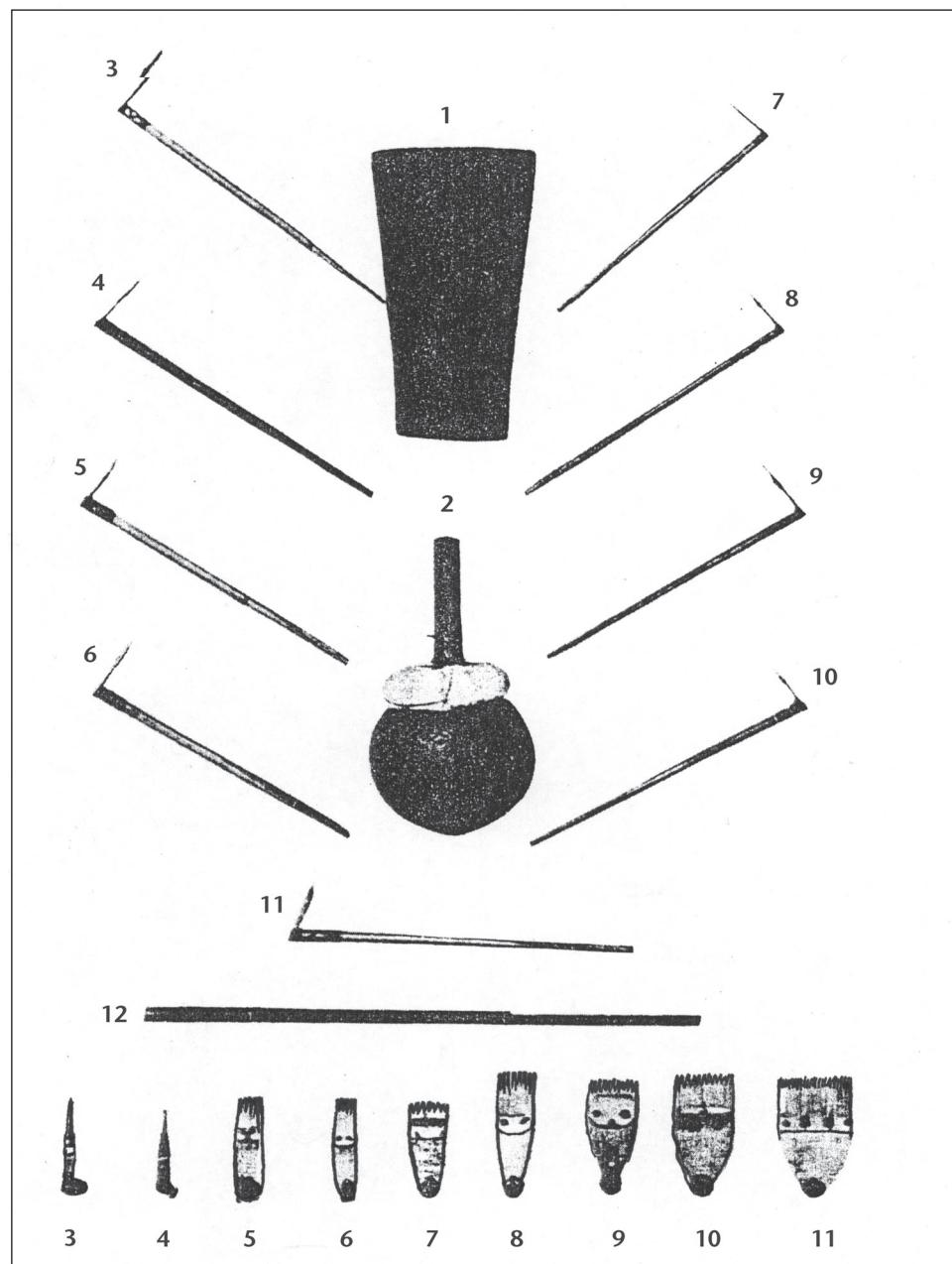
O le alagaupu lena oloo aumai ai le igoa o le 'ato laupapa po o le **tunuma** a tufuga ta tatau. O totonu o le tunuma lenei e faatutu ai **au** ta tatau, e tuu faatasi i le tunuma po o le ato laupapa, ae le tatau ona fepiitai, aua e fepiitai loa, ona gaui lea o mata o au. O igoa o au ta tatau o:

- i. au-tapulu laititi
- ii. au-tapulu tele
- iii. au-sogi'aso
- iv. au-mono.

E tuu le tunuma lenei i totonu o le atolaufala, pe o le isi foi tunuma lapo'a oloo iai lama ma lau'a, lega ma faguu'u e fo ai tatau.

Ata 15.0 O le Tunuma

Ata 16.0 O meafaigaluega a le tufuga ta tatau

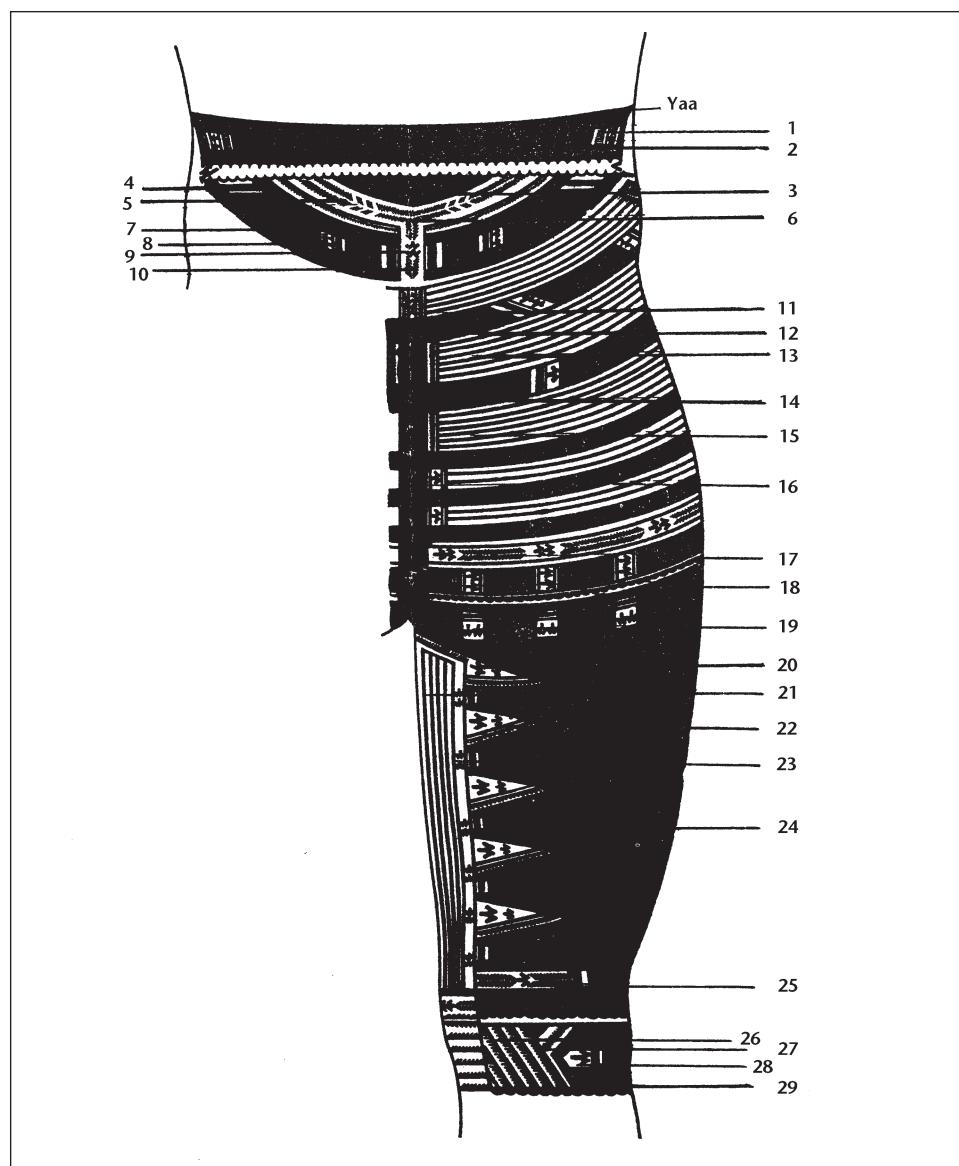
Fa'atinoga 6

Mamanu ma ō latou uiga ma fa'auigaga

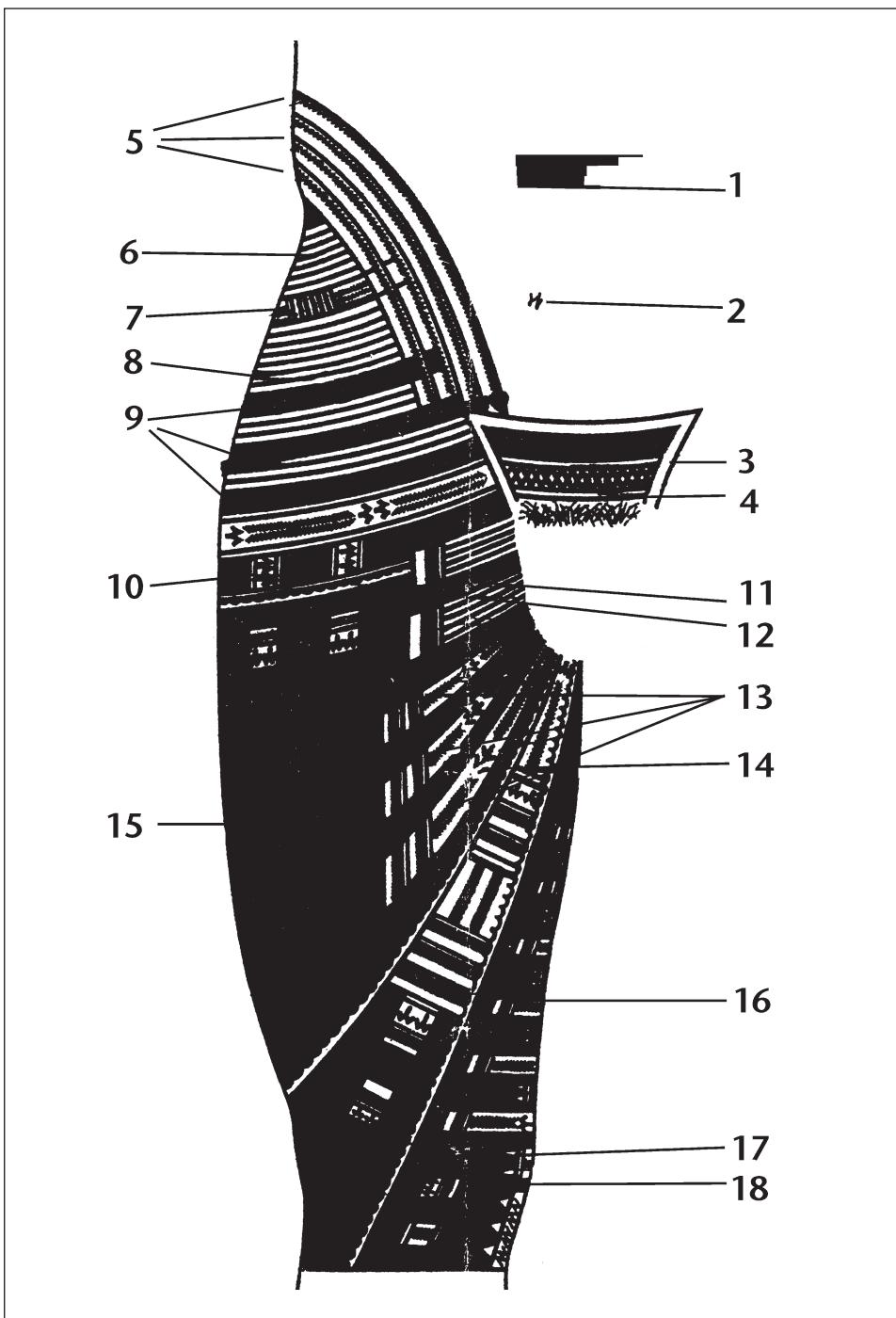
O tua o le pe'a

1. Galulue ta'ito'afā.
2. Fa'afetaui le ata o le vaega o le tatau ma lona numera sa'o.
3. Mātau foliga o le ata ma vaega o le tatau e maua ai.
4. Faitau le uiga ma le fa'auigaga o le mamanu olo'o i fa'amatalaga tusitusia.
5. Fa'afeso'ota'i vaega ma le ola o aso uma. Aiseā e tāua ai?
6. Tu'u fa'atasi le vasega ma fetufaa'i.

1	tua
2	fa'aila
3	pulatama
4	fa'aila
5–6	fa'aatualoa
7	pulatama
8	fa'aila
9	gogo
10	fa'aatualoa
11	fa'aila
12	tafani
13	'aso
14	tafani
15	fa'atalalaupaogo
16	tapulu, ivimutu
17	fa'aatualoa
18	'asotalitū
19	fa'aila
20	tapulu
21	atigivae
22	fa'amuli'alialao
23	gogo
24	fa'aila
25	fa'aatualoa
26	'aso o le fusi
27	fa'atalalaupaogo
28	fa'aila
29	tapulu

Ata 17.0 Va'aiga i tua o le tatau

Ata 18.0 Va'aiga o luma o le tatau

Fa'atinoga 7

Fa'alogologo i se tufuga tāpe'a / po o se tagata ua ta

1. Fa'alogologo le vasega atoa i se tautalaga a se tufuga tāpe'a. E tatau ona tapena lelei ni fesili o fia malamalama ai a'o le'i o'o i le aso.
2. A lē maua se tufuga tāpe'a, a'ami se tagata ua uma ona ta.

Fa'ata'ita'iga o fesili

- i. O le ā se manatu 'autū na mafua ai ona e ta?
- ii. E iai se taimi a o e ta, na vave uma ai lou fia fai pe'a? Aisea?
- iii. O ai sa e fai i ai e te fia ta?
- iv. O le ā se manatu na faatāua e lea tagata?
- v. O ā vaega o le pe'a sa e tiga tele ai?
- vi. O le ā le – talipisi?
– lama 'avea?
– mafiau?
- vii. O ā sa o le tufuga na e ta ai?

Mamanu ma o latou uiga ma Faauigaga:

(Sa tu'ufa'atasia e Monalisa Sāvea Malietoa. Olo'o iai suiga ma teuteuga a Agafili L. Tuitolova'a.)

E muamua ona ou tapui atutia ma ou faatulou i le paia ma le mamalu o lo outou vasega, ona ole'ā sala le gagana ma sipa le la o Tufuga ma Fa'atufugaga i le faamatalaina o mamanu o le tatau.

O mamanu fa'avae o tatau o:

- i. Vaeali
- ii. Gogo
- iii. Mulialia'
- iv. Sigano
- v. Atualoa
- vi. Selu (selufaalaufao)
- vii. Faaila.

Olo'o fa'amatala atu i lalo uiga ma fa'auigaga o mamanu ia fa'atasi ai ma isi.

i. Vaa Taumualua/Vaa (Aumoega):

O le Vaa oloo i le tua o le tama i le pito i luga, e faamanatu ai le vaataumualua o Tilafaigā ma Taemā, lea na aumai ai le atoau mai Fiti. O le tino o le vaa oloo i le tua, ae o ona taumua e lua oloo feosofi mai i luma o le manava/puimanava ma e pipii lelei i le vaa oloo i tua. O taumua o vaa ua faaigoaina i igoa e pei **o faaulutao, faaulumanu, faafululupe**, po o soo se mea lava oloo foliga i ai taumua o vaa.

Pe o le ā lava le ituaiga o vaa, o le feau oloo momoli mai e le mamanu Vaa, ia fai se vaa. O le tasi lea meatotino a 'aiga Sāmoa ma o le tagata e taina le vaa, o le tamatane. O le vaa foi, o le tasi lea oloa a le tama Sāmoa e ave pe 'ā faaipoipo. O le isi feau tāua, ia toaga e faaa'e le tai ma toaga e fagota. O le ā le aogā o le tele o le ma'umaga, ae lē 'ai i'a?

ii. Pulatama (Malu o Alii/Fāiā):

O le Pulutama e i lalo ifo o le vaa i le itu i tua, o lona uiga, e malu le alii i ona fāiā, e tatau foi ona puipui ma tausi fāiā nei.

O le tasi lea tiute o tamatane, ia malamalama ma iloa lelei, e le tama ona āiga, fanua, gafa ma ona fāiā. A faatamala le tama i le puipuiga o ana meatotino nei, e ono faoa ma avea suafa ma fanua, oleā lē osia foi ona āiga, ona o lona lē iloa o fāiā.

iii. Aso fa'aifo (So'otino o le Āiga):

O 'aso faaifo o 'aso ia oloo i luma ma oloo faaifo ifo i puimanava. O le sootino atu lea o le tama i lona āiga, pe o le sootaga o ona nafa faatamatane ma lona va nonofo ai ma lona āiga. E faiāiga lelei, e tautua lelei, lelei ma fiafia i so o se tagata. E loto fesoasoani i galuega ma faalavelave a ona puiāiga. Ia faapelepele ma alofa i ona āiga i itu uma.

iv. Aso Tali-itū (Malosi o le Āiga):

O Aso Tali-itū, o 'aso ia oloo fesootai atu i 'aso-faaifo ma oloo i le tua o le sogaimiti. O le tamatane o le malosi o le āiga i so o se mea. E lē fia'a'ai lona āiga, ona e lelei ma'umaga. Tele fagaga puua ma moa, e lē pala ma tutulu pale ona e toaga e fau pale fou ma ulu lau o pale. E lelei i le fa'atinoga o faiva o le vao ma faiva o le sami, e tautua matavela ma tautua lelei.

v. Pe'a (Tama-sa):

O ia oloo maua ai le igoa taatele o le Tatau, o le pe'a. O lona uiga o le tama-sa po o le tama ua faasaina ma ua ia iloa lelei ona vatapuia. E ao ona tausi le tama-sa ma puipui ne'i aliali ona itutino e le tatau ona aliali, a o filogia i ona tuafafine. O le tuafafine i le faasamo, e aofia ai ona tuafafine moni ma teine o lona āiga ma lona nuu.

vi. Fa'aatualoa-tasi (Va feagai o le Tama ma lona Tuafafine):

O le atualoa atutasi oloo faamanatu ai i le tama lo la va ma lona tuafafine. O le tuafafine o le i'omata o le tuagane. O le Feagaiga foi e faapelepele i ai Tama-sa, Matua ma Āiga. Ia tausi le tama i lo la vatapuia ma lona tuafafine, aua le laulauvavale a o iai teine, aua le ofu i ofu o tuafafine, aua le faalumainā lona tuafafine i luma o tagata. E gasese ma mu mata o le tama i lona tuafafine. O le tiute foi o le tamatane, le puipui o lona tuafafine mai isi tama ne'i faatautala i ai.

vii. Fa'aatualoa-sa (Usugafa ina ia tele le mamalu o le Āiga):

O atualoa-sa, o atualoa e lua oloo faafesaga'i. O le tasi lea nafa o tamatane, o le su'egafa. O le tele o gafa maualuluga, o le malosi lena ma le mamalu o le āiga, i faalavelave ma taua. O le tele o gafa maualuluga, o le faateleina foi lea o fāiā ma sootaga o le āiga i isi āiga tetele o le atunu.

viii. Fa'a'ila (Lelei Hale):

O vaega papa'e oloo avanoa ai le **tapulu**. O ni isi fa'a'ila ua foliga mai o ni poloka ua tuufaatas i ai mamanu laiti se lua pe tolu foi, ua faaigoaina foi e ni isi tufuga tamai poloka nei ma ona mamanu oloo iai o le fa'a'ila. O lona uiga, ia lelei pale o le āiga, ona o le pale o le isi lea meatotino sa iloa ai āiga tamaoaiga i aso anamua. Ia sauni foi le tama i sona pale e ta, ona o le pale o le isi lea oloa a le tamatane e ave i lana faaipoipoga. O le faailo foi lea e iloa ai le tama toaga, e lelei pale, e toaga e ta ma fau pale lelei. E iloa āiga e toaaga tamatane, e lē tutulu, pala ma laiti o latou pale.

ix. Faavae'ali (Aluga-tōfā o Alii):

O le tasi lea tiute o le tama Sāmoa, o le sauni o ali e aluluga ai matai ma malo fegasoloa'i. E mataga se maota ma se laoa ae tau su'e ni lalago o matai ma malo. O 'ali e ta mai i laau ma 'ofe. O 'ali 'ofe e masani ona faitau i ponā.

A lua pona o le 'ali 'ofe, ona maua lea o le upu lalagolua. O le lalago o le upu faaaloalo o le ali. E mafai ona oo atu i le sefulu pe sili atu foi pona o le 'ali 'ofe, ma e tasi le 'ali ae toatele matai po o tagata e aluluga ai.

x. 'Umaga/Punialo (Punitia le Maasiasi):

O le 'umaga e tapulu pe faapefu foi le māliuga. O le punialo o le tama, e fatu fa'amafiafia i ai lona pa'upa'u ma o tāga mulimuli ia ma faasoo le tuli.

xi. Faamatā'upega:

1. O le matā'upega e i luga a'e o le 'umaga, o lona uiga – e le soli 'āiga.
2. Ia poto e lalaga upega seulupe ma upega fagota i le sami.

xii. Pute (Ola ma Oti mo le 'Āiga):

O le itutino ogatotonu o le manava o le tagata soifua, o le mamanu foi ua li'o ai le pute ua faaigoaina o le pute. E ola ma oti le tamatane mo lona 'āiga. O lana tautua toto lea e ala i le tau mo lona 'āiga; e oti i le puipuiga o lona matai, matua ma ona tuafafine mf. Ia to'a ma lē fefe le tama i soo se itu. E ola foi le 'āiga i lona toa, lona le fefe ma e ola foi le 'āiga i gafa ma mea uma.

xiii. Fa'aululaufao (O se 'Āiga Mau):

O le mamanu lenei e foliga mai lava i se laufao e afo. O isi tatau e leai ni laufao, e mafua ona o le eseese o Tufuga ma a latou manu. O le faailoga lea o se 'āiga e tu ai le tuaniu.

xiv. Fa'amuli'ali'ao (Fa'aa'e le Tai):

O faamulialiao e mafai ona faasasa i luga ma autafa. A faasaga loa i lalo, e le o se faamulialiao ae o le faavaeali. Ia toaga le tama e fagota. E iai lona tomai o tai eseese ma taimi, le tai fee ma le tai o atu ma le tai malie.

xv. Faapefu/Tapulu ('Āiga Malamalama):

O vaega o le tatau oloo faapefu e aofia ai le punialo, auaga ma isi vaega o le tua, nofoi ma ogavae (tulou). O lona uiga, o le 'āiga malamalama – a loto maualalo ma alofa le tama, e faigofie foi ona fesootai ma lona 'āiga, e faigofie foi ona foia ni faafitauli e tulai mai i le va o tagata, ona e faigofie ona talia fautuaga ma e masani foi ona talanoa ma talie faatasi ma lona auaiga.

xvi. Tafani/Tafagi ('Āiga/Sāmoa malamalama):

O tafani o faapefu lauiti e tova ai mamanu. Oloo atagia ai i ina le fesootaiga o mamanu uma o le tatau, ma fesootai atu foi lea i soo se vaega o le siosiomaga, aganuu, ma talitonuga. O le tiute foi o le tamatane le faapelepele i lona siosiomaga ma faataua lona avea ma tagata Sāmoa e ala i le faatinoina o lana aganuu ma lana gagana.

xvii. Saemutu (Mutaaga o le Tautua Leaga):

O saemutu o laina uli e tolu oloo i luga a'e o le nofoaga, poo laina lanuuli e tolu oloo i lalo ifo o puimanava i le pito i tua. O le taina o le tatau a le tama Sāmoa, o le mutaaga lea o lona tautua leaga sa iai ae le'i ta.

xviii. Gogo/Faagogo (Ia lelei i faiva o seu):

O le seugalupe, seugagogo, seupe'a mf. Ia lelei i faiga o mailei ma tomai i faiva o le togavao.

xix. 'Alu'alu (Tama faapelepele):

E ui ina mamafa nafa o tamatane ae e iloga se 'āiga ola pe 'ā toatele ni tama, aua o suli tamatane na e alu ai le gafa o le 'āiga. E pei ona faapelepele tama i o latou tuafafine, e faapena foi ona pele i tuafafine o latou tuagane. O pelega o tuagane e tagialao isi tuagane i o latou tuafafine i mea e mananao ai, e pei o toga, fala mf. Aua o oloa e gaosi ma faapu e tuafafine ma tamaitai o le atunu. O matua foi o o latou mitamitaga o latou suli tama, aua o le 'olo e puni matagi i va o 'āiga ma nuu. E le tuulafoaia e 'āiga o latou

tamatane, e tausi lava seia oo ina avea ma matai ma saga apelepelea ai. O le alualu e maua i tatau toe maua i malu.

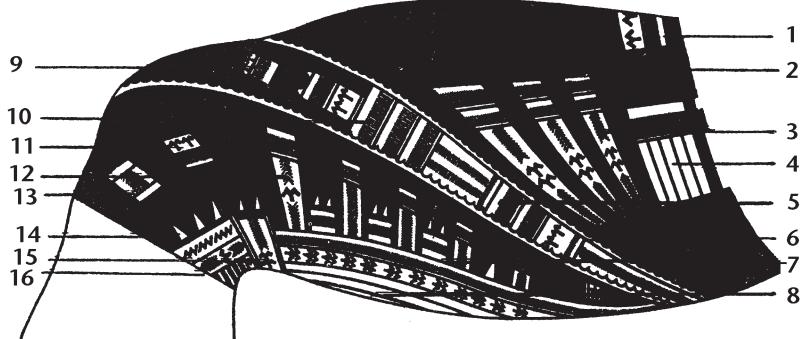
xx Selu (Toaga e ta mea e faaaoga i aso uma):

O le tasi lea matafaioi patino i tamatane, o le tata o tunuma/tuluma, selu laupapa e taselu ai ulu, utu e tuu ai pafagota mf., ipulaau e aai ai, tanoa palu'ava, umete fai meaai, sipuni laau mf. E iloga 'aiga e tomai ona tama i le faatotogaina o lona 'aiga i meafale eseese.

xxi Sigano/Faasigano (Toaga e teuila ma faamanaia mea uma):

O le sigano o le fala, e susui ai ula o poula ma fafia a Sāmoa. E toaga le tama Sāmoa e faamama lona fanua, teuteu ona fale, mf. E toaga foi e teu ma faalafi ni pona ma ni ila o lona 'aiga. Ila vaaia e pei o otaota fola solo ma fale pala ma vaa atia mf. Ae na te natia foi ni aga/amio mataga ma ni ila aumatua, e pei ua faasolo ina mala tauave i totonus o lona 'aiga.

- 1 fataila
- 2 tapulu, lausae
- 3 fa'avalā
- 4 selu
- 5 fusi
- 6 tapulu
- 7 fa'aila
- 8 atigivae
- 9 fa'aila
- 10 fa'atalalaupaogo
- 11 fa'aila
- 12 fa'aila
- 13 fa'aila
- 14 fa'amulū'ali'ao
- 15 fa'aila
- 16 fa'aila

Ata 19.0 Vataiga o le pe'a i le alo o le vae

Fa'atinoga 8**Sa o tufuga tātatau**

1. Fa'alogo a'o fa'amatala e le faiā'oga.

Sa o Tufuga Ta Tatau:

- i. Sa le fealuai toatasi ao ta le tatau – Lama 'avea (mafatifi le lanu)
- ii. Sa ona ta'ele seia uma ona ta le tatau
- iii. Fufuluga o le tatau. Fai se to'alua
- iv. Sa ona soli le apisā ma le faletā o Tufuga
- v. Sa le pisa i le faletā sei vagana ua faataga e le Tufuga (usu se pese)
- vi. E tatau ona fai se samaga/lulu'uga/umusaga o le tatau
- vii. E tatau foi ona aami aloia (tāuga) le tufuga
- viii. E toaga e faasami ma u'u le tatau
- ix. Toaga foi e fo le tatau (fusi i lauti/taoto i laufai lamolemole ma mālū ma fusi i laufu'afu'a mālū). A leaga ona fo le tatau, ona le olaola lelei lea/sosolo/punefua.

Sa/Tapu o Tufuga i le Umusaga:

Tulouna a lau Afioga i le Mātū o Faiva

Tulouna a lou Apisā

Tulouna a lou Faletā (fale e tatā ai pe'a ma malu)

Tulouna a lou Tunuma momoe faatasi

Tulouna a lou Atoau

Tulouna a lou Autapulu tele

Tulouna a lou Autapulu laitiiti

Tulouna a lou Ausogi'aso

Tulouna a lou Aumono

Tulouna a lou lama (aulama)

Tulouna a lou (faatulou mamanu taitasi o le tatau)

2. Galulue ta'ito'alima. Talatalanoa.

3. Aiseā e sa ai?

4. Aiseā e fa'atulou ai.

5. O le ā le feso'ota'iga ma le galuega?

6. O le ā le apisā?

7. A solia se sa, o le ā se mea e tupu e tatau ai ona fa'aeteete?

8. O se tasi sa 'Sa le fealuai to'atasi a'o ta le tatau.' Afai e lē usita'ia, o le mea e tupu e 'lama 'avea'.

O ai na te avea le lama?

O le ā le lama lea?

O le talitonuga fa'asāmoa, o le ā le feso'ota'iga o le lama ma le pa'u olo'o ta ai?

Fa'atinoga 9

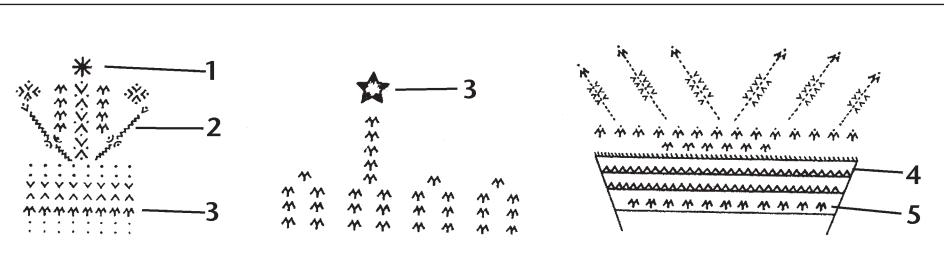
Mamanu o malu a tamaitai'i

1. Galulue ta'ito'afā.
2. Fa'afetaui le ata o le vaega o le malu ma lona numera sa'o.
3. Mātau foliga o le ata ma vaega o le malu e maua ai.
4. Faitau le uiga ma le fa'auigaga o le mamanu olo'o i fa'amatalaga tusitusia.
5. Fa'afeso'ota'i vaega ma le ola o aso uma. Aiseā e tāua ai?
6. Tu'ufa'atasi le vasega ma fetufaa'i.

Mamanu o malu a tamaitai'i:

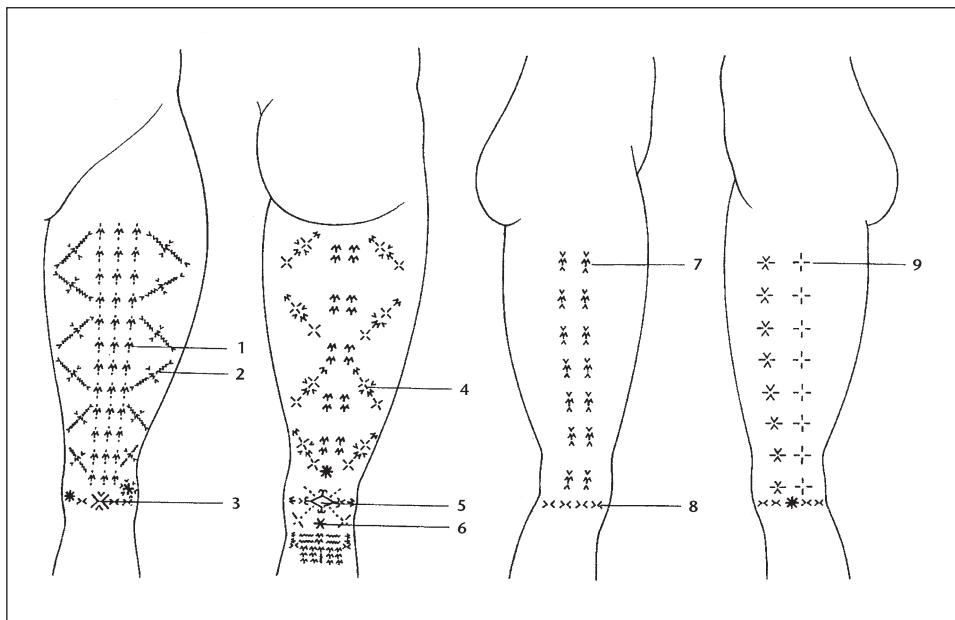
- i. 'alu'alu
- ii. anufe
- iii. fetū
- iv. fa'amuli'ali'ao
- v. gogo
- vi. malū
- vii. vae'ali
- viii. 'aveau

1	'alu'alu
2	anufe
3	fetū
4	fa'amuli'ali'ao
5	gogo

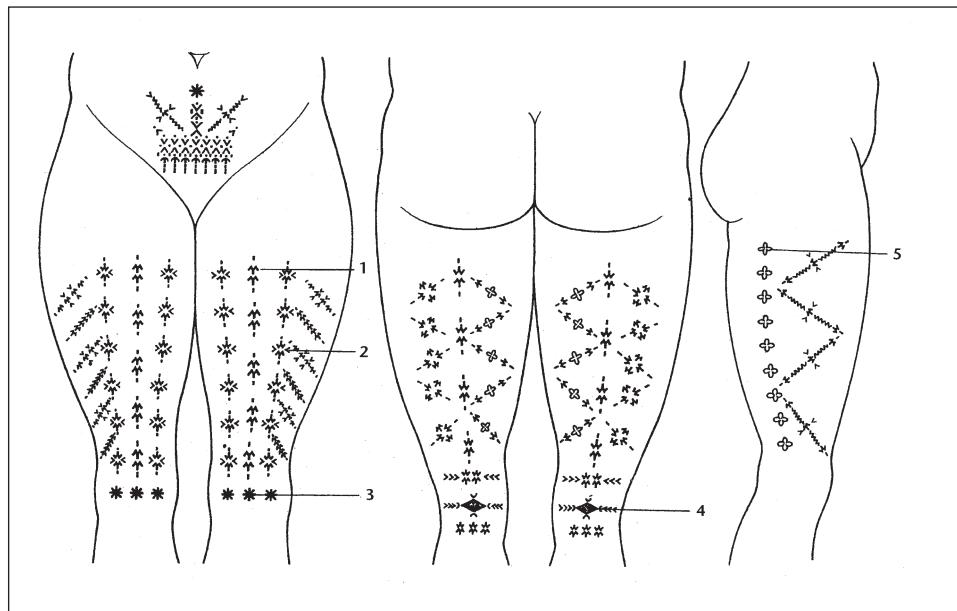
Ata 20.0 Mamanu o malu

1	gogo
2	anufe
3	vae'ali
4	'aveau
5	malū
6	'alu'alu
7	gogo
8	vae'ali
9	'aveau

Ata 21.0 Mamanu o malu

Ata 22.0 Mamanu o malu

- 1 gogo
- 2 vae'ali
- 3 'alu'alu
- 4 malū
- 5 fetū

Fa'atinoga 10

Vaogagana

O nisi nei o fuaitau e maua mai i le fa'atufugaga o tāga tatau.

1. Fa'alogo a'o fa'amatala e le faiā'oga. A lē o lenā, e manaia fo'i ae fa'atalanoa ma le tufuga tātatau i le taimi olo'o iai i le vasega.
2. Tusi i ā outou api uiga ma fa'auigaga.

Vaogagana:

- i. E motu le ula, e motu le fau, ae e te alu ifo i le tuugamau ma le tatau.
- ii. Ua faamalo le silasila, ua faamalo le sausau.
- iii. Sei tuu mama mai le sausau e pei o le faiva o mālōfie.
- iv. Ua o se tunuma e momoe faatasi.
- v. Ia talimalū le au.
- vi. Ua lelea ese le lama.
- vii. O le ano e tafia.
- viii. Ua oso le mafiau.
- ix. Ua lama 'avea si alii.
- x. Se'i fo le tatau a si alii.
- xi. Fufulu le tatau a le sogaimiti.
- xii. O soa na o le tatau a le manaia.
- xiii. E na'o na faapefu tatau a soa.
- xiv. Matua matapuaa lau tatau.
- xv. E taia/ata le tatau a le alii.
- xvi. O le tatau e na'o na faapefu ona ua le lava le lama.

Fa'atinoga 11

Toe sasa'a le fafao

O le āutalaga o fa'atufugaga sa galuea'iina le tele o tomai o le gagana, fa'amaumauga ma fetufaa'iga. O tomai o Aganu'u ma Agaifanua sa fa'anaunau ia mafai ona outou;

mālamalama i fa'atufugaga ma o latou vaogagana:- *Fauga fale*: tala'aga o fauga fale, le 'ese'esega o fausaga, ma fale e tua i ai, 'autufuga ma tala'aga o tufuga; *Tāgā tatau*: vaega o le pe'a, itūāiga teuteu ma 'aso, va'ili uiga o teuteu ma vaega taitasi, ato au ma le tunuma/tuluma; *Vā'a*: igoa o tufuga fau va'a, tāla'aga o va'a o Sāmoa, itūāiga fausaga ma fale e tu'u ai;

feaofa'i ni alagā'upu e maua mai i vao o fa'atufugaga nei, o le faugā fale, tāgā tatau ma fauga vaa, ma ia malamalama i le va fealoa'i o ia fa'atufugaga uma, ma o latou vaega faailogaina;

iloa āiga tufuga: va'a, fale, tatau, ma o latou faalagiga, vaega tāua o le galuega e faailoga, iloa le vaogagana o galuega eseese.

- 1.** Galulue ta'ito'atasi.
- 2.** Fa'aaogā le fua olo'o avatu e faailoa ai le tulaga olo'o iai lou malamalama i ia manatu 'autū.
- 3.** Fa'asa'o le pusa e talafeagai ma lou iloa.
- 4.** Fa'aaogā le itulau lenei e fa'avae ai sa lua talanoaga ma le faiā'oga e tusa ma le tulaga ua 'e 'ausia.

Fatanaunauga la mafai ona	1 Sili ona lelei Ua atoatoa	2 Lelei tele, ae laititi lava se tulaga oloo fia teuteuina	3 Lelei ae olōrō jai ni tulaga e lei 'ausia	4 Feoloolo Ua na'o se vaega ua 'ausia	5 E lei 'ausia tulaga na fa'amoemoina Tele tulaga e lē o manino
mālamalama i fa'atufugaga ma o latou vaogagana; <i>Fauga,fale:</i> talaga o fauga fale, le 'esēsega o fausaga, ma fale e tua i ai, 'autufuga ma tala'aga o tufuga; <i>Tāgā</i> <i>tatau:</i> vaega o le pe'a, ifūāiga teuteu ma 'aso, va'i uiga o teuteu ma vaega taifasi, ato au ma le tunuma/tuluma; <i>Vāta:</i> igoa o tuifuga fau vā'a, tālaga o vā'a o Sāmoa, itūāiga fausaga ma fale e tū'u ai;	feaofa'i ni alagāupu e maua mai i vao o fa'atufugaga nei, o le faugā fale, tāgā tatau ma fauga vā'a, ma ia malamalama i le va fealoai o ia fa'atufugaga uma, ma o latou vaega faailogaina;	iloa āiga tufuga: vā'a, fale, tatau, ma o latou faalagiga, vaega tāua o le galuega e faailoga, iloa le vaogagana o galuega esee;			

